

PRAVILNIK

O NASTAVNOM PLANU ZA PRVI, DRUGI, TREĆI I ČETVRTI RAZRED OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA I NASTAVNOM PROGRAMU ZA TREĆI RAZRED OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA

("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 1/2005, 15/2006, 2/2008, 2/2010, 7/2010, 3/2011 - dr. pravilnik, 7/2011 - dr. pravilnik, 1/2013, 11/2014, 11/2016 i 12/2018)

Član 1

Ovim pravilnikom utvrđuje se nastavni plan za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavni program za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja.

Član 2

Nastavni plan za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavni program za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja odštampani su uz ovaj pravilnik i čine njegov sastavni deo.

Član 3

Nastavni plan za prvi i nastavni plan i program za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja primenjuje se počev od školske 2005/2006. godine.

Član 4

Nastavni plan za drugi i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja primenjuje se počev od školske 2006/2007. godine.

Član 5

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Prosvetnom glasniku".

*Samostalni članovi Pravilnika o izmenama i dopunama
Pravilnika o nastavnom planu i programu osnovnog obrazovanja i vaspitanja
("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 15/2006)*

Član 3

Nastavni plan i program za izborni nastavni predmet Šah primenjuje se počev od školske 2007/2008. godine.

Član 4

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Prosvetnom glasniku".

*Samostalni članovi Pravilnika o izmenama i dopunama
Pravilnika o nastavnom planu za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavnom programu za
treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja
("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 7/2010)*

Član 3

Nastavni program za obavezan nastavni predmet *Priroda i društvo* primenjuje se počev od školske 2010/2011. godine.

Član 5

Danom stupanja na snagu ovog pravilnika prestaje da važi Pravilnik o izmenama i dopunama Pravilnika o nastavnom planu i programu osnovnog obrazovanja i vaspitanja ("Prosvetni glasnik RS", broj 2/2010).

Član 6

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Prosvetnom glasniku".

*Samostalni član Pravilnika o izmenama
Pravilnika o nastavnom planu za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavnom programu za
treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja
("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 11/2016)*

Član 2

Ovaj pravilnik stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku Republike Srbije - Prosvetnom glasniku" i primenjuje se od školske 2016/2017. godine.

*Samostalni član Pravilnika o izmeni
Pravilnika o nastavnom planu za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavnom programu za
treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja
(“Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik”, br. 11/2016)*

Član 2

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku Republike Srbije - Prosvetnom glasniku" i primenjuje se od školske 2016/2017. godine.

*Samostalni član Pravilnika o izmeni i dopunama
Pravilnika o nastavnom planu za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja i nastavnom programu za
treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja
(“Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik”, br. 12/2018)*

Član 2

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku RS - Prosvetnom glasniku", a primenjuje se počev od školske 2018/2019. godine, osim u delu koji se odnosi na program predmeta "SRPSKI KAO NEMATERNJI JEZIK" za treći razred, koji se primenjuje počev od školske 2020/2021. godine

NASTAVNI PLAN

Red. broj	A. OBAVEZNI NASTAVNI PREDMETI	PRVI RAZRED		DRUGI RAZRED		TREĆI RAZRED		ČETVRTI RAZRED	
		ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.
1.	Srpski jezik _____ jezik ¹	5	180	5	180	5	180	5	180
2.	Srpski jezik ²	2	72	2	72	3	108	3	108
3.	Strani jezik	2	72	2	72	2	72	2	72
4.	Matematika	5	180	5	180	5	180	5	180
5.	Svet oko nas	2	72	2	72	-	-	-	-
6.	Priroda i društvo	-	-	-	-	2	72	2	72
7.	Likovna kultura	1	36	2	72	2	72	2	72
8.	Muzička kultura	1	36	1	36	1	36	1	36
9.	Fizičko vaspitanje	3	108	3	108	3	108	3	108
UKUPNO: A		19-2 1*	684-75 6*	20-2 2*	720-79 2*	20-2 3*	720-82 8*	20-2 3*	720-828*
Red. broj	B. IZBORNI NASTAVNI PREDMETI ³								
1.	Verska nastava/Građansko vaspitanje ⁴	1	36	1	36	1	36	1	36
2.	Narodna tradicija	1	36	1	36	1	36	1	36
3.	Ruka u testu - Otkrivanje sveta	1	36	1	36	1	36	1	36
4.	Čuvari prirode	1	36	1	36	1	36	1	36
5.	Lepo pisanje	1	36	-	-	-	-	-	-
6.	Od igračke do računara	1	36	1	36	1	36	1	36
7.	Maternji jezik sa elementima Nacionalne kulture	2	72	2	72	2	72	2	72
8.	Šah	1	36	1	36	1	36	1	36
UKUPNO: B		2-3*	72-108*	2-3*	72-108*	2-3*	72-108*	2-3*	72-108*
UKUPNO: A + B		21-24*	756-864*	22-25*	792-900*	23-26*	828-936*	23-26*	828-936*

¹ Naziv jezika nacionalne manjine kada se nastava realizuje u školama na tom maternjem jeziku.

² Realizuje se u školama gde se nastava održava na maternjem jeziku nacionalne manjine.

³ Škola je dužna da sa liste izbornih predmeta, pored obaveznih izbornih nastavnih predmeta, ponudi još tri izborna, od kojih učenik bira jedan predmet prema svojim sklonostima.

⁴ Učenik bira jedan od ponuđenih obaveznih nastavnih predmeta i izučava ga do kraja prvog ciklusa.

* Broj časova za učenike pripadnike nacionalnih manjina.

Oblici obrazovno-vaspitnog rada kojima se ostvaruju obavezni i izborni nastavni predmeti

Red. broj	OBLIK OBRAZOVNO-VASPITNOG RADA	PRVI RAZRED		DRUGI RAZRED		TREĆI RAZRED		ČETVRTI RAZRED	
		ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.
1.	Redovna nastava	21-24*	756-864*	22-25*	792-900*	22-26*	792-936*	22-26*	792-936*
2.	Dopunska nastava	1	36	1	36	1	36	1	36
3.	Dodatni rad	-	-	-	-	-	-	1	36
4.	Nastava u prirodi**	7 - 10 dana godišnje		7 - 10 dana godišnje		7 - 10 dana godišnje		7 - 10 dana godišnje	

** **Napomena:** Nastava u prirodi organizuje se za učenike od prvog do četvrtog razreda, u trajanju od 7 do 10 dana, uz pismenu saglasnost roditelja, za najmanje dve trećine učenika odeljenja.

Za učenike koji ne odlaze na nastavu u prirodi škola je dužna da organizuje nastavu.

Red. broj	OSTALI OBLICI OBRAZOVNO-VASPITNOG RADA	PRVI RAZRED		DRUGI RAZRED		TREĆI RAZRED		ČETVRTI RAZRED	
		ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.	ned.	god.
1.	Čas odeljenjskog starešine	1	36	1	36	1	36	1	36
2.	Društvene, tehničke, humanitarne, sportske i kulturne aktivnosti	1-2	36-7 2	1-2	36-7 2	1-2	36-7 2	1-2	36-7 2
3.	Ekskurzija	1-3 dana godišnje		1-3 dana godišnje		1-3 dana godišnje		1-3 dana godišnje	

NASTAVNI PROGRAM OBRAZOVANJA I VASPITANJA ZA III RAZRED OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA

1. SVRHA, CILJEVI I ZADACI PROGRAMA OBRAZOVANJA I VASPITANJA

Svrha programa obrazovanja

- Kvalitetno obrazovanje i vaspitanje, koje omogućava sticanje jezičke, matematičke, naučne, umetničke, kulturne, zdravstvene, ekološke i informatičke pismenosti, neophodne za život u savremenom i složenom društvu.

- Razvijanje znanja, veština, stavova i vrednosti koje osposobljavaju učenika da uspešno zadovoljava sopstvene potrebe i interese, razvija sopstvenu ličnost i potencijale, poštuje druge osobe i njihov identitet, potrebe i interese, uz aktivno i odgovorno učešće u ekonomskom, društvenom i kulturnom životu i doprinos demokratskom, ekonomskom i kulturnom razvoju društva.

Ciljevi i zadaci programa obrazovanja su:

- razvoj intelektualnih kapaciteta i znanja dece i učenika nužnih za razumevanje prirode, društva, sebe i sveta u kome žive, u skladu sa njihovim razvojnim potrebama, mogućnostima i interesovanjima;
- podsticanje i razvoj fizičkih i zdravstvenih sposobnosti dece i učenika;
- osposobljavanje za rad, dalje obrazovanje i samostalno učenje, u skladu sa načelima stalnog usavršavanja i načelima doživotnog učenja;
- osposobljavanje za samostalno i odgovorno donošenje odluka koje se odnose na sopstveni razvoj i budući život;
- razvijanje svesti o državnoj i nacionalnoj pripadnosti, negovanje srpske tradicije i kulture, kao i tradicije i kulture nacionalnih manjina;
- omogućavanje uključivanja u procese evropskog i međunarodnog povezivanja;
- razvijanje svesti o značaju zaštite i očuvanja prirode i životne sredine;
- usvajanje, razumevanje i razvoj osnovnih socijalnih i moralnih vrednosti demokratski uređenog, humanog i tolerantnog društva;
- uvažavanje pluralizma vrednosti i omogućavanje, podsticanje i izgradnja sopstvenog sistema vrednosti i vrednosnih stavova koji se temelje na načelima različitosti i dobrobiti za sve;
- razvijanje kod dece i učenika radoznalosti i otvorenosti za kulture tradicionalnih crkava i verskih zajednica, kao i etničke i verske tolerancije, jačanje poverenja među decom i učenicima i sprečavanje ponašanja koja narušavaju ostvarivanje prava na različitost;
- poštovanje prava dece, ljudskih i građanskih prava i osnovnih sloboda i razvijanje sposobnosti za život u demokratski uređenom društvu;
- razvijanje i negovanje drugarstva i prijateljstva, usvajanje vrednosti zajedničkog života i podsticanje individualne odgovornosti.

2. OBAVEZNI I PREPORUČENI SADRŽAJI OBAVEZNIH I IZBORNIH PREDMETA

OBAVEZNI NASTAVNI PREDMETI

SRPSKI JEZIK

Cilj i zadaci

Cilj nastave srpskog jezika jeste da učenici ovladaju osnovnim zakonitostima srpskog književnog jezika na kojem će se usmeno i pismeno pravilno izražavati, da upoznaju, dožive i osposobe se da tumače odabrana književna dela, pozorišna, filmska i druga umetnička ostvarenja iz srpske i svetske baštine.

Zadaci nastave srpskog jezika:

- razvijanje ljubavi prema maternjem jeziku i potrebe da se on neguje i unapređuje;
- osnovno opismenjavanje najmlađih učenika na temeljima ortoepskih i ortografskih standarda srpskog književnog jezika;
- postupno i sistematično upoznavanje gramatike i pravopisa srpskog jezika;
- upoznavanje jezičkih pojava i pojmova, ovladavanje normativnom gramatikom i stilskim mogućnostima srpskog jezika;
- osposobljavanje za uspešno služenje književnim jezikom u različitim vidovima njegove usmene i pismene upotrebe i u različitim komunikacionim situacijama (uloga govornika, slušaoca, sagovornika i čitaoca);
- razvijanje osećanja za autentične estetske vrednosti u književnoj umetnosti;
- razvijanje smisla i sposobnosti za pravilno, tačno, ekonomično i uverljivo usmeno i pismeno izražavanje, bogaćenje rečnika, jezičkog i stilskog izraza;
- uvežbavanje i usavršavanje glasnog čitanja (pravilnog, logičkog i izražajnog) i čitanja u sebi (doživljajnog, usmerenog, istraživačkog);
- osposobljavanje za samostalno čitanje, doživljavanje, razumevanje, svestrano tumačenje i vrednovanje književnoumetničkih dela raznih žanrova;
- upoznavanje, čitanje i tumačenje popularnih i informativnih tekstova iz ilustrovanih enciklopedija i časopisa za decu;
- postupno, sistematično i dosledno osposobljavanje učenika za logičko shvatanje i kritičko procenjivanje pročitanoog teksta;
- razvijanje potrebe za knjigom, sposobnosti da se njome samostalno služe kao izvorom saznanja; navikavanje na samostalno korišćenje biblioteke (odjeljenjske, školske, mesne); postupno ovladavanje načinom vođenja dnevnika o pročitanim knjigama;
- postupno i sistematično osposobljavanje učenika za doživljavanje i vrednovanje scenskih ostvarenja (pozorište, film);
- usvajanje osnovnih teorijskih i funkcionalnih pojmova iz pozorišne i filmske umetnosti;
- upoznavanje, razvijanje, čuvanje i poštovanje vlastitog nacionalnog i kulturnog identiteta na delima srpske književnosti, pozorišne i filmske umetnosti, kao i drugih umetničkih ostvarenja;
- razvijanje poštovanja prema kulturnoj baštini i potrebe da se ona neguje i unapređuje;
- navikavanje na redovno praćenje i kritičko procenjivanje emisija za decu na radiju i televiziji;
- podsticanje učenika na samostalno jezičko, literarno i scensko stvaralaštvo;
- podsticanje, negovanje i vrednovanje učeničkih vannastavnih aktivnosti (literarna, jezička, recitatorska, dramska, novinarska sekcija i dr.);
- vaspitavanje učenika za život i rad u duhu humanizma, istinoljubivosti, solidarnosti i drugih moralnih vrednosti;
- razvijanje patriotizma i vaspitavanje u duhu mira, kulturnih odnosa i saradnje među ljudima.

Treći razred

Operativni zadaci:

- ovladavanje tehnikom čitanja i pisanja na oba pisma;
- savladavanje proste rečenice (pojam, glavni delovi);
- sticanje osnovnih pojmova o imenicama, pridevima i glagolima;
- postepeno uvođenje u tumačenje osnovne predmetnosti književnog dela (osećanja, događaji, radnje, likovi, poruke, jezičko-stilske karakteristike);
- ovladavanje usmenim i pismenim izražavanjem prema zahtevima programa (prepričavanje, pričanje, opisivanje, izveštavanje);
- postepeno upoznavanje metodologije izrade pismenog sastava.

Jezik

Gramatika

Imenice: zajedničke i vlastite; rod i broj imenica.

Glagoli: radnja, stanje, zbivanje; razlikovanje oblika kojima se označava sadašnjost, prošlost i budućnost. Razlikovanje lica i broja glagola. Potvrdni i odrični oblik glagola.

Pridevi: rod i broj prideva; opisni i prisvojni pridevi.

Rečenica: pojam rečenice; vrste rečenica po značenju: obaveštajne, upitne, uzvične i zapovedne; glavni delovi rečenice - predikat i subjekat; reči koje označavaju mesto, vreme i način vršenja radnje; potvrdni i odrični oblik rečenice.

Uočavanje upravnog govora u tekstu.

Reči koje znače nešto umanjeno i uvećano.

Reči istog oblika, a različitog značenja.

Reči različitog oblika, a istog ili sličnog značenja.

Pravopis

Obnavljanje i vežbe u primeni pravopisnih pravila.

Upotreba velikog slova u pisanju imena naroda, višechlanih geografskih imena, praznika, naslova knjiga, časopisa i novina.

Pisanje datuma.

Pisanje naziva ulica.

Pisanje brojeva slovima.

Pisanje rečice NE uz glagole, prideve i imenice.

Pisanje rečice LI.

Azbuka i abeceda - izgovor napamet i uočavanje primene u spiskovima učenika i sl. Interpunkcijski znak na kraju obaveštajnih, upitnih, uzvičnih i zapovednih rečenica.

Pisanje suglasnika j u rečima (otklanjanje grešaka ako ih učenici čine) - između samoglasnika i - o / o - i;

Pisanje skraćenica tipa: br., uč., str., god. i skraćenice za mere.

Ortoepija

Pravilno izgovaranje glasova Č, Ć, Dž, Đ i H.

Intonacija rečenice: ton i jačina glasa u izgovaranju rečenice; isticanje reči u rečenici (rečenični akcent); intonaciono podešavanje glasa u izgovaranju obaveštajne, upitne, uzvične i zapovedne rečenice; izgovaranje potvrdnog i odričnog oblika rečenice; značaj brzine i pauze u govoru.

Književnost**Lektira***Lirika*

Narodna pesma: *Ženidba vrapca Podunavca*

Narodna pesma: *Dvije seje brata ne imale*

Branko Radičević: *Cic*

Jovan Jovanović Zmaj: *Prolećnica*

Vojislav Ilić: *Prvi sneg*

Grigor Vitez: *Kakve je boje potok*

Desanka Maksimović: *Vožnja*

Dragan Lukić: *Šta je otac*

Dušan Vasiljev: *Zima*

Dušan Radović: *Zamislite*

Dušan Kostić: *Septembar*

Branislav Crnčević: *Ljutito meće*

Ljubivoje Ršumović: *Domovina se brani lepotom*

Dobrica Erić: *Slavuj i sunce*

Milovan Danojlić: *Ljubavna pesma*

Branko Miljković: *Pesma o cvetu*

Miroslav Antić: *Šta je najveće*

Običajne narodne lirske pesme (izbor)

Izbor iz poezije Dušana Radovića

Epika

Narodna pesma: *Marko Kraljević i beg Kostadin*

Narodna basna: *Vuk i jagnje*

Ezop: *Kornjača i zec*

Narodna pripovetka: *Sveti Sava i seljak bez sreće*

Narodne pripovetke: *Vetar i sunce; Svijetu se ne može ugoditi*

Narodna bajka: *Čardak ni na nebu ni na zemlji*

Desanka Maksimović: *Priča o raku krojaču*

Branko Ćopić: *Mačak otišao u hajduke*

Stevan Raičković: *Bajka o belom konju*

Branko V. Radičević: *Samoća*

Grozdana Olujić: *Staklareva ljubav*

Stojanka Grozdanov - Davidović: *Priča o dobroj rodi*

Arapska narodna pripovetka: *Lav i čovek*

Braća Grim: *Bajke* (izbor)

Maksim Gorki: *Vrapčić*

Oskar Vajld: *Sebični džin*

Sun Ju Ćin: *Svitac traži prijatelja*

Pjer Gripari: *Zaljubljene cipele*

Drama

Dušan Radović: *A zašto on vežba*

Aleksandar Popović: *Led se topi*

Jovanka Jorgačević: *Nikad dva dobra*

Dopunski izbor

Pored navedenih dela, nastavnik i učenici slobodno biraju najmanje dva, a najviše još četiri dela za obradu.

Naučno - popularni i informativni tekstovi

Izbor iz knjiga, enciklopedija i časopisa za decu

Čitanje teksta

Postupno i sistematično navikavanje učenika na doživljajno čitanje teksta kao značajnog preduslova za njegovo valjano tumačenje na času (sa odgovarajućim i primerenim podsticanjem).

Usmereno/istraživačko čitanje u funkciji produbljanja doživljaja teksta i neposredne pripreme za njegovo tumačenje. Čitanje odlomaka iz teksta radi dokazivanja/obrazlaganja sopstvenih stavova.

Sistematske vežbe u izražajnom čitanju i kazivanju različitih vrsta teksta (postepeno i funkcionalno ovladavanje osnovnim elementima/činionicima dobre dikcije). Čitanje dramskog i dramatisovanog teksta po ulogama radi učenja napamet i scenskog improvizovanja.

Podsticanje i ohrabrivanje učenika da zapisuje svoje utiske o pročitanim tekstovima. Povremeno čitanje i komentarisanje takvih zapisa.

Tumačenje teksta

Slobodno i spontano saopštavanje ličnog doživljaja i prvih utisaka o pročitanoj tekstu.

Zapažanje i obrazlaganje osnovne predmetnosti pročitanoj teksta (osećanja, pesničke slike, fabula, radnja, informacija). Tumačenje književnih likova. Otkrivanje i slobodno obrazlaganje poruka književnoumetničkog teksta.

Uočavanje i dokazivanje povezanosti/međuzavisnosti kompozicijskih delova teksta. Postepeno uvođenje u razumevanje stilogene funkcije jezika kao sredstva izražavanja u književnoumetničkom tekstu (naročito u lirskoj pesmi).

Simultano usvajanje i upotreba književnih i funkcionalnih pojmova. Dalje negovanje učeničkih navika da svoje stavove dokazuju pojedinostima iz teksta.

Književni pojmovi

Lirika

Ritam; naglašeni i nenaaglašeni slogovi; rima. Pesnička slika kao sastavni činilac kompozicije lirske pesme.

Poređenje - prepoznavanje stilske sredstva.

Porodične narodne lirske pesme, šaljiva pesma, rodoljubiva pesma - osnovna obeležja.

Epika

Fabula: povezanost događaja s mestom, vremenom i likovima.

Književni lik: izgled; govorna karakterizacija književnog lika; odnosi među likovima.

Piščev govor i govor likova.

Razgovor, opis - na nivou prepoznavanja i imenovanja.

Narodna i autorska bajka - prepoznavanje.

Drama

Radnja u drami. Razvoj dramskog sukoba. Dramski lik i glumac. Scenski prostor - na nivou prepoznavanja i spontanog uvođenja u svet dramske/scenske umetnosti.

Funkcionalni pojmovi

Podsticanje učenika da shvataju i usvajaju sledeće pojmove: slično, različito, suprotno, izražajno; zapažanje, ponašanje, postupak, ubedljivo, neočekivano; snalažljivost, radoznalost.

Jezička kultura

Osnovni oblici usmenog i pismenog izražavanja

Prepričavanje sadržine tekstova, igranih i animiranih filmova, pozorišnih predstava, radijskih i televizijskih emisija za decu - detaljno (opširno), po zajedničkom i individualnom planu; sažeto prepričavanje po zajedničkom i samostalno sačinjenom planu za prepričavanje.

Pričanje o doživljajima i događajima, stvarnim i izmišljenim (naročito u funkciji stvaranja pogodne atmosfere za čitanje i tumačenje teksta). Pričanje prema slici sa celovitim događajem po zajedničkom i samostalno sačinjenom planu. Pričanje po zadatim rečima. Nastavljanje priče podstaknuto datim početkom.

Opisivanje ljudi i prirode: spoljašnja obeležja osobe koja se opisuje (fizički portret), njene osnovne karakterne crte (duhovni profil) i ponašanje u konkretnim životnim okolnostima (postupci, reakcije, govor). Kolektivna i samostalna posmatranja prirode (šetnja, izleti, posete, dokumentarni filmovi) na osnovu kojih se uvežbava opisivanje uočljivih i zanimljivih pojedinosti koje su međusobno povezane. Samostalno biranje motiva i izdvajanje detalja koji učenika posebno zaokupljaju i podstiču na opisivanje - najčešće u pismenom obliku. Uvežbavanje planskog pristupa u opisivanju (zajednički i individualni planovi/podsetnici za opisivanje).

Izveštavanje - sažeto informisanje o sebi (kratka autobiografija).

Usmena i pismena vežbanja

Ortoepske vežbe : uvežbavanje pravilnog izgovora reči, iskaza, rečenica, poslovice, kraćih tekstova; slušanje zvučnih zapisa, snimanje čitanja, analiza snimka i odgovarajuće vrednovanje.

Ortografske vežbe : prepisivanje teksta sa ćirilice na latinicu. Uvežbavanje čitkog i urednog rukopisa, uz primenu pravopisnih pravila. Prepisivanje teksta sa datim zadatkom.

Diktati : sa dopunjavanjem, autodiktat, izborni diktat, kontrolni diktat.

Leksičke i semantičke vežbe: osnovno i preneseno/figurativno značenje reči, građenje reči - formiranje porodica reči; iznalaženje sinonima i antonima, uočavanje semantičke funkcije akcenta; neknjiževne reči i njihova zamena jezičkim standardom.

Sintaksičke i stilske vežbe: dopunjavanje iskaza različitim mogućnostima u skladu sa ponuđenom govornom situacijom, proširivanje rečenice unošenjem ličnog tona, sažimanje rečenice radi pojačanja njene informativne moći i dr.

Intonaciono podešavanje glasa u izgovoru pojedinih rečenica (obaveštajne, upitne, uzvične i zapovedne) ili nekih njihovih delova (rečenični akcenti). Uvežbavanje podešavanja reda reči prema komunikativnim potrebama u kontekstu.

Kazivanje napamet naučenih tekstova (lirskih, epskih i dramskih).

Scensko prikazivanje dramskog i dramatisovanog teksta.

Zagonetanje i odgonetanje, sastavljanje i rešavanje rebusa i ukrštenih reči. Služenje rečnikom i enciklopedijom za decu i pisanje sopstvenog rečnika.

Negovanje kulture slušanja sagovornika; pisanje pisma, čestitke i razglednice.

Slušanje i vrednovanje govora i razgovora u emisijama za decu na radiju i televiziji.

Sistematsko uvođenje u način planiranja (izrada podsetnika) i pisanja tzv. slobodnih pismenih sastava.

Dva pismena zadatka - jedan u prvom i jedan u drugom polugodištu.

Način ostvarivanja programa

Jezič (gramatika i pravopis)

U nastavi jezika učenici se osposobljavaju za pravilnu usmenu i pismenu komunikaciju standardnim srpskim jezikom. Otuda zahtevi u ovom programu nisu usmereni samo na jezička pravila i gramatičke norme već i na njihovu funkciju. Na primer, rečenica se ne upozna samo kao gramatička jedinica (sa stanovišta njene strukture), već i kao komunikativna jedinica (sa stanovišta njene funkcije u komunikaciji).

Osnovni programski zahtev u nastavi gramatike jeste *da se učenicima jezik predstavi i tumači kao sistem. Nijedna jezička pojava ne bi trebalo da se izučava izolovano, van konteksta u kojem se ostvaruje njena funkcija.* U I i II razredu u okviru vežbi slušanja, govorenja, čitanja i pisanja učenici zapažaju jezičke pojave bez njihovog imenovanja, da bi se od III do VIII razreda u koncentričnim krugovima i kontinuiranim nizovima gramatički sadržaji izučavali postupno i selektivno u skladu sa uzrastom učenika.

Postupnost se obezbeđuje samim izborom i rasporedom nastavnih sadržaja, a konkretizacija nivoa obrade, kao vrsta uputstva za nastavnu praksu u pojedinim razredima, naznačena je opisno formulisanim zahtevima: zapažanje, uočavanje, usvajanje, pojam, prepoznavanje, razlikovanje, informativno, upotreba, obnavljanje, sistematizacija i drugima. Ukazivanjem na *nivo programskih zahteva* nastavnicima se pomaže u njihovim nastojanjima da *učenike ne optereće* obimom i dubinom obrade jezičke građe.

Selektivnost se ostvaruje izborom najosnovnijih jezičkih zakonitosti i informacija o njima.

Takvim pristupom jezičkoj građi u programu nastavnici se usmeravaju da tumačenje gramatičkih kategorija zasnivaju na njihovoj funkciji koju su učenici u prethodnim razredima uočili i njome, u manjoj ili većoj meri, ovladali u jezičkoj praksi. Postupnost i selektivnost u programu gramatike najbolje se uočavaju na sadržajima iz sintakse i morfologije od I do VIII razreda. Isti principi su, međutim, dosledno sprovedeni i u ostalim oblastima jezika. Na primer, alternaciju suglasnik **k, g, h**, učenici će prvo zapažati u građenju reči i deklinaciji u V razredu, a vežbama i jezičkim igrama u tom i prethodnim razredima navikavati se na pravilnu upotrebu tih konsonata u govoru i pisanju; elementarne informacije o palatalizaciji dobiće u VI razredu, a usvojena znanja o bitnim glasovnim osobinama srpskog jezika obnoviti i sistematizovati u VIII razredu. Tim načinom će učenici steći osnovne informacije o glasovnim promenama i alternacijama, osposobiće se za jezičku praksu, a neće biti opterećeni učenjem opisa i istorije tih jezičkih pojava.

Elementarne informacije iz *morfologije* počinju se učenicima davati od II razreda i postupno se iz razreda u razred proširuju i produbljuju. Od samog početka učenike treba navikavati da uočavaju osnovne morfološke kategorije, na primer: u II razredu pored uočavanja reči koje imenuju predmete i bića, uvodi se i razlikovanje roda i broja kod tih reči a u III razredu razlikovanje lica kod glagola. Tim putem će se učenici postupno i logički uvoditi ne samo u morfološke već i u sintaksične zakonitosti (razlikovanje lica kod glagola - lični glagolski oblici - predikat - rečenica). Reči uvek treba uočavati i obrađivati u okviru rečenice, u kojoj se zapažaju njihove funkcije, značenja i oblici.

Programske sadržaje iz *akcentologije* ne treba obrađivati kao posebne nastavne jedinice. Ne samo u nastavi jezika, već i u nastavi čitanja i jezičke kulture, učenike treba u svakom razredu uvoditi u programom predviđene standardne akcenatske norme a stalnim vežbanjem, po mogućstvu uz korišćenje audio snimaka, učenike treba navikavati da čuju pravilno akcentovanu reč a u krajevima gde se odstupa od akcenatske norme da razlikuju standardni akcent od svoga akcenta.

Pravopis se savlađuje putem sistematskih vežbanja elementarnih i složenih koje se organizuju često, raznovrsno i različitim oblicima pismenih vežbi. Pored toga, učenike vrlo rano treba upućivati na služenje pravopisom i pravopisnim rečnikom (školsko izdanje).

Vežbe za usvajanje i utvrđivanje znanja iz gramatike do nivoa njegove praktične primene u novim govornim situacijama proističe iz programskih zahteva, ali su u velikoj meri uslovljene konkretnom situacijom u odeljenju - govornim odstupanjima od književnog jezika, kolebanjima, greškama koje se javljaju u pismenom izražavanju učenika. Stoga se sadržaj vežbanja u nastavi jezika mora određivati na osnovu sistematskog praćenja govora i pisanja učenika. Tako će nastava jezika biti u funkciji osposobljavanja učenika za pravilno komuniciranje savremenim književnim srpskim jezikom.

U *nastavi gramatike* treba primenjivati sledeće postupke koji su se u praksi potvrdili svojom funkcionalnošću:

- podsticanje svesne aktivnosti i misaonog osamostaljivanja učenika;
- suzbijanje misaone inercije i učenikovih imitatorskih sklonosti;
- zasnivanje težišta nastave na suštinskim vrednostima, odnosno na bitnim svojstvima i stilskim funkcijama jezičkih pojava;
- uvažavanje situacione uslovljenosti jezičkih pojava;

- povezivanje nastave jezika sa doživljavanjem umetničkog teksta;
- otkrivanje stilske funkcije, odnosno izražajnosti jezičkih pojava;
- korišćenje umetničkih doživljaja kao podsticaja za učenje maternjeg jezika;
- sistematska i osmišljena vežbanja u govoru i pisanju;
- što efikasnije prevazilaženje nivoa prepoznavanja jezičkih pojava;
- negovanje primenjenog znanja i umenja;
- kontinuirano povezivanje znanja o jeziku sa neposrednom govornom praksom;
- ostvarivanje kontinuiteta u sistemu pravopisnih i stilskih vežbanja;
- pobuđivanje učenikovog jezičkog izraza životnim situacijama;
- ukazivanje na gramatičku sačinjenost stilskih izražajnih sredstava;
- korišćenje prikladnih ilustracija određenih jezičkih pojava.

U nastavi gramatike izrazito su funkcionalni oni postupci koji uspešno suzbijaju učenikovu misaonu inertnost, a razvijaju radoznalost i samostalnost učenika, što pojačava njihov istraživački i stvaralački odnos prema jeziku. Navedena usmerenja nastavnog rada podrazumevaju njegovu čvrstu vezanost za životnu, jezičku i umetničku praksu, odnosno za odgovarajuće tekstove i govorne situacije. Zbog toga je ukazivanje na određenu jezičku pojavu na izolovanim rečenicama, istrgnutim iz konteksta, označeno kao izrazito nepoželjan i nefunkcionalan postupak u nastavi gramatike. Usamljene rečenice, lišene konteksta, postaju mrtvi modeli, podobni da se formalno kopiraju, uče napamet i reprodukuju, a sve to sprečava svesnu aktivnost učenika i stvara pogodnu osnovu za njihovu misaonu inertnost.

Savremena metodika nastave gramatike zalaže se da težište obrade određenih jezičkih pojava bude zasnovano na suštinskim osobenostima, a to znači na njihovim bitnim svojstvima i stilskim funkcijama, što podrazumeva zanemarivanje formalnih i sporednih obeležja proučavanih jezičkih pojava.

U nastavi jezika nužno je posmatrati jezičke pojave u životnim i jezičkim okolnostima koje su uslovile njihovo značenje. Učenike valja uputiti na pogodne tekstove i govorne situacije u kojima se određena jezička pojava prirodno javlja i ispoljava. Tekstovi bi trebalo da budu poznati učenicima, a ako pak nisu, treba ih pročitati i o njima razgovarati sa učenicima.

Nastavnik valja da ima na umu i to da upoznavanje suštine jezičke pojave često vodi preko doživljavanja i shvatanja umetničkog teksta, što će biti dovoljno jak podsticaj za nastavnika da što češće upućuje učenike da otkrivaju stilsku funkciju (izražajnost) jezičkih pojava. To će doprineti razvijanju učenikove radoznalosti za jezik, jer umetnička doživljavanja čine gramatičko gradivo konkretnijim, lakšim i primenljivijim. Kad učenicima postane pristupačna stilska (izražajna, ekspresivna) funkcija jezičke pojave, prihvataju je kao *stvaralački postupak*, što je vrlo pogodan i podsticajan put da znanja o jeziku brže prelaze u *umenja*, da se na taj način doprinosi boljem pismenom i usmenom izražavanju, ali i uspešnijoj analizi književnih tekstova.

Nužno je da nastavnik uvek ima na umu presudnu ulogu umesnih i sistematskih *vežbanja*, odnosno da nastavno gradivo nije usvojeno dok se dobro ne uvežba. To znači da vežbanja moraju biti sastavni činilac obrade nastavnog gradiva, primene, obnavljanja i utvrđivanja znanja.

Metodika nastave jezika, teorijski i praktično, upućuje da u nastavi maternjeg jezika treba što pre prevazići nivo prepoznavanja i reprodukcije, a strpljivo i uporno negovati više oblike znanja i umenja - *primenljivost* i *stvaralaštvo*. U nastojanjima da se u nastavnoj praksi udovolji takvim zahtevima, funkcionalno je u svakoj pogodnoj prilici znanja iz gramatike staviti u funkciju tumačenja teksta (umetničkog i popularnog), čime se ono uzdiže od prepoznavanja i reprodukcije na nivo umenja i praktične primene.

Praktičnost i primenljivost znanja o jeziku i njegovo prelaženje u umenje i navike posebno se postiže negovanjem *pravopisnih* i *stilskih vežbi*.

Učenike, takođe, kontinuirano treba podsticati da svoja znanja o jeziku povezuju sa komunikativnim govorom. Jedan od izrazito funkcionalnih postupaka u nastavi gramatike jesu vežbanja zasnovana na korišćenju primera iz neposredne govorne prakse, što nastavu gramatike približava životnim potrebama u kojima se primenjeni jezik pojavljuje kao svestrano motivisana ljudska aktivnost. Nastava na taj način postaje praktičnija i zanimljivija, čime učeniku otvara raznovrsne mogućnosti za njegova stvaralačka ispoljavanja.

Situacije u kojima se ispoljavaju određene jezičke pojave može i sam nastavnik da postavlja učenicima, da ih spretno podseća na njihova iskustva, a oni će kazivati ili pisati kako u izazovnim prilikama govorno reaguju.

Celoviti saznanji krugovi u nastavi gramatike, koji započinju motivacijom, a završavaju saznavanjem, rezimiranjem i primenom određenog gradiva, u savremenom metodičkom pristupu, pogotovu u problemski usmerenoj nastavi, otvaraju se i zatvaraju više puta tokom nastavnog časa. Takav saznanji proces podrazumeva učestalo spajanje indukcije i dedukcije, analize i sinteze, konkretizacije i apstrakcije, teorijskih obaveštenja i praktične obuke.

Savremena metodika nastave ističe niz saodnosnih metodičkih radnji koje valja primeniti u nastavnoj obradi programskih jedinica iz jezika i koje omogućuju da svaki celovit saznanji put, počev od onog koji je uokviren školskim časom, dobije svoju posebnu strukturu.

Obrada novih nastavnih (programskih) jedinica podrazumeva primenu sledećih metodičkih radnji:

- Korišćenje pogodnog *polaznog teksta* (jezičkog predloška) na kome se uviđa i objašnjava odgovarajuća jezička pojava. Najčešće se koriste kraći umetnički, naučno-popularni i publicistički tekstovi, a i primeri iz pismenih radova učenika.
- Korišćenje iskaza (primera iz prigodnih, tekućih ili zapamćenih) *govornih situacija*.
- Podsticanje učenika da polazni tekst *dožive* i *shvate* u celini i pojedinostima.
- Utvrđivanje i obnavljanje znanja o poznatim jezičkim pojavama i pojmovima koji *neposredno doprinose* boljem i lakšem shvatanju novog gradiva. (Obično se koriste primeri iz poznatog teksta.)
- Upućivanje učenika da u tekstu, odnosno u zapisanim iskazima iz govorne prakse, *uočavaju primere* jezičke pojave koja je predmet saznavanja.
- Najavljivanje i beleženje *nove nastavne jedinice* i podsticanje učenika da zapaženu jezičku pojavu *istraživački sagledaju*.
- Saznavanje *bitnih svojstava* jezičke pojave (oblika, značenja, funkcije, promene, izražajnih mogućnosti...).
- Sagledavanje jezičkih činjenica (primera) sa *raznih stanovišta*, njihovo upoređivanje, opisivanje i klasifikovanje.
- Ilustrovanje i *grafičko predstavljanje* jezičkih pojmova i njihovih odnosa.
- *Definisanje jezičkog pojma*; isticanje svojstva jezičke pojave i uočenih zakonitosti i pravilnosti.
- Prepoznavanje, objašnjavanje i primena saznatog gradiva u novim okolnostima i u primerima koje navode sami učenici (neposredna dedukcija i prvo vežbanje).

- Utvrđivanje, obnavljanje i primena stečenog znanja i umenja (dalja vežbanja, u školi i kod kuće).

Navedene metodičke radnje međusobno se dopunjuju i prožimaju, a ostvaruju se u sukcesivnoj i sinhronoj postavci. Neke od njih mogu biti ostvarene pre nastavnog časa na kome se razmatra određena jezička pojava, a neke i posle časa. Tako, na primer, dobro je da tekst na kome se usvaja gradivo iz gramatike bude ranije upoznat, a da pojedine jezičke vežbe budu predmet učeničkih domaćih zadataka. Ilustrovanje, na primer, ne mora biti obavezna etapa nastavnog rada, već se primenjuje kad mu je funkcionalnost neosporna.

Paralelno i združeno u navedenom sazajnom putu teku sve važne logičke operacije: zapažanje, upoređivanje, zaključivanje, dokazivanje, definisanje i navođenje novih primera. To znači da časovi na kojima se izučava gramatičko gradivo nemaju odeljene etape, odnosno jasno uočljive prelaze između njih. Nešto je vidljiviji prelaz između induktivnog i deduktivnog načina rada, kao i između saznavanja jezičke pojave i uvežbavanja.

Književnost

Uvođenje najmlađih učenika u svet književnosti ali i ostalih, tzv. neknjiževnih tekstova (naučnopopularnih, informativnih), predstavlja izuzetno odgovoran nastavni zadatak. Upravo, na ovom stupnju školovanja stiču se osnovna i ne malo značajna znanja, umenja i navike od kojih će u dobroj meri zavisiti ne samo učenička književna kultura već i njegova opšta kultura na kojoj se temelji ukupno obrazovanje svakog školovanog čoveka.

Lektira

Ukinuta je neprirodna i nepotrebna podela na domaću i školsku *lektiru*, pa tako izvori za obradu tekstova iz lektire, pored čitanki, postaju knjige lektire za određeni uzrast i sva ostala pristupačna literatura.

Data je *lektira* za određen razred, razvrstana po književnim rodovima - *lirika, epika, drama*, da bi se kroz sve programe mogla pratiti odgovarajuća i razložna proporcija i imati uvid u to.

Učitelj ima načelnu mogućnost da ponuđene tekstove prilagođava konkretnim nastavnim potrebama, ali je obavezan i na slobodan izbor iz naše narodne usmene književnosti i tzv. neknjiževnih tekstova - prema programskim zahtevima.

Razlike u ukupnoj umetničkoj i informativnoj vrednosti pojedinih tekstova utiču na odgovarajuća metodička rešenja (prilagodavanje čitanja vrsti teksta, opseg tumačenja teksta u zavisnosti od složenosti njegove unutrašnje strukture, povezivanje i grupisanje sa odgovarajućim sadržajima iz drugih predmetnih područja - gramatike, pravopisa i jezičke kulture i sl.).

Učitelju je data mogućnost i *dopunskog izbora* tekstova u skladu sa nastavnim potrebama i interesovanjima konkretnog đачkog kolektiva sa kojim ostvaruje program.

Čitanje i tumačenje teksta

Osobenost i delikatnost ovog predmetnog segmenta nisu toliko u programiranim sadržajima koliko su u uzrasnim mogućnostima najmlađih učenika da date sadržaje valjano usvoje, te da se stečenim znanjima i umenjima funkcionalno služe i u svim ostalim nastavnim okolnostima. Shodno tome, čitanje i tumačenje teksta u mlađim razredima prevashodno je u funkciji daljeg usavršavanja glasnog čitanja, uz postepeno, sistematsko i dosledno uvođenje u tehniku čitanja u sebi, kao i usvajanje osnovnih pojmova, odnosa i relacija koje sadrži u sebi pročitani tekst.

Čitanje teksta, prema tome, na mlađem uzrasnom nivou ima sva obeležja prvog i temeljnog ovladavanja ovom veštinom kao znanjem, naročito u prvom razredu. Posebno je važno da učenici postupno i funkcionalno usvoje valjano *čitanje naglas* koje u sebi sadrži neke od važnijih činilaca logičkog čitanja (izgovor, jačina glasa, pauziranje, intonaciono prilagođavanje i dr.) i koje će prirodno težiti sve većoj izražajnosti tokom drugog razreda (naglašavanje, emocionalno podešavanje, tempo i sl.) čime se u dobroj meri olakšava usvajanje tehnike izražajnog čitanja (treći razred). Pritom, od osobite je važnosti da se svako čitanje naglas i svakog učenika ponaosob (a naročito u prvom razredu) - osmišljeno, kritički i dobronamerno vrednuje. Svaki učenik, naime, nakon što je pročitao neki tekst naglas, treba od svojih drugova u razredu i učitelja da sazna šta je u tom čitanju bilo dobro, a šta eventualno treba menjati da bi ono postalo još bolje.

Postupnost, sistematičnost i doslednost posebno dolaze do izražaja u osposobljavanju učenika za *čitanje u sebi*. Ovaj vid čitanja u mlađim razredima predstavlja složeniji nastavni zahtev, iako sa stanovišta iskusnog, formiranog čitača to ne izgleda tako. Čitanje u sebi, naime, sadrži niz složenih misaonih radnji koje učenik treba simultano da savlada, a poseban problem predstavlja tzv. unutrašnji govor. Zato se kod većine učenika prvog razreda ovo čitanje najpre ispoljava u vidu tihog čitanja (tihog žagora, mmljanje), da bi kasnije, ali upornim vežbanjem, dobilo svoja potrebna obeležja. Među njima svakako valja istaći različite vidove motivisanja, podsticanja i usmerenja, čime se olakšava doživljavanje i razumevanje teksta koji se čita, te tako čitanje u sebi, sa stanovišta metodike savremene nastave književnosti, postaje nezaobilazni uslov za valjano tumačenje teksta.

Tumačenje teksta u mlađim razredima predstavlja izuzetno složen i delikatan programski zahtev. Tekst je temeljni programski sadržaj koji ima vodeću i integracionu nastavnu ulogu jer oko sebe okuplja i grupiše odgovarajuće sadržaje i iz ostalih predmetnih područja. Ali, zbog uzrasnih ograničenja u recepciji, tumačenju i usvajanju osnovnih strukturnih a naročito umetničkih činilaca teksta, potrebno je ispoljiti mnogo inventivnosti, sistematičnosti i upornosti u osposobljavanju učenika za postepeno uočavanje, prepoznavanje, a zatim obrazlaganje i spontano usvajanje njegove osnovne predmetnosti.

U prvom razredu tumačenje teksta ima izrazita obeležja spontanog i slobodnog *razgovora* sa učenicima o relevantnim pojedinostima - prostornim, vremenskim, akcionim - u cilju provere razumevanja pročitano, odnosno u funkciji aktivnog uvežbavanja i valjanog usvajanja čitanja naglas i u sebi. Inventivnim motivisanjima, podsticanjima i usmerenjima (ko, gde, kada, zašto, kako, čime, zbog čega, šta je radosno, tužno, smešno, zanimljivo, neobično i sl.) - učenicima se omogućava da uočavaju, zapažaju, otkrivaju, upoređuju, objašnjavaju, obrazlažu date pojavnosti koje čine predmetnost pročitano teksta.

U drugom razredu pristup tumačenju teksta skoro je u svemu isti kao i u prethodnom razredu, samo što su zahtevi, po prirodi stvari, nešto uvećani a programski sadržaji adekvatno dopunjeni (samostalno saopštavanje utisaka o pročitano tekstu, zauzimanje vlastitih stavova o važnijim pojavnostima iz teksta i rečito obrazlaganje i odbrana takvih shvatanja, otkrivanje i shvatanje poruka u tekstu, prepoznavanje odeljka, uočavanje karakterističnih jezičkih i stilskih pojmova i sl.).

Učenike treba sistematski i na valjan način podsticati na uključivanje u biblioteku (školsku, mesnu), formiranje odeljenjske biblioteke, priređivanje tematskih izložbi knjiga, slušanje/gledanje zvučnih/video zapisa sa umetničkim kazivanjima teksta, organizovanje susreta i razgovora sa piscima, literarnih igara i takmičenja, vođenje dnevnika o pročitanim knjigama (naslov, pisac, utisci, glavni likovi, odabrane rečenice, neobične i zanimljive reči i sl.), formiranje lične biblioteke, cedeteke, videoteke i dr.

Takvim i njemu sličnim metodičkim pristupom čitanju i tumačenju teksta, pri čemu posebnu pažnju valja posvetiti ulozi učenika kao značajnog nastavnog činioca (njegovom što većem osamostaljivanju, slobodnom istraživanju i ispoljavanju, pružanju mogućnosti za vlastito mišljenje), ostvaruju se neka od temeljnih načela metodike savremene nastave i književnosti, među kojima su svakako postupno i osmišljeno uvođenje učenika u složeni svet književnoumetničkog dela i simultano ali i plansko bogaćenje, usavršavanje i negovanje njegove jezičke kulture.

Čitanje od III do VIII razreda

Tumačenje teksta zasniva se na njegovom čitanju, doživljavanju i razumevanju. Pri tome je kvalitet shvatanja poruka i neposredno uslovljen kvalitetom čitanja. Zato su razni oblici usmerenog čitanja osnovni preduslov da učenici u nastavi stiču saznanja i da se uspešno uvode u svet

književnog dela.

Izražajno čitanje neguje se sistematski, uz stalno povećavanje zahteva i nastojanje da se što potpunije iskoriste sposobnosti učenika za postizanje visokog kvaliteta u veštini čitanja. Vežbanja u izražajnom čitanju izvode se planski i uz solidno nastavnikovo i učenikovo pripremanje. U okviru svoje pripreme nastavnik blagovremeno odabira pogodan tekst i studiozno proučava one njegove osobnosti koje utiču na prirodu izražajnog čitanja. U skladu sa misaono-emotivnim sadržajem teksta, nastavnik zauzima odgovarajući stav i određuje situacionu uslovljenost jačine glasa, ritma, tempa, intonacije, pauza, rečeničnog akcenta i glasovnih transformacija. Pri tome se povremeno služi audio snimcima uzornih interpretativnih čitanja.

Pošto se izražajno čitanje, po pravilu, uvežbava na prethodno obrađenom i dobro shvaćenom tekstu, to je konkretno i uspešno tumačenje štiva neophodan postupak u pripremanju učenika za izražajno čitanje. U okviru neposredne pripreme u VI, VII i VIII razredu povremeno se i posebno analiziraju psihički i jezičkostilski činioci koji zahtevaju odgovarajuću govornu realizaciju. U pojedinim slučajevima nastavnik (zajedno sa učenicima) posebno priređuje tekst za izražajno čitanje na taj način što u njemu obeležava vrste pauza, rečenične akcente, tempo i glasovne modulacije.

Izražajno čitanje uvežbava se na tekstovima različite sadržine i oblika; koriste se lirski, epski i dramski tekstovi u prozi i stihu, u narativnom, deskriptivnom, dijaloškom i monološkom obliku. Posebna pažnja posvećuje se emocionalnoj dinamici teksta, njegovoj dramatičnosti i govorenju iz perspektive pisca i pojedinih likova.

U odeljenju treba obezbediti odgovarajuće *uslove* za izražajno čitanje i kazivanje - učenicima u ulozi čitača i govornika valja obezbediti mesto ispred odeljenjskog kolektiva, u odeljenju stvoriti *dobru slušalačku publiku*, zainteresovanu i sposobnu da kritički i objektivno procenjuje kvalitet čitanja i kazivanja. Posredstvom audio snimka, učenicima povremeno treba omogućiti da čuju svoje čitanje i da se kritički osvrću na svoje umenje. Na časovima obrade književnih dela primenjivaće se učenička iskustva u izražajnom čitanju, uz stalno nastojanje da svi oblici govornih aktivnosti budu korektni i uverljivi.

Čitanje u sebi je najproduktivniji oblik sticanja znanja pa mu se u nastavi poklanja posebna pažnja. Ono je uvek usmereno i istraživačko; pomoću njega se učenici osposobljavaju za svakodnevno sticanje informacija i za učenje.

Vežbe čitanja u sebi neposredno se uklapaju u ostale oblike rada i uvek su u funkciji svestranijeg sticanja znanja i razumevanja ne samo književnog dela, već i svih osmišljenih tekstova.

Primena tekst metode u nastavi podrazumeva vrlo efikasne vežbe za savladavanje brzog čitanja u sebi s razumevanjem i doprinosi razvijanju sposobnosti učenika da čitaju fleksibilno, da usklađuju brzinu čitanja sa ciljem čitanja i karakteristikama teksta koji čitaju.

Kvalitet čitanja u sebi podstiče se prethodnim usmeravanjem učenika na tekst i davanjem odgovarajućih zadataka, a potom i obaveznim proveravanjem razumevanja pročitano teksta, odnosno ostvarenja dobijenih zadataka. Informativno, produktivno i analitičko čitanje najuspešnije se podstiču samostalnim istraživačkim zadacima koji se učenicima daju u pripremnom postupku za obradu teksta ili obradu sadržaja iz gramatike i pravopisa. Tim putem se unapređuju logika i brzina čitanja, a naročito brzina shvatanja pročitano teksta, čime se učenici osposobljavaju za samostalno učenje.

Učenici starijih razreda uvode se u "letimično" čitanje koje je uslovljeno brzinom i stvarno pročitanim tekstom. Ono se sastoji od brzog traženja informacije i značenja u tekstu, pri čemu se ne pročita svaka reč, već se pogledom "prolazi" kroz tekst i čita se na preskok (međunaslovi, podnaslovi, prvi redovi u odeljcima, uvod, zaključak). Pri vežbanju učenika u "letimičnom" čitanju, prethodno se zadaju odgovarajući zadaci (traženje određenih informacija, podataka i sl.), a potom proverava kvalitet njihovog ostvarenja i meri vreme za koje su zadaci izvršeni. "Letimičnim" čitanjem učenici se takođe osposobljavaju da radi podsećanja, obnavljanja, memorisanja, čitaju podvučene i na drugi način označene delove teksta prilikom ranijeg čitanja "s olovkom u ruci", koje treba sistematski sprovesti kao vid pripremanja učenika za samostalan rad i učenje.

Izražajno kazivanje napamet naučenih tekstova i odlomaka u prozi i stihu značajan je oblik rada u razvijanju govorne kulture učenika. Valja imati u vidu da je ubedljivo govorenje proznog teksta polazna osnova i neophodan uslov za prirodno i izražajno kazivanje stihova. Zato je poželjno da se povremeno, na istom času, naizmenično uvežbava i upoređuje govorenje tekstova u prozi i stihu.

Napamet će se učiti razni kraći prozni tekstovi (naracija, deskripcija, dijalog, monolog), lirske pesme raznih vrsta i odlomci iz epskih pesama. Uspeh izražajnog kazivanja znatno zavisi od *načina učenja i logičkog usvajanja teksta*. Ako se mehanički uči, kao što ponekad biva, usvojeni automatizam se prenosi i na način kazivanja. Zato je poseban zadatak nastavnika da učenike navikne na osmišljeno i interpretativno učenje teksta napamet. Tokom vežbanja treba stvoriti uslove da kazivanje teče "oči u oči", da govornik posmatra lice slušalaca i da s publikom uspostavlja emocionalni kontakt. Maksimalna pažnja se posvećuje svim vrednostima i izražajnim mogućnostima govornog jezika, posebno - prirodnom govornikovom stavu, pouzdanom prenošenju informacija i sugestivnom kazivanju.

Tumačenje teksta od III do VIII razreda

Sa obradom teksta počinje se posle uspešnog interpretativnog čitanja naglas i čitanja u sebi. Književnoumetničko delo se čita, prema potrebi i *više puta*, sve dok ne izazove odgovarajuće doživljaje i utiske koji su neophodni za dalje upoznavanje i proučavanje teksta. Razni oblici ponovljenog i usmerenog čitanja dela u celini, ili njegovih odlomaka, obavezno će se primenjivati u obradi lirske pesme i kraće proze.

Pri obradi teksta primenjivaće se u većoj meri jedinstvo analitičkih i sintetičkih postupaka i gledišta. Značajne pojedinosti, elementarne slike, ekspresivna mesta i stilsko-jezički postupci neće se posmatrati kao usamljene vrednosti, već ih treba sagledavati kao funkcionalne delove viših celina i tumačiti u prirodnom sadejstvu s drugim umetničkim činionicima. Književnom delu pristupa se kao složenom i neponovljivom organizmu u kome je sve uslovljeno uzročno-posledičnim vezama, podstaknuto životnim iskustvom i uobičajeno stvaralačkom maštom.

Učenike treba revnosno navikavati na to da svoje utiske, stavove i sudove o književnom delu podrobnije dokazuju činjenicama iz samoga teksta i tako ih osposobljavati za samostalan iskaz, istraživačku delatnost i zauzimanje kritičkih stavova prema proizvoljnim ocenama i zaključcima.

Nastavnik će imati u vidu da je tumačenje književnih dela u osnovnoj školi, pogotovu u mladim razredima, *u načelu predteorijsko* i da nije uslovljeno poznavanjem stručne terminologije. To međutim, nimalo ne smeta da i običan "razgovor o štivu" u mladim razredima bude stručno zasnovan i izveden sa puno inventivnosti i istraživačke radoznalosti. Vrednije je projektovanje učenika povodom neke umetničke slike i njeno intenzivno doživljavanje i konkretizovanje u učenikovoj mašti nego samo saznanje da ta slika formalno spada u red metafora, personifikacija ili poređenja. Zato se još od prvog razreda učenici navikavaju da slobodno ispoljavaju svoje utiske, osećanja, asocijacije i misli izazvane slikovitom i figurativnom primenom pesničkog jezika.

U svim razredima obrada književnog dela treba da bude protkana rešavanjem *problemskih pitanja* koja su podstaknuta tekstem i umetničkim doživljavanjem. Na taj način stimulisaoće se učenička radoznalost, svesna aktivnost i istraživačka delatnost, svestranije će se upoznati delo i pružati mogućnost za afirmaciju učenika u radnom procesu.

Mnogi tekstovi, a pogotovu odlomci iz dela, u nastavnom postupku zahtevaju umesnu *lokalizaciju*, često i višestruku. Situiranje teksta u vremenske, prostorne i društveno-istorijske okvire, davanje neophodnih podataka o piscu i nastanku dela, kao i obaveštenja o bitnim sadržajima koji prethode odlomku - sve su to uslovi bez kojih se u brojnim slučajevima tekst ne može intenzivno doživeti i pravilno shvatiti. Zato prototopsku i psihološku realnost, iz koje potiču tematska građa, motivi, likovi i dublji podsticaji za stvaranje, treba dati u prigodnom vidu i u onom obimu koji je neophodan za potpunije doživljavanje i pouzdanije tumačenje.

Metodika nastave književnosti već nekoliko decenija, teorijski i praktično, razvija i stalno usavršava nastavnika i učenika *istraživački, pronalazački, stvaralački i satvorački* odnos prema književnoumetničkom delu. Književnost se u školi *ne predaje i ne uči*, već *čita, usvaja*, u njoj se *uživa i o njoj raspravlja*. To su putevi da nastava književnosti širi učenikove duhovne vidike, razvija istraživačke i stvaralačke sposobnosti učenika, kritičko mišljenje i umetnički ukus, pojačava i kultivise literarni, jezički i životni senzibilitet.

Moderna i savremena organizacija nastave maternjeg jezika i književnosti podrazumeva *aktivnu ulogu učenika* u nastavnom procesu. U savremenoj nastavi književnosti učenik ne sme biti pasivni slušalac koji će u određenom trenutku reprodukovati "naučeno građivo", odnosno nastavnikova predavanja, već aktivni subjekat koji *istraživački, stvaralački i satvorački* učestvuje u proučavanju književnoumetničkih ostvarenja.

Učenikova aktivnost treba da svakodnevno prolazi kroz sve tri radne etape; pre časa, u toku časa i posle časa. U svim etapama učenik se mora sistematski navikavati da u toku čitanja i proučavanja dela *samostalno* rešava brojna pitanja i zadatke, koji će ga u punoj meri emocionalno i misaono angažovati, pružiti mu zadovoljstvo i pobuditi istraživačku radoznalost. Takvi zadaci biće najmoćnija motivacija za rad što je osnovni uslov da se ostvare predviđeni interpretativni dometi. Nastavnik valja da postavi zadatke koji će učenika podsticati da *uočava, otkriva, istražuje, procenjuje i zaključuje*. Nastavnikova uloga jeste u tome da osmišljeno pomogne učeniku tako što će ga podsticati i usmeravati, nastojeći da razvija njegove individualne sklonosti i sposobnosti, kao i da adekvatno vrednuje učeničke napore i rezultate u svim oblicima tih aktivnosti.

Proučavanje književnoumetničkog dela u nastavi je *složen proces* koji započinje nastavnikovim i učenikovim *pripremanjem* (motivisanje učenika za čitanje, doživljavanje i proučavanje umetničkog teksta, čitanje, lokalizovanje umetničkog teksta, istraživački preparni zadaci) za tumačenje dela, svoje naproektivnije vidove dobija u interpretaciji književnog dela na nastavnom času, a u oblicima *funkcionalne primene stečenih znanja i umerja* nastavlja se i posle časa: u produktivnim *obnavljanjima znanja* o obrađenom nastavnom građivu, u *poredbenim izučavanjima* književnoumetničkih dela i *istraživačko-interpretativnim pristupima* novim književnoumetničkim ostvarenjima. Središnje etape *procesu proučavanja* književnoumetničkog dela u nastavi jesu *metodološko i metodičko* zasnivanje interpretacije i njeno razvijanje na nastavnom času.

U zasnivanju i razvijanju nastavne interpretacije književnoumetničkog dela osnovno metodološko opredeljenje treba da bude prevashodna *usmerenost interpretacije prema umetničkom tekstu*. Savremena metodika nastave književnosti opredelila se, dakle, za *unutrašnje (imanentno) izučavanje umetničkog teksta*, ali ona nikako ne previđa nužnost primene i *vantekstovnih gledišta* da bi književnoumetničko delo bilo valjano i pouzdano protumačeno.

Uz navedena *metodološka* opredeljenja, nastavna interpretacija književnoumetničkog dela valja da udovolji i zahtevima koje joj postavlja *metodika nastave književnosti*: da bude *originalna, estetski motivisana, svestrano usklađena sa nastavnim ciljevima i značajnim didaktičkim načelima*, da ima *sopstvenu koherentnost i postupnost*, a da metodološka i metodička postupanja na svakoj deonici interpretacije ostvaruju *jedinstvo analize i sinteze*.

O okviru osnovne *metodološke orijentacije* da nastavna interpretacija književnoumetničkog dela u najvećoj meri bude usmerena *prema umetničkom tekstu*, primat pripada opredeljenju da se *dinamika interpretacije* usklauđuje sa *vodećim umetničkim vrednostima* književnog ostvarenja, tako što će one biti *činioci objedinjavanja* interpretativnih tokova kroz svet dela. Jedno od najvažnijih načela koje poštuje tako zasnovana i opredeljena nastavna interpretacija jeste udovoljavanje zahtevu da se *tumačenjem vodećih vrednosti* obuhvati, odnosno prouči, *delo u celini*. Pošto su *objedinjena postavka* i odnosi *svestrani međusobnih prožimanja prirodne datosti* umetničkih činilaca u delu, tumačenjem vodećih umetničkih vrednosti obuhvataju se i poznaju i *svi drugi bitni činioci* umetničke strukture, među kojima svaki u interpretaciji dobija onoliko mesta koliko mu pripada u skladu sa udelom koji ima u opštoj umetničkoj vrednosti dela. U nastavnoj interpretaciji književnoumetničkog dela *objedinjavajući i sintetički činioci* mogu biti: *umetnički doživljaji, tekstovne celine, bitni strukturni elementi* (tema, motivi, umetničke slike, fabula, siže, književni likovi, poruke, motivacioni postupci, kompozicija), *oblici kazivanja, jezičko-stilski postupci i literarni (književnoumetnički) problemi*.

U svakom konkretnom slučaju, dakle, na valjanim *estetskim, metodološkim i metodičkim* razlozima valja utemeljiti izbor onih vrednosnih činilaca prema kojima će biti usmeravana dinamika nastavne interpretacije književnoumetničkog dela. Zato *metodološki i metodički prilazi* književnoumetničkom delu, koje teorijski i praktično zasniva i razvija savremena metodika nastave književnosti, *ne poznaju i ne priznaju* utvrđene *metodološke i metodičke sisteme* koje bi trebalo primeniti u interpretaciji svakog pojedinog dela. To znači da nema poznatih i jednom zauvek otkrivenih puteva kojima se ulazi u svet svakog pojedinog književnoumetničkog ostvarenja, već su ti putevi unekoliko uvek drugačiji u pristupu *svakom pojedinom književnoumetničkom delu - onoliko koliko je ono autonomno, samosvojno i neponovljivo* umetničko ostvarenje.

Književni pojmovi

Književne pojmove učenici će upoznavati uz obradu odgovarajućih tekstova i pomoću osvrta na prethodno čitalačko iskustvo. Tako će se, na primer, tokom obrade neke rodoljubive pesme, a uz poredbeni osvrt na dve-tri ranije pročitane pesme iste vrste, razvijati pojam rodoljubive pesme i sticati saznanje o toj lirskoj vrsti. Upoznavanje metafore biće pogodno tek kada su učenici u prethodnom i predteorijskom postupku otkrivali izražajnost izvesnog broja metaforičkih slika, kad neke od njih već znaju napamet i nose ih kao umetničke doživljaje. Jezičko-stilskim izražajnim sredstvima prilazi se s doživljajnog stanovišta; polaziće se od izazvanih umetničkih utisaka i estetičke sugestije, pa će se potom istraživati njihova jezičko-stilska uslovljenost.

Funkcionalni pojmovi

Funkcionalni pojmovi se ne obrađuju posebno, već se u toku nastave ukazuje na njihova primenjena značenja. Učenici ih spontano usvajaju u procesu rada, u tekućim informacijama na časovima, a uz paralelno prisustvo reči i njome označenog pojma. Potrebno je samo *podsticati* učenike da navedene reči (a i druge slične njima) *razumeju i shvate i da ih primenjuju* u odgovarajućim situacijama. Ako, na primer, na zahtev da se uoče i objasne okolnosti koje utiču na ponašanje nekog lika, učenik navede te okolnosti, onda je to znak (i provera) da je taj pojam i odgovarajuću reč shvatio u punom značenju.

U usmenom i pismenom izražavanju uzgredno će se proveravati da li učenici pravilno shvataju i upotrebljavaju reči: *uzrok, uslov, situacija, poruka, odnos* i sl. Tokom obrade književnih dela, kao i u okviru govornih i pismenih vežbi, nastojaće se da učenici otkrivaju što više *osobina, osećanja i duševnih stanja* pojedinih likova, pri čemu se te reči beleže i tako spontano bogati rečnik funkcionalnim pojmovima.

Funkcionalne pojmove *ne treba ograničiti na pojedine razrede*. Svi učenici jednog razreda neće moći da usvoje sve programom navedene pojmove za taj razred, ali će zato spontano usvojiti znatan broj pojmova koji su u programima starijih razreda. Usvajanje funkcionalnih pojmova je neprekidan proces u toku vaspitanja i obrazovanja a ostvaruje se i proverava u toku ostvarivanja sadržaja svih programsko-tematskih područja.

Jezička kultura

Operativni zadaci za realizaciju nastavnih sadržaja ovog područja jasno ukazuju da je kontinuitet u svakodnevnom radu na bogaćenju učeničke jezičke kulture jedna od primarnih metodičkih obaveza, počev od uočavanja sposobnosti svakog deteta za govorno komuniciranje u tzv. *prethodnim ispitivanjima* dece prilikom upisa u prvi razred, pa preko različitih vežbi u govoru i pisanju do učeničkog samostalnog izlaganja misli i osećanja u toku nastave, ali i u svim ostalim životnim okolnostima u školi i van nje, gde je valjano jezičko komuniciranje uslov za potpuno sporazumevanje. Pravilna artikulacija svih glasova i grafički uzorna upotreba pisma, napuštanje lokalnog govora i navikavanje na standardni književni jezik u govoru, čitanju i pisanju, osposobljavanje za slobodno prepričavanje, pričanje i opisivanje, i uz funkcionalnu primenu usvojenih i pravopisnih pravila, raznovrsna usmena i pismena vežbanja koja imaju za cilj bogaćenje učeničkog rečnika, sigurno ovladavanje rečnikom kao osnovnom govornom kategorijom i ukazivanje na stilske vrednosti upotrebe jezika u govoru i pisanju i dr. - osnovni su nastavni zadaci u ostvarenju programskih sadržaja iz jezičke kulture.

Ovo predmetno područje nešto je drugačije koncipirano u odnosu na prethodne programe. Najpre, ustanovljen je drugačiji, primereniji naziv koji je istovremeno i jednostavniji i sveobuhvatniji od ranije korišćenih termina. Isto tako, preuređena je struktura programskih sadržaja koji u novoj

postavci deluju pregledno, sistematično i prepoznatljivo, bez nepotrebnih ponavljanja i konfuzije. Jer, na osnovu ukupne razredne nastave, postoje jezički pojmovi koje učenik ovog uzrasta treba postupno, sistematično i valjano (a to znači - trajno) da usvoji, pa su i zamišljeni kao programski sadržaji (zahtevi). A do njihovog trajnog i funkcionalnog usvajanja, skoro bez izuzetaka, put vodi preko brojnih i raznovrsnih oblika *usmenih i pismenih* jezičkih ispoljavanja učenika, a to su najčešće: *jezičke igre, vežbe, zadaci, testovi* i sl. Na primer, najmlađeg učenika valja, između ostalog, osposobiti da samostalno, ubedljivo i dopadljivo *opisuje* one životne pojave koje jezičkim opisom (deskripcijom) postaju najprepoznatljivije (predmeti, biljke, životinje, ljudi, pejzaži, enterijer i dr.). Zato se *opisivanje* kao programski zahtev (sadržaj) javlja u sva četiri razreda. A ostvaruje se, usvaja kao znanje i umenje primenom onih oblika koji će efikasnim, ekonomičnim i funkcionalnim postupanjima u nastavnim okolnostima učeniku i jezičku kulturu učiniti pouzdanom i trajnom. A to su: govorne vežbe, pismene vežbe (ili osmišljeno kombinovanje govora i pisanja), pismeni radovi, izražajno kazivanje umetničkih opisnih tekstova, autodiktat i sl. A to važi, u manjoj ili većoj meri i za sve ostale vrste učeničkog jezičkog izražavanja.

Osnovni oblici usmenog i pismenog izražavanja u mlađim razredima predstavljaju temeljne programske sadržaje za sticanje, usavršavanje i negovanje valjane i pouzdane jezičke kulture najmlađeg učenika. Neki od tih oblika (prepričavanje, pričanje) prisutni su i u prethodnim ispitivanjima dece za upis u školu što znači da na njih valja gledati kao na jezičko iskustvo koje polaznici u izvesnoj meri već poseduju. Otuda i potreba da se sa usavršavanjem i negovanjem tih osnovnih oblika govornog komuniciranja otpočne i pre formalnog ispitivanja učenika.

Prepričavanje raznovrsnih sadržaja predstavlja najjednostavniji način učeničkog jezičkog ispoljavanja u nastavnim okolnostima. I dok se u pomenutim prethodnim ispitivanjima kao i u pripremama za usvajanje početnog čitanja reprodukovanju određenih sadržaja pristupa slobodno, već od kraja tzv. bukovarske nastave pa nadalje valja mu pristupiti planski, osmišljeno i kontinuirano. To znači, najpre, da se unapred zna (a to se definiše u operativnim planovima rada učitelja) koje će sadržaje učenik prepričavati u nastavnim okolnostima. Njihov izbor treba da obuhvati ne samo tekstove, i ne samo one iz čitanki, već i iz drugih medijskih oblasti (štampa, pozorište, film, radio, televizija i sl.). Potom, učenike valja blagovremeno motivisati, podsticati i usmeravati na ovaj vid jezičkog izražavanja, a to znači - omogućiti im da se samostalno pripreme za prepričavanje ali u koje će istovremeno biti integrisani i odgovarajući programski zahtevi. Valja, zatim, voditi računa o tome da se načelno prepričavaju samo oni sadržaji koji su prethodno protumačeni/analizirani ili o kojima se sa učenicima vodio makar pristupni razgovor. Konačno, i prepričavanje, kao i sve ostale vidove učeničkog izražavanja, treba na odgovarajući način vrednovati (najbolje u razredu i uz svestrano učestvovanje učenika i podršku učitelja).

Pričanje u odnosu na prepričavanje jeste složeniji oblik jezičkog izražavanja učenika, jer dok je prepričavanje uglavnom reprodukovanje pročitano, odslušano ili viđeno sadržaja, pričanje predstavlja osoben vid stvaralaštva koje se oslanja na ono što je učenik doživio ili proizveo u svojoj stvaralačkoj mašti. Zato pričanje traži poseban intelektualni napor i jezičku izgrađenost, te učenika svestrano angažuje: u izboru tematske građe i njenih značajnih pojedinosti, u komponovanju odabranih detalja i u načinu jezičkog uobličavanja svih strukturnih elemenata priče. Metodički pristup ovom značajnom obliku usavršavanja i negovanja učenike jezičke kulture u osnovi je isti kao i kod prepričavanja (valjano funkcionalno lokalizovanje u planovima rada, osmišljeno povezivanje sa srodnim sadržajima iz ostalih predmetnih područja, a naročito sa čitanjem i tumačenjem teksta, osmišljeno i inventivno motivisanje, usmeravanje i podsticanje učenika da u pričanju ostvare što svestraniju misaonu i jezičku perspektivu, umešno vrednovanje učeničkih domaćaja u pričanju i dr. Posebno treba voditi računa o tome da pričanje u funkciji čitanja i tumačenja teksta (u tzv. uvodnom delu časa) ne preraste u shematizovano i površno nabiranje/imenovanje određenih pojava, a da se pritom zanemari individualni pristup učenika datoj predmetnosti, te da izostane stvaranje priče kao celovite mentalne predstave, dovoljno prepoznatljive i valjano misaono i jezički uobličene. Tako, na primer, uvodni razgovori o domaćim i divljim životinjama povodom basne koja se čita i tumači neće dati željene rezultate na nivou uvodnih govornih aktivnosti ako se takve životinje samo klasifikuju po poznatoj pripadnosti, imenuju ili samo nabrajaju, kao što će *slobodno pričanje* o nekim neobičnim, zanimljivim, ali stvarnim i pojedinačnim susretanjima učenika sa datim životinjama, u kojima su doživljeni radost, iznenađenje, oduševljenje, radoznalost, upitanost, strah i sl. - stvoriti pravu istraživačku atmosferu na času. Pričanje, pak, kolikogod bilo izazovno u svim svojim segmentima za jezičko ispoljavanje najmlađih učenika - načelno valja realizovati kao deo šireg nastavnog konteksta u kome će se saodnosno i funkcionalno naći i drugi oblici jezičkog izražavanja, a naročito opisivanje.

Opisivanje jeste najsloženiji oblik jezičkog izražavanja na nivou najmlađih razreda. Ono je manje ili više zastupljeno u svakodnevnom govoru, jer je neophodno za jasno predstavljanje suštinskih odnosa između predmeta, stvari, bića i drugih pojmova i pojava u svakoj životnoj situaciji. Jer, dok je za prepričavanje osnova određeni *sadržaj*, za pričanje podsticaj neko *dogadjanje, doživljaj*, dotle za opisivanje nisu neophodne neke posebne okolnosti, već se ono koristi kad god se dođe u dodir sa *pojavnostima* koje u svakodnevnom jezičkom komuniciranju mogu skrenuti pažnju na sebe. No, zbog brojnih uzrasnih ograničenja u radu sa najmlađim učenicima, ovoj vrsti jezičkoga komuniciranja valja pristupiti posebno odgovorno i uz naročito poštovanje principa nastavne uslovnosti i postupnosti u zahtevima: osposobljavanje učenika da pristupno posmatraju, uočavaju, otkrivaju, zapažaju, upoređuju, pa tek onda datu predmetnost da misaono zaokruže i jezički uobliče. Isto tako, učenike ovog uzrasnog nivoa valja podsticati i usmeravati da iz složenog procesa opisivanja najpre usvoje nekoliko opšta mesta kojima se mogu služiti sve dotle dok se ne osposobe za samostalni i individualni pristup ovom zahtevnom jezičkom obliku. U tom smislu valja ih navikavati da lokalizuju ono što opisuju (vremenski, prostorno, uzročno), da uoče, izdvoje i zaokruže bitna svojstva/osobine (spoljašnje i uslovno unutrašnje) i da se odrede prema posmatranoj predmetnosti (prvi pokušaji formiranja ličnog stava/odnosa prema datoj pojavi). Isto tako, neophodna je pouzdana procena planiranja vežbi u opisivanju sa usmerenjima/podsticanjima u odnosu na ona vežbanja u kojima može doći do izražaja učenička samostalnost i individualnost. Kako se, pak, opisivanje vrlo često dovodi u blisku vezu sa čitanjem i tumačenjem teksta (naročito književnometričkog) to je potrebno stalno usmeravati učeniku pažnju na ona mesta u takvim tekstovima koja obiluju opisnim elementima, a posebno kada se opisuju predmeti, enterijer, biljke i životinje, književni likovi, pejzaži i sl., jer su to i najbolji obrasci za spontano usvajanje opisivanja kao trajne veštine u jezičkom komuniciranju. Pošto je za opisivanje potreban veći misaoni napor i duže vreme za ostvarenje duže zamisli - valja prednost dati pismenoj formi opisivanja nad usmenom. Ostali opšti metodički pristupi ovom značajnom obliku jezičkog izražavanja isti su ili slični kao i kod prepričavanja i pričanja (od planiranja, preko realizacije planiranih aktivnosti, do vrednovanja postignutog i funkcionalnog povezivanja sa srodnim sadržajima kakvi su i usmena i pismena vežbanja za sticanje, usavršavanje i negovanje jezičke kulture učenika).

Usmena i pismena vežbanja, kako im i sam naziv kaže, zamišljena su kao dopuna osnovnih oblika jezičkog izražavanja, počev od najjednostavnijih (izgovor glasova i prepisivanje reči), preko složenijih (leksičke, semantičke, sintaksičke vežbe, ostale vežbe za savladavanje uzornog govora i pisanja), do najsloženijih (domaći pismeni zadaci i njihovo čitanje i svestrano vrednovanje na času). Svaka od programiranih vežbi planira se i ostvaruje u onom nastavnim kontekstu u kome se javlja potreba za funkcionalnim usvajanjem date jezičke pojave ili utvrđivanja, obnavljanja ili sistematizovanja znanja i primene tih znanja u konkretnoj jezičkoj situaciji. To znači da se, načelno, sve te ili njima slične vežbe ne realizuju na posebnim nastavnim časovima već se planiraju u sklopu osnovnih oblika jezičkog izražavanja (prepričavanje, pričanje, opisivanje) ili odgovarajućih programskih sadržaja ostalih predmetnih područja (čitanje i tumačenje teksta, gramatika i pravopis, osnove čitanja i pisanja). Upravo u osmišljenim saodnosnim postavkama ta vežbanja višestruko utiču na podizanje nivoa učeničke jezičke kulture.

Prirodno je da se planskim ostvarenjem programskih sadržaja iz jezičke kulture otpočne tek u drugom polugodištu prvog razreda (pošto se savlada elementarna tehnika čitanja i pisanja). Međutim, jasno je da se mnogi od njih simultano ostvaruju već u periodu priprema za čitanje i pisanje, kao i u periodu učenja, usvajanja osnovne pismenosti. Jer, bez potrebne jezičke razvijenosti (slobodan razgovor, prepričavanje kraćih sadržaja, analitičko - sintetičke glasovne vežbe i sl.) ne može se uspostaviti neophodna govorna komunikacija, preko potrebna za usvajanje pojmova glasa i slova. Kasnije, ona postaje osnova za ostvarenje nastavnih sadržaja i iz svih ostalih područja ovog predmeta (kao i ukupne razredne nastave), ali se istovremeno i sama širi i produbljuje do nivoa jasnog, pravilnog, sadržajno i stilski primerenog jezičkog opštenja u usmenoj i pismenoj formi. Time jezička kultura u najvećoj meri doprinosi jedinstvu celovitosti nastave srpskog jezika i čini da se ona realizuje u funkcionalnom povezivanju naizgled različitih programskih sadržaja ali koji se najbolje ostvaruju upravo u takvoj metodičkoj sprezi.

MATERNJI JEZICI PRIPADNIKA NACIONALNIH MANJINA

MATERNJI JEZICI PRIPADNIKA NACIONALNIH MANJINA

Napomena	BUGARSKI JEZIK
Napomena	MAĐARSKI JEZIK
Napomena	RUMUNSKI JEZIK
Napomena	RUSINSKI JEZIK
Napomena	SLOVAČKI JEZIK
Napomena	HRVATSKI JEZIK

Treći razred

Cilj i zadaci

Cilj - razvijanje jezične i književne sposobnosti, kulture čitanja i njegovanja hrvatskog jezika i književnosti. Osposobljavanje učenika za uporabu hrvatskog standardnog jezika.

Zadaci - osposobiti učenike za slušanje i čitanje (pisanje), za govornu i pisanu komunikaciju. Usvojiti i primjenjivati hrvatski standardni jezik. Upoznati, obogatiti i usvojiti rječnik pravopisne i pravogovorne norme hrvatskog standardnog jezika. Upoznavanje djela hrvatske i svjetske književnosti.

Operativni zadaci:

- ovladavanje tehnikom čitanja i pisanja;
- savladavanje proste rečenice (pojam, glavni dijelovi);
- stjecanje osnovnih pojmova o imenicama, pridjevima i glagolima;
- postupno uvođenje u tumačenje osnovne predmetnosti književnog djela (osjećaji, događaji, radnje, likovi, poruke, jezično-stilske karakteristike);
- ovladavanje usmenim i pismenim izražavanjem prema zahtjevima programa (prepričavanje, pričanje, opisivanje, izvještavanje);
- postupno upoznavanje metodologije izrade pismenog sastavka.

Jezik

Gramatika

- Rečenica - pojam rečenice, pojam i razumijevanje obavještajnih, upitnih i zapovjednih rečenica s glagolom u potvrdnom/odričnom obliku;
- Pojam i prepoznavanje glavnih članova (dijelova) rečenice, predikat, subjekt;
- Zapažanje članova rečenice koji uz glagol označavaju vrijeme, mjesto, način;
- Uočavanje upravnog govora;
- Imenice - zajedničke i vlastite, rod i broj;
- Umanjenice i uvećanice (prepoznavanje);
- Pridjevi (prepoznavanje);
- Glagoli - radnja, stanje i zbivanje;
- Prošlost, sadašnjost, budućnost (perfekt, prezent, futur);
- Uočavanje naglašenih i nenaglašenih slogova.

Pravopis

- skupovi ije/je u umanjenicama, uvećanicama i imenicama za zanimanje;
- uporaba velikog slova u pisanju imena naroda, imena, blagdana...;
- zamjenjivanje (alternacija) suglasnika;
- pisanje brojeva slovima;
- pisanje kratica.

Književnost

Školska lektira:

- Zvonimir Balog, *Brat*;
- Ezop, *Kornjača i zec* ;
- Dragutin Horkić, *Priča s kruške*;
- Dubravko Horvatić, *Kad budem velik*;
- Branko Hribar, *Penjači* ;
- Nada Iveljić, *Vunena torbica* ;

- Stjepan Jakševac, *Školjka*;
- Pajo Kanižaj, *Moja domovina*;
- Desanka Maksimović, *Rak krojač*;
- Stevan Raičković, *Pripovetka o belom konju*;
- Nada Sabadi, *Tko je magarac*;
- Sunčana Škrinjarić, *O istini*;
- Agata Truhelka, *Krijesnica*;
- Ivan Turgenjev, *Prosjak*;
- Grigor Vitez, *A zašto ne bi*;
- Krešimir Zimonić, *Četiri godišnja doba* (strip);
- Ratko Zvrko, *Dom*;
- Balint Vujkov, *Narodne pripovijetke*;
- Zvonimir Balog, *Zeleni mravi*;
- Zlata Kolarić-Kišur, *Moja zlatna dolina*;
- Mato Lovrak, *Vlak u snijegu*;
- Luka Paljetak, *Miševi i mačke naglavačke*.

Čitanje:

- vježbanje tehnike čitanja s razumijevanjem pročitano g teksta, brzine u čitanju i kazivanju (promjena intonacije, jačine i visine glasa, pauza);
- čitanje u sebi s posebnim zadatkom (razumijevanje pročitano g teksta kao priprema za glasno čitanje, obradu i prepričavanje teksta).

Tumačenje teksta:

- opažanje i tumačenje književnog teksta (osjećanje u lirskoj pjesmi, fabula u prozi, tumačenje književnih likova, poruke djela, uzročno-posljedično povezivanje dijelova teksta);
- obrazlaganje stavova pojedinostima iz teksta.

Književni pojmovi:

- Lirika - ritam, rima, pjesnička slika kao dio kompozicija lirske pjesme;
- Epika - fabula, književni lik, piščev govor i govor likova;
- Drama - radnja u drami, dramski sukob - na nivou prepoznavanja.

Jezička kultura

Osnovni oblici usmenog i pismenog izražavanja

- prepričavanje tekstova, crtanih filmova, kazališnih predstava;
- prepričavanje zamišljenih događaja;
- opisivanje predmeta, ljudi, prirode;
- izvješćivanje o sebi.

Usmena i pismena vježbanja

- Ortoepske vježbe - pravilan izgovor riječi, rečenica, tekstova, snimanje čitanja, slušanje zvučnih zapisa;
- Ortografske vježbe - vježbanje rukopisa uz primjenu pravopisa;
- Diktat;
- Leksičke i semantičke vježbe - osnovno i prijenosno značenje riječi, pronalaženje sinonima, neknjiževne riječi i njihova zamjena jezičnim standardom;
- Stilske vježbe - proširivanje rečenice unošenjem osobnog tona, sažimanje rečenice radi pojačanja njene informativne moći.

Način ostvarivanja programa

JEZIK (gramatika, pravopis)

- rad sa tekstom - čitanje, pisanje, slušanje;
- metoda usmenog izlaganja - razgovor, diskusija;
- kreativne - interaktivne metode (jezičke, govorne igre i vježbe)
- problemska nastava, kooperativno učenje nastavnik - učenik;
- učenje putem otkrića, rješavanje problema;
- igre asocijacije.

KNJIŽEVNOST (lektira)

- rad s tekstom - čitanje, pisanje, slušanje;
- metoda usmenog izlaganja, razgovor i diskusija;
- kreativne-interaktivne metode - dramske igre i vježbe;

- kritičko mišljenje.

JEZIČKA KULTURA

- usmeno i pismeno izražavanje;
- timski rad, rad u paru, individualni rad;
- edukativne radionice koje sadrže elemente dječje igre;
- recitiranje kao aktivnost učenika.

U svakoj od ovih cjelina učitelj može primjenjivati i druge metode koje će doprinijeti boljem usvajanju znanja. Značajne su metode koje podrazumijevaju igru - metajezične igre, zamjene mjesta, glasovne igre. Veoma je važno da metode koje će biti primijenjene angažiraju učenika i da budu bazirane na aktivnostima učenika.

SRPSKI KAO NEMATERNJI JEZIK

Cilj i zadaci

Cilj nastave srpskog jezika jeste da učenici produktivno ovladaju srpskim jezikom u okviru predviđene jezičke i leksičke građe, da upoznaju elemente kulture naroda koji govore tim jezikom i osposobe se za sporazumevanje, druženje i zbližavanje sa pripadnicima većinskog naroda i drugih nacionalnosti.

Zadaci nastave srpskog jezika jesu da učenici:

- produktivno ovladaju govornim jezikom u okviru osnovnih jezičkih o struktura i rečnika od oko 2000/3000/¹ frekventnih reči i izraza;
- razumeju sagovornika i usmena izlaganja o temama iz svakodnevnog života;
- usvajaju pravilan izgovor i intonaciju pri usmenom izražavanju i čitanju;
- osposobljavaju se za razgovor o temama iz svakodnevnog života;
- savladaju dva srpska pisma i osnove pravopisa radi korektnog pismenog izražavanja u granicama usvojenih jezičkih struktura i leksike;
- upoznaju elementarne zakonitosti srpskog jezika;
- razumeju tekstove različitog žanra u okviru predviđene tematike;
- upoznaju se sa osnovnim karakteristikama kulture naroda čiji jezik uče;
- stiču navike samostalnog korišćenja rečnika i jezičkih priručnika i osposobe se za informisanje, obrazovanje i samoobrazovanje na srpskom jeziku;
- razviju interesovanja i motivaciju za učenje srpskog jezika i tako steknu veću komunikativnu kompetenciju i sposobnost razmišljanja na njemu.

Treći razred

Operativni zadaci

Učenici treba da:

- usvoje predviđene jezičke strukture, komunikativne funkcije, oko 250/400/ novih reči i izraza i koriste ih u govoru za iskazivanje zbivanja u sadašnjosti, prošlosti i budućnosti;
- dalje savladaju elemente izgovora;
- razumeju na sluh kraće tekstove, posebno dijaloge u okviru predviđene tematike;
- dalje se osposobe za govorno izražavanje u dijaloškoj formi s povećanim zahtevima u odnosu na zahteve u prethodnim razredima, u skladu sa obrađenom jezičkom i tematskom građom;
- osposobe se za samostalno, kraće govorno izražavanje u monološkoj formi;
- savladaju jedno srpsko pismo (ćirilica ili latinica u zavisnosti od sličnosti sa pismom maternjeg jezika) i neguju tehniku glasnog čitanja (pravilan govorni ritam, artikulacija i akcentovanje) na kratkim tekstovima sa poznatom leksikom (dijaloške i narativne forme);
- osposobe se za pismeno izražavanje (pisanje kratkih oralno usvojenih sadržaja).

Tematika

Škola: ime škole (značenje imena ili podaci o ličnosti čije ime škola nosi); život u školi, Dan škole, doživljaji učenika; školski izleti.

Porodica i dom: u kuhinji, u kupatilu; obaveze članova porodice; kupovina, priprema hrane, spremanje stana/kuće; praznik u porodici; izlet u prirodu. Kazivanje punih sati.

Grad i selo: delovi grada (ulice, bulevari, trgovi, centar, predgrađe) parkovi (drveće i cveće), porodična ili stambena zgrada (odnos prema susedima, poštovanje kućnog reda); na železničkoj/autobuskoj stanici; gradski saobraćaj; putovanje u veće mesto; na stočarskoj farmi.

Brojanje: do 1.000.

Komunikativne funkcije: traženje i davanje osnovnih podataka o predmetima u prostoru, kretanju u prostoru, vremenskim prilikama; iskazivanje dopadanja, nedopadanja, opravdanja.

Jezička materija

Imenovanje predmeta i bića

Dalje uvežbavanje kategorija predviđenih u prethodnim razredima.

U funkciji subjekta uvežbavati dve imenice istog roda. U funkciji glagolskog dela predikata treba uvežbavati futur pomoćnog glagola sa iskazanim subjektom.

Uvežbavati obrazac bez iskazanog subjekta kada je glagolski deo predikata u perfektu.

Obrasci: Mali dečaci su učenici.

Petar i Ivan su bili radnici.

Marija i Jelena su bile učenice.

Ja ću biti krojačica.

Bila je učenica.

Iskazivanje radnje

Dalje uvežbavanje obrazaca iz prethodnog razreda.

U funkciji predikata treba uvežbavati oblike futura, uvek sa iskazanim subjektom. Uvežbavati u ovoj funkciji i prave i uzajamno povratne glagole.

Oblike perfekta treba uvežbavati bez iskazivanja subjekta (izuzimaju se povratni glagoli).

Dalje razlikovanje glagolskog vida (šiti - sašiti; trčati - potrčati).

Obrasci: Dečak je učio.

Ja ću čitati.

Mi ćemo učiti recitaciju.

Dragan će putovati.

Ivan se obuva.

Marija se umiva.

Oni se vole.

Deca se grudvaju.

Spavali su.

Majka je šila (sašila) haljinu.

Iskazivanje osobine predmeta i bića i pripadanja

Dalje uvežbavanje kategorija iz prethodnih razreda.

U funkciji subjekta treba uvežbavati i imenice muškog roda na -a. Glagolski deo predikata iskazuje se futurom pomoćnog glagola, ali uvek sa iskazanim subjektom.

U funkciji imenskog dela predikata treba uvežbavati prisvojne pridevske zamenice koje izražavaju pripadanje prvom, drugom i trećem licu množine i prisvojne prideve na **ov (ev)** i **in**.

Obrasci: Crvena lopta je bila njegova.

Sava je bio hrabar.

Ova učionica je naša.

Crveni automobil je njihov.

Knjiga je Ivanova (Miloševa).

Ovaj kaput je Marin.

Knjiga će biti Ivanova.

Iskazivanje objekta

Dalje uvežbavanje obrazaca iz prethodnih razreda. (Češće upotrebljavati predikat u perfektu da bi se uvežbao raspored glagolske i zameničke enklitike).

Uz imenicu u funkciji objekta uvodi se atribut koji se s imenicom slaže u rodu, broju i padežu.

Obrasci: Učiteljica ih zove.

Učiteljica ga (je) zove.

Učiteljica ga (ju) je zvala.

Ja sam ga videla.

On ga je video.

Marko ima dobrog druga.

On je kupio novi kaput.

On je dobio lepe poklone.

(U funkciji objekta uvežbavati naglašene oblike ličnih zamenica.

Obrasci: Njega sam zvao, a ne tebe.

Njih smo danas tražili.)

Iskazivanje namene

I dalje se uvežbavaju obrasci iz prethodnog razreda.

Za iskazivanje namene treba uvežbavati imenice srednjeg roda u jednini.

Obrasci: Baka šalje paket unuku (unucima).

Mama priča detetu.

Dragan daje mleko mačetu.

Iskazivanje prostornih odnosa

Uvežbavanje obrazaca iz prethodnih razreda.

U funkciji odredbe za mesto treba uvežbavati priloge (na pitanje **kuda**): **tuda, ovuda, onuda** i dr.; imenice i lične zamenice (u genitivu sa predlozima **ispred, iza, pored, kod** (na pitanje **gde**).

Obrasci: Ugalj je u vagonima.

Jelena je prošla ovuda.

Marija sedi iza Ivanke (nje).

Sedi pored Petra (njega).

On je kod kuće.

Petar je bio kod lekara.

(U funkciji odredbe za mesto treba uvežbavati imenice u dativu bez predloga.

Obrazac: Milan trči kući.

Ona ide lekaru.

Jovan je prišao starcu.

Voz se približava moru.)

Iskazivanje molbe, zapovesti

Uvežbavanje obrazaca iz prethodnog razreda.

Uvežbavanje oblika drugog lica jednine i množine imperativa uz vokativ imenica.

Obrasci: Jovane, požuri!

Milice, zatvori prozor!

Drugovi, pokažite zadatke!

Iskazivanje vremenskih odnosa

Uvežbavanje obrazaca iz prethodnog razreda. Upotrebljavati i nove priloge za vreme: **prekosutra, prekjuche, leti, zimi** i dr. Za iskazivanje vremena treba koristiti i nazive meseci u lokativu s predlogom u.

Obrasci: Zimi pada sneg.

U junu ćemo brati trešnje.

Iskazivanje načina radnje

Uvežbavanje obrasca iz prethodnog razreda. Upotrebljavati i nove predloge za način: **lako, teško, loše, ružno, izvanredno**, itd.

Uz odredbu za način upotrebljavati odredbu za meru i stepen.

Obrasci: Dragan loše piše.

Ona veoma lepo peva.

Jovan vrlo teško govori.

Iskazivanje sredstva kojim se vrši radnja

U funkciji iskazivanja sredstva treba uvežbavati oblike instrumentala, imenica u oba broja.

Obrasci: Marija piše olovkom.

Jelena se igra lutkom.

Oni putuju autobusom.

Ivan crta bojicama.

Deca se igraju automobilima.

Iskazivanje uzajamne i zajedničke radnje

Uvežbavanje socijativnog instrumentala u jednini i množini.

Obrazac: Vesna sprema sa mamom.

Zoran je skupljao papir sa drugovima.

Mira se pomirila sa bratom.

Ona se takmiči sa drugaricama.

Dragan se grudvao sa decom.

Govorne vežbe

Dalje savladavanje pravilnog izgovora.

Dalje osposobljavanje za govorno izražavanje u dijaloškoj formi sa povećanim zahtevima u odnosu na zahteve u prethodnim razredima (dijalog sa izostavljenim, izmenjenim replikama, sa dopunskim pitanjima, sa zadanim rečima) u skladu sa obrađenom jezičkom i tematskom građom; pravilno korišćenje predviđenih komunikativnih funkcija.

Prepričavanje kraćih dijafilмова i obrađenog teksta na osnovu zadanog plana u obliku pitanja ili podnaslova.

Dalje osposobljavanje za samostalno izlaganje u vezi sa obrađenom temom na vizuelni podsticaj (slika, niz slika, strip-slike) i bez njega.

Jednostavni opisi predmeta i bića.

Dramatizacija prikladnih obrađenih tekstova; izvođenje malih scena.

Pričanje ličnih doživljaja.

Pismene vežbe

Usvajanje jednog srpskog pisma (više pažnje posvetiti grafemama kojih nema u pismu maternjeg jezika učenika), uočavanje korelacije glas - grafem, odnosno grafičkog prikaza iskaza. Prepisivanje kraćih rečenica.

Kraći diktati na osnovu usvojenih struktura i leksike.

Odgovori na jednostavnija pitanja. Postavljanje pitanja u vezi sa zadatim rečenicama.

Dva pismena zadatka u toku školske godine.

Čitanje

Usvajanje jednog srpskog pisma (ćirilica ili latinica u zavisnosti od sličnosti sa pismom maternjeg jezika učenika).

Negovanje tehnike glasnog čitanja (pravilan govorni ritam, artikulacija, akcentovanje).

Glasno globalno čitanje kratkih tekstova poznate sadržine, u skladu sa tematikom (dijaloške i narativne forme), a zatim tekstova delimično nepoznate sadržine.

Pravopis

Pravilno potpisivanje učenika (ime pa prezime). Pisanje glasova i glasovnih skupova karakterističnih za srpski jezik (okvir daje jezička građa koja se usvaja). Veliko slovo u pisanju ulica, trgova, naselja. Ukazivanje na principe fonološkog pravopisa u okvirima usvojene jezičke građe.

Načinostvarivanja programa

Program sadrži: cilj, vaspitno-obrazovne zadatke, operativne zadatke, tematiku sa osnovnim oblicima komunikacije, jezičku materiju, govorne vežbe, čitanje (od II razreda). Svi elementi programa su međusobno povezani i tako ih treba realizovati.

Zadaci nastave sadrže: opšte zahteve koji se odnose na kvalitet znanja, posebne zahteve za razvijanje i sticanje jezičkih umenja i vaspitne zadatke. Svi delovi programa su u skladu sa zadacima nastave i treba da doprinesu njihovoj realizaciji.

Operativnim zadacima formulisani su zahtevi u pogledu obima programske građe koju učenici treba da savladaju u svakom razredu.

Tematika je data po razredima sa temama i situacijama u kojima se usvaja jezik. Ona sadrži nekoliko tematskih oblasti: **škola, porodica i dom, bliže i šire okruženje, priroda i društvo, aktuelne teme, slobodno vreme učenika, iz života mladih** i dr. Tematika je data okvirno da bi u izvesnoj meri usmeravala nastavnike i pisce udžbenika prilikom izbora najfrekventnije leksike u okviru datih područja.

Uz tematiku su date forme ophođenja (pozdravljanje, obraćanje, predstavljanje, molba, zahvaljivanje) počev od najjednostavnijih do složenijih koje su potrebne za učenje autentičnog jezika, odnosno ostvarivanje prirodne komunikacije.

Jezička materija data je u vidu rečeničnih modela koji su konkretizovani. U njima je izdvojena ona jezička materija koja pokriva veći deo govornog jezika. Ona je kumulativna jer se nova građa uvek naslanja na prethodnu. Jezički modeli se iz razreda u razred iskazuju drugim jezičkim i leksičkim sredstvima. Jednostavni iskazi postepeno se šire i međusobno kombinuju.

U odeljku **Gramatika** izdvojena je jezička građa koja je u funkciji bržeg savladavanja jezika na produktivnom nivou. U gramatici se pošlo od sintakse, zatim morfologije da bi u završnim razredima (VII i VIII) došlo do sistematizacije znanja o jezičkom sistemu.

Pravopis sadrži one pravopisne norme koje se, manje ili više, razlikuju od onih u pravopisu maternjeg jezika učenika.

U programu je dat i **prošireni deo** koji se prevashodno tiče sadržaja u odeljku Jezička materija, a u zavisnosti od karakteristika pojedinih kategorija. Za njegovu realizaciju u celini ili fragmentarno, opredeljuju se škole na predlog predmetnog nastavnika. Obim realizacije ovog dela programa može da varira od škole do škole, od generacije do generacije, od odeljenja u istoj školi, u zavisnosti od nivoa predznanja učenika na koji utiče:

- nacionalni sastav sredine u kojoj učenici žive,
- srodnost nematernjeg jezika i jezika učenika,
- uslovi rada u školi i dr.

Organizacija vaspitno-obrazovnog rada

U nastavi srpskog kao nematernjeg jezika težište rada prenosi se na učenika: on aktivno učestvuje u radu, postaje subjekt nastave, a svojim zalaganjem i radom treba da stiče i razvija jezička umenja, da usvaja jezik i usvojeno znanje primenjuje u komunikaciji.

Nastavnik planira, vodi i organizuje nastavni proces (odabira sadržinu rada, leksiku, nastavne metode, oblike rada, tipove i broj vežbi itd.), koordinira radom učenika da bi se što uspešnije ostvarivali postavljeni zadaci.

Nastava mora biti postavljena tako da se svakom učeniku omogući što češće verbalne aktivnosti jer se samo govorenjem može produktivno ovladati jezikom. Neobično je važno da se poštuje princip individualizacije u radu, s obzirom na to da je znanje jezika veoma heterogeno i među učenicima jednog odeljenja.

Program je jedinstven za sve nacionalnosti. To, međutim, ne znači da pri njegovom ostvarivanju nastavnik ne treba da vodi računa o odnosu srpskog jezika i jezika učenika. Mada ne uvek, teškoće će biti veće ukoliko su i strukturne razlike između dva jezika veće. Poželjno je da nastavnik poznaje strukturu jezika učenika, kako bi težište rada (intenzivnijim vežbama) usmerio na one elemente koji ne postoje u jeziku učenika, a pri čijem usvajanju učenici najviše greše. Naime, pri učenju srpskog jezika javlja se interferencija maternjeg jezika jer formirani mehanizam maternjeg jezika učenika "teži da gotovo neprimetno naturi šablone akcenta, izgovora i rečenične strukture svojstvene maternjem jeziku ukorenjene još u najranijem detinjstvu". Da bi se uticao maternjeg jezika isključio, nastava srpskog jezika organizuje se bez učešća maternjeg jezika, **direktnom metodom**, što znači da je jezik komunikacije na časovima srpski.

U realizaciji svih zadataka nastavnik treba maksimalno da motiviše učenike koristeći odgovarajuća AV - nastavna sredstva, kompakt-diskove, magnetofonske trake i kasete, aplikacije za flanelograf, ilustracije u udžbeniku, slajdove, dija-film, film, slike, fotografije, grafofolije, slojevite folije, TV - emisije i dr. Nastavnik mora podsticati učenike da se i oni angažuju na prikupljanju nastavnih sredstava vezanih za temu koja se obrađuje (razglednice, keširane slike, članci iz dnevne i nedeljne štampe i sl.).

Nastavu nematjerneg jezika treba povezivati sa nastavom jezika učenika, poznavanjem prirode i društva, istorije, geografije, muzičke i likovne kulture, tehničkog obrazovanja i drugih nastavnih predmeta. Uspostavljanje korelacije među ovim predmetima neophodno je jer omogućuje ostvarivanje obostrano efikasnijih rezultata. Nastavnik, naravno, mora voditi računa o tome da nove pojmove učenik najpre treba da usvoji u nastavi predmeta na svom maternjem jeziku.

Nastavni program od I do VIII razreda čini celinu, ali se u njemu mogu izdvojiti tri etape: I-II, III-VI, VII-VIII razred. Svaka etapa ima svoje specifičnosti.

I etapa (I i II razred)

Pristup u nastavi ovog predmeta je u osnovi oralan. Učenici usvajaju osnovne fonetsko-fonološke odlike jezika, artikulaciju novih glasova, akcent - mesto, kvalitet i kvantitet akcenta, ritam i intonaciju izjavne, upitne i odrične rečenice, osnovne rečenične strukture i osnovni rečenični fond od oko 500 do 600 (u zavisnosti od realizacije i proširenog dela programa) leksičkih jedinica u okviru predviđene tematike; osposobljavaju se da razumeju na sluh jednostavne iskaze, da korektno i osmišljeno reaguju na imperativne iskaze i pitanja, osposobljavaju se za korišćenje i variranje usvojenih struktura i leksike u kraćim dijalozima vezanim za poznatu situaciju, za samostalno opisivanje slika i situacija na osnovu usvojenih elemenata i da usvoje i pravilno upotrebljavaju najosnovnije oblike komunikacije predviđene programom. Nastavnik mora podsticati učenike da se spontano stvaraju što prirodnije situacije u učionici koje se tematski uklapaju u predviđene sadržaje, a koje će biti podsticajne za njihovo verbalno uključivanje.

U II etapi (III-VI razred) nastavlja se rad na razvijanju govornih sposobnosti učenika: savladavaju se elementi izgovora, jezički modeli, koji se proširuju novim elementima, kombinuju se i variraju i nova leksika (900/1600 leksičkih jedinica); koriguju se greške na svim jezičkim nivoima; razvijaju se još dva jezička umenja - čitanje i pisanje (prvo pismo, čiji se grafemi manje razlikuju od grafema maternjeg jezika učenika, usvajaju se u III razredu, a drugo se usvaja u IV razredu); stiču se jezička znanja (gramatika od IV razreda) koja su u funkciji bržeg savladavanja jezika, odnosno u funkciji sticanja jezičke kompetencije; učenici se osposobljavaju da koriste usvojene jezičke modele i leksiku u dužoj dijaloškoj i monološkoj formi u odnosu na prethodnu etapu; osposobljavaju se za pismeno izražavanje, da razumeju na sluh komplikovanije jezičke iskaze u skladu sa zahtevima programa, da usvoje i pravilno koriste komunikativne funkcije, osposobljavaju se za samostalno čitanje lektire (od V razreda), upoznaju se sa elementima kulture naroda koji govore srpski, upoznaju se sa najfrekventnijim sufiksima i pravopisnim normama srpskog jezika (od V razreda).

Uvežbavanje jezičkih modela. Da bi se učenici osposobili za pravilnu komunikaciju potrebno je da savladaju predviđene jezičke modele. Učenik treba da prepozna zvučnu sliku predočenog iskaza koji ilustruje jezički model, da ga razume, imitira, reprodukuje, da ga dugotrajnim raznovrsnim vežbama sa različitim sadržajem automatizuje. Nakon automatizacije jezičkog modela, učenik će moći samostalno da sastavi sopstvene iskaze, odnosno u normalnom govornom tempu moći će da gradi analogne strukture sa novim konkretnim sadržajem, steći će komunikativnu kompetenciju, što je i cilj učenja jezika.

Proces uvežbavanja jezičkih modela treba sprovesti planski uz dosledno poštovanje principa postupnosti. Jezički modeli se najpre uvežbavaju u čistom obliku jer učenici treba da usvoje osnovne modele u okviru ograničenog vokabulara.

Modeli se usvajaju na poznatoj leksici. U određeni jezički model unosi se samo jedan novi element jer bi istovremeno unošenje dva nepoznata elementa (npr. futur glagola i namenu iskazanu dativom imenice i zamenice) stvaralo nepotrebne teškoće i usporilo bi usvajanje određenog jezičkog modela. Kasnije se jezički modeli proširuju, kombinuju i uvode se u rad novi, složeniji.

Ilustrovaćemo to na jezičkom modelu **imenovanje predmeta i bića**. Na primer, u obrascu **Petar je učenik**, koji je jedan od konkretnih realizacija navedenog modela, može se predikativ učenik zameniti drugom imenicom u nominativu - **dečak, mladić, fudbaler, stolar** i sl., već prema stvarnoj situaciji. U normalnom iskazu te vrste akcentat je na predikativu, jer se njime otkriva ono što je novo, njime se imenuje lice, a to znači da subjekt i glagolska kopula moraju biti poznati učenicima od ranije da bi shvatili ovu konstataciju, odnosno da bi shvatili informaciju u celini. U praktičnom radu predikativ će se veoma često menjati, jer se na početnom stepnju učenja veoma često vrši imenovanje bića i predmeta kad god je potrebno savladati neku novu imenicu (npr. **Ovo je stolica, ovo je knjiga, a to je olovka** i sl.)

Ako se u tom jezičkom modelu želi savladati nova (leksički i morfološki) kopula, subjekt i predikativ treba da su poznati npr.:

je bio,

će biti

...Petar želi postati učenik,

mora biti.

Subjekt je takođe promenljiv element u obrascu. Mesto imena **Petar** može se upotrebiti svako drugo ime ili zamenica u nominativu, već prema objektivnoj situaciji. Ako subjekt u obrascu promeni rod, po pravilu menja rod i predikativ i zato ovaj obrazac može poslužiti ne samo za uvežbavanje novih imenica, zamenica i pomoćnih glagola, nego i za uvežbavanje slaganja rodova.

Neposredni cilj uvežbavanja ovog obrasca jeste usvajanje novih reči (imenica, pomoćni glagol) i novih oblika (prezent, perfekt i futur pomoćnih glagola) i nekih glagolskih konstrukcija u službi glagolske kopule (**želi postati, mora biti, hoće da bude i sl.**).

Konačni cilj uvežbavanja ovog obrasca jeste da učenici steknu sposobnosti da u novoj govornoj situaciji od novih reči stvore iskaz analogan uvežbanom obrascu.

Kad god se pojavi potreba da se imenuje neko biće ili predmet, učenici će automatski aktivirati u svesti jezički model imenovanja predmeta i bića, koji se može izraziti formulom $S = P$, gde je P glagolska kopula + imenica dakle uslovnom formulom.

$S = P / = k + im.$

Subjekt, kopula i predikativ su obavezni elementi ovog jezičkog modela. Oni moraju biti iskazani da bi iskaz bio potpun.

Ali ovakav iskaz može imati i neobavezne elemente, npr. atribut. Pošto se u obrascu mogu javiti dve imenice, obe mogu imati atribut ili čak svaka i po više atributa. Tako se početni obrazac popunjava novim elementima kako bi iskaz bio potpuniji, precizniji.

Atribut uz imenice u službi predikativa ima tu osobinu da povlači na sebe logički akcentat (npr. **Petar je dobar učenik** - u svesti i govornog lica i sagovornika ima u prvom redu kvalitativnu ocenu koju daje pridev **dobar**) i zato ne treba žuriti sa dodavanjem atributa predikativu ako nije automatizovano iskazivanje početnog obrasca.

U tome i jeste prednost ovakvog rada što se početna struktura koja je sintaksičko-semantički i leksičko-morfološki određena, obeležena, posle automatizovanja navike građenja osnovnog obrasca "otvara" i prima "neobavezne" elemente, to se na taj način proširuje, zasićuje se potrebnim semantičkim kvantitetom i ulazi u govorni proces, zauzima mesto u mehanizmu jezika.

Reč je o najprostijoj rečeničkoj strukturi koja služi za imenovanje bića i predmeta, ali treba imati na umu da se njome ne savlađuje samo sintaksička struktura $S = P / = k + p /$, niti se njome savlađuje samo nova leksika (imenice, pokazne i lične zamenice, pomoćni glagoli sa nepotpunim značenjem), nego se savlađuju i morfološke kategorije (nominativ imenica i zamenica, tri osnovna glagolska vremena i imperativ, brojna konstrukcija u službi subjekta i predikata, kategorija roda i kategorija broja i neki izuzeci od opštih morfoloških i sintaksičkih pravila).

Dakle, shematizovanje, uproščavanje i ukalupljivanje izraza samo je prividno jer se obrazac u početnom obliku javlja samo na početku vežbanja, dok se ne postigne automatizacija, a kasnije se popunjava drugim elementima, dok se ne postigne bogatstvo potpunog iskaza. Za usvajanje jezičke materije koriste se raznovrsni **tipovi vežbi manipulativnog karaktera**. Funkcija tih vežbi je uvežbavanje, učvršćivanje i automatizacija jezičkih modela da bi se učenici osposobljavali da ih samostalno koriste sa različitim sadržajem u svakodnevnoj komunikaciji.

Manipulativne vežbe su strogo kontrolisane, što znači da pri uvežbavanju pojedinih jezičkih elemenata, nastavnik ispravlja učenika ako greši i ponovo uvežbava nesavladanu jezičku materiju dok je učenik ne usvoji.

U I etapi to su, na primer, vežbe razumevanja na sluh, oralno ponavljanje, odgovori na pitanja, postavljanje pitanja, vežbe supstitucije, vežbe dopunjavanja, vežbe transformacije rečenica (vreme, lice, broj, rod), vežbe sastavljanja rečenica od datih elemenata i datih reči prema modelu, vežbe povezivanja rečenica i dr.

Vežbe odgovora na pitanja i postavljanja pitanja zauzimaju centralno mesto pri uvežbavanju jezičkog modela i doprinose sticanju komunikativne kompetencije. Od ovih vežbi treba razlikovati pitanja i odgovore koji se koriste za proveru razumevanja teksta, razumevanja situacije i leksičkih jedinica.

Kod ovih prvih vežbi svako pitanje i odgovor sadrži obrazac jezičkog modela koji se uvežbava. Zbog toga odgovori učenika moraju biti potpuni, celoviti, što se pri proveru razumevanja teksta ne zahteva uvek.

U skladu sa obimnijim jezičkim gradivom i predznanjem učenika u II etapi, pored navedenih, koriste se složeniji tipovi govornih vežbi. Na primer, variranje modela (dodavanje sintagmatskih veza) pretvaranje u drugi model, transformacija niza rečenica (vreme, lice, rod, broj), integracija rečenica i njihovo proširivanje (skraćivanje i dr.).

S obzirom na to da učenici u III razredu usvajaju prvo pismo srpskog jezika i u prvom polugodištu IV razreda usvajaju drugo, u ovoj etapi koriste se i **pismene vežbe manipulativnog karaktera** kojima se, takođe, usvajaju pojedini jezički elementi.

Pismene vežbe se vezuju za prethodno oralno usvojenu sadržinu. Pored vežbi, kraćih diktata, dopunjavanja, supstitucije, koriste se i druge. Od IV razreda organizuju se vežbe uvođenja učenika u korišćenje rečnika. Postupno se, u ovoj i sledećoj (III) etapi, uvode i složenije pismene vežbe: sastavljanje rečenica od datih reči prema modelu, diktati lakšeg/težeg teksta na osnovu usvojenih jezičkih modela i leksičkih jedinica, ali sa novim sadržajem, transformacije rečenice, transformacije niza rečenica, sastavljanje rečenica od datih reči prema supstitucionoj tabeli sa novim sadržajem, pravopisne vežbe, leksičke vežbe, korišćenje rečnika i priručnika i dr.

Koliko će se vremena posvetiti uvežbavanju jednog jezičkog modela zavisi, pre svega, od toga da li postoji velika razlika u određenoj jezičkoj konstrukciji u odnosu na maternji jezik. Onim jezičkim modelima koji predstavljaju problem zbog interferencije maternjeg jezika, posvećuje se više pažnje i više vremena da bi i oni prešli u automatizovanu naviku. Neopravdano je preći na uvežbavanje novog jezičkog modela ako nije usvojen prethodni.

Tematika i leksika. Svi delovi programa: tematika, jezička materija, govorne i pismene vežbe i dr. ne čine poseban deo nastave, nego su sastavni delovi celokupnog rada kome je osnovni cilj formiranje i razvijanje govornih sposobnosti učenika.

Jedinstvo ovih oblasti, koje su u programu izdvojene samo zbog preglednosti, ogleda se u tome što se određena sintaksička konstrukcija - jezički model uvežbava na tematski najpogodnijoj materiji, a u radu se koriste oblici govornih i pismenih vežbi. Prema tome, predviđena tematika treba da obezbedi usvajanje, programom predviđene, jezičke modele, kao i usvajanje određene leksike. Iste tematske oblasti javljaju se u više razreda, ali se ostvaruje drugom sadržinom koja je primerena poznavanju jezika i interesovanju učenika. Tema o porodici, na primer, u I razredu može se ograničiti na pet osnovnih jezičkih struktura: imenovanje predmeta i bića, iskazivanje osobine, iskazivanje radnje, iskazivanje objekta i iskazivanje prostornih odnosa.

Zadatak sve tri etape jeste i savladavanje određenog fonda reči. Međutim, broj reči u početnoj nastavi nije tako bitan. Minimalni produktivni fond mnogo će uspešnije doprineti savladavanju mehanizama na nematernjem jeziku, nego leksička rezerva u kojoj se učenik (i učitelj) na kraju izgubi, pa u kasnijim godinama zna samo reči, a ne zna da ih upotrebi. U prvoj etapi je osnovni cilj koristiti leksički minimum koji će omogućiti da se savladaju bitni elementi jezika, a kada se oni savladaju, prirodno je i tako savladati potreban fond reči jer bogaćenje rečnika ide uporedo sa opštim razvojem, kao i sa razvojem izražavanja na maternjem jeziku. I reči svoga jezika uče se do kraja života, ali je mehanizam jezika savladan na početku. U detinjstvu su automatizovane navike sklapanja rečenica radi postizanja određenog cilja u procesu komunikacije.

Usvajanje leksičkih jedinica obuhvata semantizaciju i asimilaciju reči. Semantizacija se vrši korišćenjem predmeta, ili predmeta na slici, odnosno vizuelnih sredstava. Asimilacija reči vrši se u kontekstu, u rečenici i vezuje se za određene govorne situacije. Pored produktivnog leksičkog fonda učenici treba da savladaju i receptivno izvesne reči, rečenice i izraze.

Govorne i pismene vežbe. Osnovni cilj u toku celokupne nastave od I do VIII razreda jeste da se izađe izvan okvira receptivno-reproduktivne nastave i da se ne ostane na nerazvijenom, stešnjenom i siromašnom odgovaranju na pitanja, nego da učenici steknu sposobnost i razvijaju naviku dužeg izlaganja povezanih misli, što je moguće samo ako misle na srpskom jeziku.

Govorne sposobnosti se stiču i razvijaju govorenjem. Zbog toga treba odabrati metodičke postupke koji će učenike staviti u situaciju da **pitaju, odgovaraju**, izražavaju neslaganje ili slaganje sa određenom akcijom ili pojavom, kazuju mogućnost ili nemogućnost izvršenja određene radnje, itd.

Treba stvoriti situaciju koja stvarno odgovara realnoj govornoj komunikaciji.

Da bi se učenici osposobili da produktivno usvoje predviđene elemente govornog i pisanog jezika, pored navedenih manipulativnih vežbi, koriste se i komunikativne vežbe. **Komunikativne (govorne) vežbe** obuhvataju one tipove vežbi u kojima se jezik koristi samostalno, funkcionalno u određenoj govornoj situaciji. U situacionim vežbama učenici treba da usvajaju i pravilno koriste komunikativne funkcije koje su date uz tematiku. **Tipovi komunikativnih pismenih vežbi** dati su po razredima u programu u odeljku pismene vežbe.

U prvoj etapi preovladavaće pitanja i odgovori, ali treba nastojati da učenici postepeno iskazuju odgovore sa više rečenica. U II etapi odgovori na pitanja ne mogu biti samo preporučavanje, nego i komentar ili vezivanje svojih iskustava sa obrađenom temom. Osim raznih oblika preporučavanja učenici treba, u ovoj etapi sve češće samostalno da pričaju lične ili zajedničke doživljaje, a u III etapi treba da preovladava slobodno pričanje.

Sa učenicima koji realizuju prošireni deo programa, nastavnik koristi, osim navedenih, i različite oblike usmenog i pismenog izražavanja koji su prethodno uvežbani na časovima jezika učenika.

U odeljku **Pravopis** izdvojene su samo one kategorije gde postoje manje ili veće razlike u odnosu na pravopisnu normu maternjeg jezika. Stoga se, na primer, ne ističu kao posebni zahtevi: veliko slovo na početku rečenice, tačka na kraju rečenice, upitnik, uzvičnik, pisanje upravnog i neupravnog govora, pisanje dveju tačaka, tačka i zapeta itd.

Paralelno sa usvajanjem jezičke građe, učenici moraju sticati navike primene, principa fonološkog pravopisa.

Izdvojene su prvenstveno one kategorije u kojima postoje drukčija rešenja u dva pravopisna uzusa (pravopisu jezika učenika i pravopisu srpskog jezika), što ne isključuje i poneka identična rešenja u njima. Međutim, i njih treba uvežbavati jer će se samo tako ukloniti mnogobrojne greške koje su evidentirane u pismenim zadacima učenika.

Za obradu pravopisne građe potrebno je izdvojiti 2-3 časa godišnje, ali se preporučuje da se predviđeno vreme razvije na 10-12 vežbi koje će se

uklapati u druge časove gramatike i pismene vežbe.

Usvojenost svakog elementa pravopisnih normi može se povremeno proveravati kratkim diktatima koji su sastavljeni od poznate strukture i leksike. Kada učenici savladaju pisma, mogu se proveravati pojedinačni elementi. Na primer, upotreba velikih slova može se proveravati na taj način što se učenicima daju nastavni listići sa kratkim tekstom koji je napisan malim slovima. Za pisanje negacije glagola učenicima se daju nastavni listići sa tekstom u kome su izostavljeni glagoli. Nastavnik čita polako ceo tekst, uključujući i ispuštene glagole. Učenici prate tekst i upisuju glagole.

Domaći zadaci predstavljaju važnu komponentu nastavnog procesa. Njima se ne proverava samo koliko su učenici savladali određeno gradivo i njihova osposobljenost da to znanje primene, nego su pogodni za razvijanje jezičkih umenja (informativno čitanje i pisanje) i za pismeno uvođenje učenika u samostalni rad i samoobrazovanje. Oni se daju učenicima redovno sa osmišljenim ciljem. Zadaci treba da budu raznovrsni, a po težini treba da su odmereni, u skladu sa znanjem i sposobnostima učenika. Nastavnik na času pregleda 2-3 domaća zadatka detaljnije, a po određenom planu pregleda i ocenjuje domaće zadatke svih učenika.

Školski pismeni zadaci su oblik provere usvojenosti programske materije, tj. sinteze veće etape (tromesečja, polugodišta ili godine). Za svaki školski pismeni zadatak u godišnjem planu nastavnik treba da odvoji tri časa. Na jednom času učenici pišu, na drugom nastavnik obrazlaže svakom učeniku ocene, analizira sa učenicima najčešće greške i zajedno sa učenicima ih ispravlja, a na trećem času učenici ispravljaju svoje zadatke.

Rad na tekstu. U III razredu učenici razvijaju još jedno jezičko umenje - čitanje koje se realizuje identično kao i u nastavi maternjeg jezika učenika. **Savladvanje čitanja može započeti u II polugodištu II razreda**, posle savladanih lekcija u slikovnici, sa učenicima koji savladaju prošireni deo programa **samo ako po proceni nastavnika** postoje realne mogućnosti i interesovanja učenika. Na primer, ako u odeljenju ima učenika koji pokušavaju ili mogu da pročitaju naslove iz listova za decu i sl. ti učenici savladavaju čitanje, grupnim ili individualnim radom, globalnom metodom. To znači, da se čitaju cele reči i kratke rečenice koje učenici usmeno već dobro znaju. Nastavnik treba da koristi grafoskop, plakat, kartice, aplikacije ili slike sa ispisanim rečima koje se sastavljaju u rečenice poznate učenicima i sl. Vežbe u čitanju realizuju se prvo na osnovu zvučnog modela (nastavnik ili zvučni snimak), a kasnije i bez toga.

Tekst u nastavi srpskog jezika pruža osnovu za savladavanje jezika na nivou sistema i na nivou komunikacije. Tekst ima najspecifičniji položaj u III razredu, jer se posle dvogodišnje oralne nastave prelazi na nastavu koja se temelji na udžbeniku, odnosno polazi se od teksta.

Rad na tekstu u III i IV razredu sadrži sledeće faze:

- obrada teksta** (uvodni razgovor sa semantizacijom novih reči, čitanje teksta, provera razumevanja pročitano);
- korišćenje jezičkih i sadržinskih elemenata teksta za sticanje jezičke kompetencije** (dalje savlađivanje jezičkog sistema);
- vođenje razgovora o tekstu i povodom teksta uključujući i kulturni kontekst koji tekstovi sadrže.**

Naziv predmeta

SRPSKI KAO NEMATERNJI JEZIK

PROGRAM A ZA UČENIKE ČIJI MATERNJI JEZIK PRIPADA NESLOVENSIM JEZICIMA I KOJI ŽIVE U HOMOGENIM SREDINAMA (osnovni nivo standarda)

Cilj učenja srpskog kao nematernjeg jezika jeste osposobljavanje učenika da se služi srpskim jezikom na osnovnom nivou u usmenoj i pisanoj komunikaciji radi kasnijeg uspešnog uključivanja u život zajednice i ostvarivanja građanskih prava i dužnosti, kao i uvažavanje srpske kulture i razvijanje interkulturalnosti kao temeljne vrednosti demokratskog društva.

Razred **Treći**

Godišnji fond časova **108 časova**

ISHODI Po završenoj temi/oblasti učenik će biti u stanju da:	OBLAST/TEMA	SADRŽAJI
<ul style="list-style-type: none"> - razume i koristi predviđeni leksički fond; - razume i koristi gramatičke konstrukcije usvajane u prethodnim razredima i proširuje ih novim jezičkim sadržajima; - iskaže radnju u prošlosti; 	JEZIK	<p>Oko 150 novih punoznačnih i pomoćnih reči;</p> <p>Gramatički sadržaji iz prethodnih razreda (ponavljanje i uvećavanje na poznatoj i novoj leksici);</p> <p>Perfekat glagola (sva tri lica i oba broja);</p> <p>Prisvojne zamenice za treće lice jednine sva tri roda;</p> <p>Prilozi <i>sada, danas</i> i <i>juče</i>;</p>
<ul style="list-style-type: none"> - razume kratke pesme i odabrane odlomke proznih tekstova, po potrebi adaptirane; - napamet kazuje kratke pesme i kraće literarne forme; - uoči melodiju stiha i odredi reči koje se rimuju; - ilustruje tekst koji sluša, ističući neke od motiva (uz pomoć audio i vizuelnih sredstava); - izdvoji glavni događaj u književnom tekstu; 	KNJIŽEVNOST	<p>J. J. Zmaj: "Ala je lep ovaj svet"</p> <p>Dragan Lukić: "Mamino srce"</p> <p>Narodna priča: "Deda i repa"</p> <p>Narodna priča: "Zec i kornjača"</p> <p>Vlada Stojiljković: "Crno-belo"</p> <p>Miroslav Antić: "Gozba"</p> <p>Narodna pesma: "Na kraj sela žuta kuća" (pesma koja se peva)</p> <p>Po slobodnom izboru (u skladu sa interesovanjima učenika), nastavnik bira još jedan do dva teksta koja nisu na ovoj listi.</p>
<ul style="list-style-type: none"> - razume polako i jasno izgovorena jednostavna pitanja i informacije o sadašnjim i prošlim događajima; - učestvuje u kratkom dijalogu s vršnjacima i odraslima u skladu s tematskim oblastima i preporučenom leksikom; - čita naglas poznate lineare i nelinearne tekstove; - piše kratke forme štampanim i pisanim slovima pismom koje je 		<p>I. Lično predstavljanje: osnovne informacije o sebi - mesto rođenja</p> <p>II. Porodica i ljudi u okruženju: osnovne informacije o članovima uže porodice</p> <p>III. Život u kući: delovi nameštaja prema prostorijama u kući/stanu; uobičajene dnevne aktivnosti (ustajanje, doručak, odlazak u školu, slobodne aktivnosti...)</p> <p>IV. Hrana i piće: obroci, voće, povrće, posuđe</p> <p>V. Odeća i obuća: odevanje prema godišnjim dobima</p>

blisko njegovom maternjem jeziku (ćirilica ili latinica) poštujući ortografsku normu.	JEZIČKA KULTURA	VI. Zdravlje: delovi tela, održavanje lične higijene; pribor za ličnu higijenu VII. Obrazovanje: školski predmeti, ocenjivanje; čas i odmor; raspored časova VIII. Priroda: godišnja doba - atmosferske pojave; kućni ljubimci IX. Sport i igre: dečije, društvene i kompjuterske igre X. Naselja, saobraćaj i javni objekti: prevozna sredstva; ambulanta/ dom zdravlja, apoteka XI. Netematizovana leksika: brojevi do 100, sabiranje i oduzimanje, izvedene boje, prisvojne zamenice, predlozi, veznici, prilozi, upitne reči, rečice XII. Komunikativni modeli: upoznavanje; želja; nudenje; prihvatanje/neprihvatanje ponuđenog
---	--------------------	--

Ključni pojmovi sadržaja: srpski kao nematernji jezik, slušanje, razumevanje, govor, čitanje, pisanje

**PROGRAM B
ZA UČENIKE ČIJI MATERNJI JEZIK PRIPADA SLOVENSKIM JEZICIMA I KOJI ŽIVE U VIŠENACIONALNIM SREDINAMA
(srednji - napredni nivo standarda)**

Cilj	Cilj učenja srpskog kao nematernjeg jezika jeste osposobljavanje učenika da vodi usmenu i pisanu komunikaciju sa govornicima srpskog kao maternjeg jezika radi kasnijeg punog uključivanja u život zajednice i ostvarivanja građanskih prava i dužnosti, kao i upoznavanje srpske kulturne baštine i razvijanje interkulturalnosti kao temeljne vrednosti demokratskog društva.
Razred	Treći
Godišnji fond časova	108 časova

ISHODI Po završenoj temi/oblasti učenik će biti u stanju da:	OBLAST/TEMA	SADRŽAJI
<ul style="list-style-type: none"> - razume i koristi predviđeni leksički fond; - razume i koristi gramatičke konstrukcije usvajane u prethodnim razredima i proširuje ih novim jezičkim sadržajima; - iskaže radnju u budućnosti (sva tri lica i oba broja); - iskaže molbu, zahtev i nalog; - sastavi rečenice s nepravim objektom; 	JEZIK	200-250 novih punoznačnih i pomoćnih reči; Gramatički sadržaji iz prethodnih razreda (ponavljanje i uvežbavanje na poznatoj i novoj leksici); Futur I glagola (sva tri lica i oba broja); Imperativ (2. lice jednine i množine najfrekventnijih glagola); Imenica u dativu u funkciji nepravog objekta uz glagole davanja i govorenja; Prilozi <i>sutra, ujutru, uveče</i> ;
<ul style="list-style-type: none"> - razume kratke pesme i odabrane odlomke prozinskih tekstova, po potrebi adaptirane; - napamet kazuje kratke pesme i kraće literarne forme; - uoči melodiju stiha i odredi reči koje se rimuju; - ilustruje tekst koji sluša, ističući neke od motiva (uz pomoć audio i vizuelnih sredstava); - izdvoji glavni događaj u književnom tekstu; - opiše jednostavnim iskazima karakteristične osobine književnog junaka; 	KNJIŽEVNOST	J. J. Zmaj: "Ala je lep ovaj svet" Dragan Lukić: "Fifi" (odlomci); "Mamino srce"/ "Svejedno" Ljubivoje Ršumović: "Braću ne donose rode" Narodna priča: "Deda i repa" Narodna priča: "Zec i kornjača" Vlada Stojiljković: "Crno-belo" Miroslav Antić: "Gozba" Narodna pesma: "Na kraj sela žuta kuća" (pesma koja se peva) Mirko Petrović: "Tablica množenja" Po slobodnom izboru (u skladu sa interesovanjima učenika), nastavnik bira još jedan do dva teksta koja nisu na ovoj listi.
<ul style="list-style-type: none"> - razume pitanja, informacije i naloge ukoliko se upotrebljava pretežno poznata leksika; - priča o događaju koji se desio, u kome je učestvovao ili kojem je prisustvovao; - čita s razumevanjem tekstove s pretežno poznatom leksikom; - sastavlja i piše kratak tekst (čestitka, poruka) poštujući ortografsku normu. 	JEZIČKA KULTURA	I. Lično predstavljanje: osnovne informacije o sebi - mesto i mesec rođenja (svoji i najbližih članova porodice); mesto i ulica stanovanja II. Porodica i ljudi u okruženju: osnovne informacije o članovima porodice (ujak, stric, tetka) i ljudima u okruženju; profesije III. Život u kući: delovi nameštaja prema prostorijama u kući/stanu; prostor u kome se uči i odmara; uobičajene dnevne aktivnosti (ustajanje, doručak, odlazak u školu, slobodne aktivnosti...); pomoć roditeljima u kućnim aktivnostima IV. Hrana i piće: voće, povrće; namirnice, slatkiši, posude V. Odeća i obuća: odevni predmeti i obuća; odevanje prema godišnjim dobima VI. Zdravlje: delovi tela, održavanje lične higijene, pribor za ličnu higijenu VII. Obrazovanje: školski predmeti, ocenjivanje, aktivnosti i situacije na času i na odmoru VIII. Priroda:

		<p>godišnja doba - atmosferske pojave; zoološki vrt; kućni ljubimci</p> <p>IX. Sport i igre: dečije igre, kompjuterske igre i sportovi</p> <p>X. Naselja, saobraćaj i javni objekti: uobičajene aktivnosti na selu i u gradu</p> <p>XI. Netematizovana leksika: brojevi do 100, izvedene boje, prisvojne zamenice, predlozi, veznici, prilozi, upitne reči, rečice</p> <p>XII. Komunikativni modeli: upoznavanje; pozdravljanje prilikom odlaska; želja; nudenje; prihvatanje/neprihvatanje ponuđenog</p>
--	--	---

Ključni pojmovi sadržaja: srpski kao nematernji jezik, slušanje, razumevanje, govor, čitanje, pisanje

UPUTSTVO ZA DIDAKTIČKO-METODIČKO OSTVARIVANJE PROGRAMA

Predmet *srpski kao nematernji jezik* pohađaju učenici koji nastavu slušaju na nekom od jezika nacionalnih manjina. Među tim učenicima postoje izrazite razlike u stepenu ovladanosti srpskim jezikom prilikom polaska u školu i u tempu i obimu kojim mogu napredovati tokom školovanja. Ova razlika uslovljena je različitim maternjim jezicima od kojih su jedni bliski srpskom jeziku (razlike među njima su takve da ne moraju ometati komunikaciju), dok su drugi strukturno toliko različiti da, bez elementarnog poznavanja jednog od njih, komunikacija među govornicima nije ostvariva. Osim toga, na nivo kojim učenici realno mogu ovladati srpskim jezikom utiče i sredina u kojoj žive (pretežno homogena ili heterogena sredina).

Imajući ovo u vidu, za predmet *srpski kao nematernji jezik* sačinjena su dva programa.

Prema postavljenom cilju, očekivanim ishodima i datim sadržajima, prvi program (A) primeren je učenicima čiji se maternji jezici izrazito razlikuju od srpskog, koji žive u pretežno jezički homogenim sredinama i imaju malo kontakata sa srpskim jezikom, a u školu polaze gotovo bez ikakvog predznanja srpskog jezika.

Drugi program (B) predviđen je za učenike koji žive u jezički mešovitim sredinama, koji mogu brže i u većem obimu da savladavaju srpski jezik, odnosno da, u skladu s uzrastom, dostignu viši nivo vladanja srpskim jezikom.

Oba programa za predmet *srpski kao nematernji jezik* sadrže tri oblasti: Jezik, Književnost i Jezičku kulturu. One su funkcionalno povezane, prožimaju se i međusobno dopunjuju. Stoga ih treba razumeti kao delove kompleksne celine koji doprinose ostvarivanju ishoda ovog predmeta, svaki sa svojim specifičnostima.

Nastavnik je obavezan da se upozna sa ishodima i programskim sadržajima prvog ciklusa obrazovanja ili prethodnih razreda.

I. PLANIRANJE NASTAVE I UČENJA

Nastavni program orijentisan na ishode nastavniku daje veću slobodu u kreiranju i osmišljavanju nastave i učenja. Uloga nastavnika je da kontekstualizuje dati program potrebama konkretnog odeljenja imajući u vidu: sastav odeljenja i mogućnosti učenika; udžbenike i druge nastavne materijale koje će koristiti; tehničke uslove, nastavna sredstva i medije kojima škola raspolaže; resurse, mogućnosti, kao i potrebe lokalne sredine u kojoj se škola nalazi. Polazeći od datih ishoda i sadržaja, nastavnik najpre kreira svoj globalni plan rada, na osnovu koga će kasnije razvijati svoje operativne planove. Ishodi definisani po oblastima olakšavaju nastavniku dalju operacionalizaciju ishoda na nivo konkretne nastavne jedinice. Sada nastavnik za svaku oblast ima definisane ishode. Od njega se očekuje da za svaku nastavnu jedinicu, u fazi planiranja i pisanja pripreme za čas, definiše piramidu ishoda na tri nivoa: one koje bi svi učenici trebalo da dostignu, one koje bi većina učenika trebalo da dostigne i one koje bi trebalo samo neki učenici da dostignu.

Na ovaj način postiže se indirektna veza sa standardima na tri nivoa postignuća učenika. Pri planiranju treba, takođe, imati u vidu da se ishodi razlikuju, da se neki lakše i brže mogu ostvariti, ali je za većinu ishoda potrebno više vremena, više različitih aktivnosti. U fazi planiranja nastave i učenja veoma je važno da nastavnik pristupi udžbeniku kao jednom od nastavnih sredstava koje je poželjno bogatiji i proširivati dodatnim, samostalno izrađenim nastavnim materijalima. Pored udžbenika, kao jednog od izvora informacija, na nastavniku je da učenicima omogući uvid i iskustvo korišćenja i drugih izvora saznavanja.

II. OSTVARIVANJE NASTAVE I UČENJA

JEZIK

Oblast **Jezik** obuhvata leksiku i gramatičke modele srpskog jezika. U sadržajima i ishodima ove oblasti nalaze se okvirni broj reči i gramatički elementi kojima učenik treba da ovlada u svakom razredu. U ovoj oblasti programa težište je na postepenom usvajanju sistema srpskog jezika počev od 1. razreda. Jezik počinje da se usvaja pomoću minimalnog broja reči upotrebljenih u osnovnim rečeničnim modelima s jasnim komunikativnim kontekstom. Odnosno, reči i njihovi oblici ne usvajaju se izolovano, već u rečeničnom, odnosno komunikativnom kontekstu. Za produktivnu upotrebu jezika nefunkcionalno je vankontekstualno učenje paradigmi (učenje samih oblika reči).

Usvajanje gramatike srpskog jezika u početnim fazama na mlađem uzrastu pretežno je nesvesno - u raznovrsnim aktivnostima učenici slušaju iskaze na srpskom jeziku, ponavljaju ih i kombinuju u odgovarajućim poznatim i bliskim kontekstima. U narednim fazama nastavnik pomaže učenicima da uoče jezička pravila i počnu da ih primenjuju.

Da bi učenik ovladao određenim fondom reči i gramatičkim elementima, neophodno je da ih razume i dugotrajno uvežbava. Na taj način stvaraju se preuslovi da ih primeni u odgovarajućoj komunikativnoj situaciji. Formalno poznavanje gramatičkih pravila ne podrazumeva i sposobnost njihove primene, te je takvo znanje korisno samo ukoliko pomaže boljem razumevanju nekih pravilnosti sistema. Odnosno, savladavanje gramatičkih pravila nije samo sebi cilj. Objašnjenje gramatičkih pravila, ukoliko nastavnik proceni da je korisno, treba da bude usklađeno s uzrastom učenika, njegovim kognitivnim sposobnostima, predznanjima u maternjem jeziku i svedeno na ključne informacije neophodne za primenu. Učenikovo poznavanje gramatičkih pravila procenjuje se i ocenjuje na osnovu upotrebe u kontekstu, bez insistiranja na njihovom eksplicitnom opisu.

Na nižem nivou vladanja jezikom (sredine u kojima se realizuje A program) važno je da se kod učenika razvije sposobnost razumevanja i konstruisanja iskaza koji sadrže elemente određene programom. Pritom je u produkciji (sastavljanju i kazivanju iskaza) na ovom nivou bitno da značenje poruke bude razumljivo, dok se gramatička ispravnost postiže postepeno. Na tom nivou očekuju se tipične greške izazvane interferencijom i nedovoljnom savladanošću materije. Greške nisu samo znak nepoznavanja gradiva, već su upravo pokazatelj da je učenik spreman da se upusti u komunikaciju, što nastavnik treba da podstiče. To ne znači da greške uopšte ne treba ispravljati. Nastavnik odlučuje o tome kada će, na koji način i koje greške ispravljati, vodeći računa istovremeno i tome da učenika motiviše za komunikaciju i o tome da se greške postepeno redukuju.

Upravo su časovi iz oblasti Jezik pogodni za usmereno, ciljano usvajanje pojedinih segmenata, gramatičkih elemenata srpskog jezika. Tokom ovih časova preporučuje se dinamično smenjivanje različitih aktivnosti: različiti tipovi vežbi slušanja, provera razumevanja slušanog, ponavljanje, gramatičko i leksičko variranje modela, dopunjavanje, preoblikovanje potvrđnih i upitne i negirane forme i sl.

Realizacija nastave *srpskog kao nematernjeg jezika* prema B programu podrazumeva određeno vladanje srpskim jezikom od početka školovanja, odnosno mogućnost brzog napredovanja u toku školovanja. U takvim okolnostima očekuje se manja zastupljenost grešaka i njihovo brže ispravljavanje. Primena B programa podrazumeva ovladanost sadržajima A programa i podizanje jezičke kompetencije na viši nivo, te je nastava

jezika u funkciji osposobljavanja učenika za pravilno komuniciranje savremenim standardnim srpskim jezikom u skladu s jezičkim i vanjezičkim kontekstom.

Budući da učenici koji pohađaju nastavu *srpskog kao nematernjeg jezika*, pohađaju i nastavu maternjeg jezika, svrsishodno je u odgovarajućim prilikama koristiti transfer znanja stečenih na maternjem jeziku i o maternjem jeziku. Nastava *srpskog kao nematernjeg jezika* treba da bude u korelaciji s nastavom maternjeg jezika.

Jezička građa se iz razreda u razred postepeno proširuje i usložnjava, ona je kumulativna i nadovezuje se na prethodnu. Uvođenje novog elementa podrazumeva ovladanos prethodnim, što znači da se nova građa oslanja na prethodnu koja se kontinuirano uvežbava. Sledeći primeri kraćih tekstova ilustruju primenu jezičke materije poštujući postupnost i uvođenje novih jezičkih sadržaja u svakom razredu u A programu:¹

¹ U zagradi su navedeni sadržaji oblasti Jezik za svaki razred.

1. razred (prezent glagola u 1, 2. i 3. licu jednine (potvrđni i odrični oblik); prosta rečenica s imenskim delom predikata; lične zamenice 1, 2. i 3. lica jednine u funkciji subjekta; prosta rečenica s glagolskim predikatom; imenice u lokativu jednine s predlozima u i na uz glagol *jesam*): *Zdravo! Ja sam zovem Marija. Ja sam u školi. Ovo je učionica. Učenik je u učionici. On crta. To je učiteljica. Ona sedi na stolici.*

2. razred (prosta rečenica s pridevom u imenskom delu predikata; akuzativ imenica bez predloga; lokativ s predlozima u i na; akuzativ s predlozima u i na sa glagolom *ići*; prezent glagola za sva tri lica i oba broja; lične zamenice 1, 2. i 3. lica množine u funkciji subjekta; prisvojne zamenice za 1. i 2. lice jednine sva tri roda u funkciji atributa i imenskog dela predikata): *Ovo je moja škola. Mi smo učenici. Idemo u školu. Imamo torbe. Torbe su velike. Dečaci se igraju u dvorištu. Oni imaju loptu. Oni vole fudbal.*

3. razred (perfekat glagola (sva tri lica i oba broja); prisvojne zamenice za treće lice jednine sva tri roda; prilozi *sada, danas i juče*): *Marija danas slavi rođendan. Ovo je njena mama. Ona je juče pravila tortu. Ovo je njen tata. Tata je pravio sendviče. Došli su gosti. Marija je vesela.*

4. razred (futura I glagola (sva tri lica i oba broja); imperativ (2. lice jednine i množine najfrekventnijih glagola); imenica u dativu u funkciji nepravog objekta uz glagole davanja i govorenja; prisvojne zamenice za sva tri lica jednine i množine - slaganje s imenicom u jednini; prilozi *sutra, ujutru, uveče*; uzročna rečenica s veznicima *jer i zato što*; frekventni prilozi za način (*brzo, polako, lepo*); tvorba imenica sa značenjem vršioaca radnje, imenica zanimanja izvedenih sufiksima: *-ar, -ac, -ač*; imenice koje označavaju žensku osobu izvedene sufiksima: *-ica; -ka*): *Moj razred će sutra ujutru ići na izlet. Ja ću ustati u sedam sati. Napraviću sendvič. Učiteljica je rekla učenicima: "Ponesite vodu jer će biti toplo". Brzo ću se spakovati. Vozač Ivan će voziti autobus.*

5. razred (uzročna rečenica s veznicima *jer i zato što*; odredbe za način iskazane frekventnim načinskim prilozima; složeni glagolski predikat s modalnim glagolima: *trebati, morati, moći, smeti, želeti*; imenice u genitivu s predlozima *ispred, iza, iznad, ispod, pored* u funkciji odredbe za mesto; kongruencija atributa i imenice u nominativu i akuzativu; tvorba imenica kojima se označavaju nazivi sportista; tvorba priloga od prideva): *Ja želim da igram košarku. Treba mnogo trenirati. Jednog dana biću košarkaš. Pored moje kuće je košarkaški klub. Upisuju nove članove. Moja starija sestra trenira plivanje. Ona je dobra plivačica i vredno trenira.*

6. razred (imenice u genitivu s predlozima *od i do* u funkciji odredbi za mesto i vreme; prilozi *rano, kasno, uvek, nikad, ponekad, često, retko, ceo (dan), dugo, zimi, leti*; kongruencija atributa i imenice u nominativu i akuzativu; imenica u instrumentalu sa značenjem sredstva i društva; komparativ i superlativ prideva i priloga; prisvojni pridevi na *-ov/ev, -in* (u nominativu); nazivi zemalja i regija izvedeni sufiksima: *-ija, -ska*): *Imam dvanaest godina i idem u šesti razred. Volim modernu muziku. Sviram gitaru od četvrtog razreda. U junu ću ići na takmičenje u Italiju. Imam dobre drugove i drugarice. S njima idem u školu autobusom jer je škola daleko. Uvek se dobro zabavljamo. Leti često idemo na bazen biciklima. Moj najbolji drug se zove Marko. On je niži od mene i bolji je učenik jer više uči. Markova sestra se zove Mirjana.*

7. razred (imenice u genitivu s predlozima *sa, iz, oko, između* u funkciji odredbe za mesto; imenice u genitivu s predlozima *pre i posle* u funkciji odredbe za vreme; lokativ u funkciji nepravog objekta uz glagole govorenja i mišljenja; imeničke, brojne i priloške sintagme sa značenjem količine; kongruencija atributa i imenice u dativu, instrumentalu i lokativu; najfrekventnije zbirne imenice sa sufiksom *-je*; tvorba imenica za označavanje mesta (prostora i prostorija) na kojem se vrši radnja: *-ište/-lište, -onica*); tvorba imenica sa značenjem etnika (primeri iz okruženja): *Moja porodica živi u kući. Oko kuće imamo cveće. Naš sused je Mađar. Između naše i njegove kuće nalazi se malo igralište. S drugovima često idem tamo posle škole. Ponekad kupimo flašu soka i nekoliko kesica semenki, sedimo na drvenim klupama i razgovaramo o novim filmovima, strogim nastavnicima, muzici i raznim drugim stvarima. Prošle nedelje smo pomagali našem starom susedu da popravi ljuđaške i klackalice. Tako će i mlađoj deci biti lepše.*

8. razred (zavisne rečenice: vremenska (s veznikom *kad*), namerna (s predikatom u prezentu), izrična (s veznikom *da*) i odnosna (sa zamenicom *koji* u funkciji subjekta); tvorba prideva sufiksima *-ski i -(i)ji*): *Juče sam imala mnogo domaćih zadataka. Kad sam ih završila, uključila sam televizor. Posle pola sata u sobu je ušao moj brat i promenio kanal. Hteo je da gleda utakmicu. Rekla sam mu da ja želim da gledam omiljenu seriju koja počinje za pet minuta. On je rekao da je utakmica veoma važna, jer igraju srpska i mađarska reprezentacija. Nismo hteli da se svađamo. Dogovorili smo se da on ide u dnevnu sobu i tamo gleda utakmicu.*

KNJIŽEVNOST

Program A predmeta *srpski kao nematernji jezik* namenjen je homogenoj sredini, učenicima koji veoma retko imaju kontakata sa govornicima čiji je maternji jezik srpski. Poznavanje jezika je na osnovnom (elementarnom) nivou, komunikacija na srpskom jeziku se teško ostvaruje, gramatički modeli su neuvežbani pošto učenici nemaju prilike da koriste srpski jezik, njihov rečnik ne sadrži veliki broj reči, reči veoma lako iz aktivnog fonda prelaze u pasivni i budu zaboravljene, leksika se usvaja sporije nego kod učenika heterogene sredine, interferencijske greške se često pojavljuju u tolikom obimu da ometaju razumevanje rečenice; iz ovih razloga bi akcenat trebalo da bude na leksici i jezičkim obrascima (modelima) koji će im obezbediti temelj za jednostavnu komunikaciju na srpskom jeziku.

U svakom razredu učenicima je ponuđeno više tekstova od broja koji je obavezujući. Osnovni kriterijum za izbor tekstova je nivo poznavanja jezika. Pored odabranih tekstova, obrađuju se i tekstovi po slobodnom izboru, pri čemu se vodi računa o nivou poznavanja jezika i interesovanjima učenika. Uz originalne književne tekstove planirana je i obrada konstruisanih tekstova koji treba da budu u funkciji obogaćivanja leksike neophodne za svakodnevnu komunikaciju na osnovnom nivou. Predlaže se da nastavnik planira najmanje tri časa za obradu jednog teksta kroz teme. Pesme koje se pevaju ne zahtevaju obavezno obradu, gramatička i leksička objašnjenja jezičkih pojava.

Oblast nastavnog programa Književnost doprinosi postizanju komunikativne funkcije jezika. Osnovna funkcija književnoumetničkih tekstova, odnosno adaptacija, pored osposobljavanja učenika za komunikativnu upotrebu jezika, jeste i upoznavanje učenika sa kulturom, istorijom i tradicijom srpskog naroda, kao i s književnim delima značajnim za srpsku književnost.

Funkcije adaptiranog književnog teksta u A programu:

- usvajanje leksike određenog tematskog kruga potrebne za svakodnevnu komunikaciju;
- čitanje, odnosno slušanje teksta u funkciji uvežbavanja razumevanja pisanog i govornog jezika - uvežbava se čitanje u sebi i čitanje sa razumevanjem;
- zadaci u vezi sa tekstom razvijaju umenje razumevanja teksta, uvežbava se veština pisanja, sastavljanje i pisanje rečenica koje sadrže poznatu leksiku uz uvežbavanje osnovnih jezičkih obrazaca, kao i razvijanje sposobnosti sastavljanja rečenica govornog jezika (prilikom pisanih i govornih vežbi tolerišu se interferencijske greške koje ne ometaju razumevanje rečenice);

- odgovori na pitanja (usmeno i pismeno) pomažu učeniku da razvije mehanizme sastavljanja rečenica na srpskom jeziku, odnosno izlaganje na srpskom jeziku uz vidno prisustvo interferencijskih grešaka - uputno je da nastavnik vrši korekcije ukazujući na pravilne oblike;
- reprodukcija teksta ili prepričavanje razvijaju sposobnost upotrebe jezika - učenik treba da se izrazi koristeći više rečenica, da formira i razvija govorne sposobnosti.

Književnometrički, adaptirani i konstruisani tekstovi pogodni su za tumačenje, pri čemu se uzimaju u obzir uzrast i predznanja učenika. Tekstovi su ujedno i polazna osnova za uvežbavanje novih reči i izraza, jezičkih modela, čitanja, pisanja, govora; stoga tri časa namenjena jednom tekstu predstavljaju istovremeno i obradu i uvežbavanje gradiva.

Rad na tekstu obuhvata:

1. Semantizaciju nepoznatih reči: semantizacija može da se izvede pomoću sinonima koji su poznati učenicima, vizuelnim prikazivanjem reči, postavljanjem reči u kontrastne parove (*mali-veliki*), opisivanjem reči jednostavnim rečenicama. Nastavnik mora da vodi računa da rečenica kojom opisuje nepoznatu reč sadrži učenicima poznate reči. Prevod je opravdan samo u slučaju kada ne postoje druga sredstva za objašnjenje značenja reči. Preporučuje se upotreba rečnika na času.
2. Slušanje ili čitanje teksta: savetuje se da nastavnik prvi put pročita tekst - na ovaj način učenici čuju pravilan izgovor reči, pošto učenici homogene sredine retko imaju prilike da čuju srpski jezik, nastavnikovo glasno čitanje je od izuzetne važnosti. Preporučuje se upotreba audio-vizuelnih sredstava. Zahtevi koji se u programu tiču učenja odlomaka iz poezije i proze napamet podstiču usvajanje modela govorenja, kao i intonaciju reči i rečenica.

Dramatizacija tekstova vezuje se i za javni nastup, ali i za razgovor o književnom delu pošto predstavlja vid njegove interpretacije. Saživljavanjem sa likovima dela, učenici mogu ispoljiti osećanja koja prepoznaju u ponašanju junaka i o kojima zaključuju.

3. Kontekstualizacija nove leksike: neophodno je da učenici nove reči postave u rečenični kontekst kako bi se leksika uvežbavala paralelno sa konstruisanjem rečenica. Rečenice treba da budu jednostavne da bi se izbegao veliki broj grešaka koje neminovno nastaju u složenijim konstrukcijama. Ukoliko rečenica sadrži previše grešaka, postaje nerazumljiva slušaocu. Kontekstualizacija novih reči je bitan element funkcionalne upotrebe jezika pošto navodi učenika da sastavlja rečenice i aktivira rečnički fond i jezičke modele.

4. Pitanja u vezi s tekstem (u pisanoj formi i usmeno): proces razumevanja teksta ima više etapa. Tek kada se nova leksika usvoji i primeni u rečenicama može da se pređe na nivo razumevanja teksta. Nivo na kojem je učenik razumeo tekst može da se utvrdi postavljanjem pitanja u vezi s tekstem. Pitanja treba da se zasnivaju na leksici koju su ranije usvojili uz upotrebu novih reči obrađenih u tekstu. Uputno je da pitanja budu kratka (*Šta je u Vesninj torbi?* - tekst *Vesna i torba*). Korisno je da deo pitanja bude u pisanoj, a deo u govornoj formi. Značajno je da se primarno uvežbava govor, a zatim i pisanje.

5. Pitanja povodom teksta (u pisanoj formi i usmeno): učenici uvežbavaju i ostvaruju komunikaciju na srpskom jeziku zasnovanu na poznatoj leksici, uz tolerisanje grešaka koje ne ometaju razumevanje. Pitanja treba da budu u skladu s leksičkim fondom kojim učenici raspolazu (na primer: *Ko je junak priče?*; *Gde se odigrava radnja?*; *Kako izgleda junak priče?*; *Šta oseća devojčica u pesmi?*). Ovo je sledeći nivo u procesu usvajanja jezičkih veština čiji je cilj navođenje učenika da ostvare komunikaciju na srpskom jeziku. Ovaj cilj je često veoma teško postići kod učenika homogene sredine, ali je neophodno navesti učenika da usmeno, a potom i u pisanoj formi upotrebi određene reči ili izraze na srpskom jeziku.

6. Razgovor o tekstu: u skladu sa leksikom kojom učenici raspolazu razgovor se zasniva na prepoznavanju glavnih likova, aktivnostima koje se vezuju uz njih, na isticanju osobina likova iz teksta. Kao deo procesa uvođenja učenika u upotrebu jezika uputno je da se učenici, prema modelima iz tekstova podstiču da sastavljaju rečenice potrebne u govornim situacijama. Na primer, dramatizacija teksta *Vesna i torba* - *Vesna*: Moja torba je stara. *Olovka*: Šta radiš, Vesna? Zašto stavljaš puno stvari u torbu? U torbi nema mesta. *Tata*: Vesna, treba da kupim novu torbu. *Vesna*: Tata, molim te, kupi mi novu torbu. Učenici se podstiču da povodom teksta zaključuju o idejama prepoznatim u tekstu (*Šta tekst kazuje o Vesninim osobinama?*).

Prilikom obrade poezije ne insistira se na književnoj teoriji, već na doživljaju lirске pesme. Podsticanje učenika da razume motive, pesničke slike i jezičkostilska izražajna sredstva dovodi se u vezu sa ilustrovanjem značajnih pojedinosti, kao i s uvežbavanjem intonacije stiha i uočavanjem rime u pesmi.

7. Komparativni pristup: nastavnik planira uključivanje tekstova maternjeg jezika koji se pored sa predloženim delima srpske književnosti (ukoliko je to moguće) i sa primerima vezanim za film, pozorišnu predstavu, različite audio-vizuelne zapise; u obradu književnog dela uključuje i sadržaje iz likovne i muzičke kulture, strip i različite vrste igara (osmosmerke, rebusi, ukrštene reči, asocijacije...).

Prilikom uočavanja bitnih poetskih elemenata u strukturi književnometričkog teksta, koristeći znanje stečeno na časovima maternjeg jezika, nastavnik se trudi da kod učenika (u skladu sa njihovim mogućnostima) objasni osnovne oblike pripovedanja (naracija, deskripcija, dijalog); pojam sižea i fabule, funkciju pesničke slike; ulogu jezičkostilskih sredstava i druge osnovne poetičke odlike teksta.

8. Oblikovanje kratkog teksta u pismenoj formi ili usmeno na osnovu adaptiranog književnog teksta: ovaj nivo upotrebe srpskog jezika u govornoj ili pisanoj formi predstavlja glavni cilj oblasti Književnost u A programu. Pokušaj samostalnog sastavljanja kraćeg teksta od pet ili šest rečenica (u paru ili u grupi) predstavlja viši nivo u ostvarivanju komunikativne funkcije jezika. Učenici razvijaju mehanizam upotrebe jezičke građe i jezičkih modela; spajaju reči u rečenice uz poštovanje gramatičkih struktura, zatim spajaju više rečenica u kraći tekst. Proces se odnosi i na govoreni i na pisani tekst.

Program B:

Književnometrički tekstovi u nastavi *srpskog kao nematernjeg jezika* imaju višestruku funkciju. Čitajući i tumačeći književnometrička dela i izabrane odlomke najznačajnijih dela srpskih pisaca, učenici će imati priliku da se upoznaju sa srpskom kulturnom baštinom i tako bolje razumeju sličnosti i razlike koje postoje između kulture naroda kojem pripadaju i kulture naroda čiji jezik uče. Tekstovi istovremeno predstavljaju izvor nove leksike i polaznu osnovu za dalji rad - razgovore, čitanje, interpretaciju, različite vrste govornih i pismenih vežbi i druge aktivnosti.

U oblasti nastavnog programa Književnost navedeni tekstovi usklađeni su s uzrasnim karakteristikama i jezičkim mogućnostima učenika. Dati predlog dela nastavnik će prilagođavati potrebama svojih učenika. Od predloženih dela, nastavnik samostalno bira ona koja će obrađivati, kao i dela kojima će proširiti spisak. Za svaki tekst je predviđeno po tri časa.

Za učenike koji *srpski kao nematernji jezik* budu savladavali po programu koji je namenjen onima koji uče i žive u heterogenim jezičkim sredinama ili im je maternji jezik jedan od slovenskih jezika, predloženi su autentični književnometrički tekstovi ili odlomci iz njih. Ipak, postoje značajne razlike između učenika koji žive u heterogenoj sredini, a čiji je maternji jezik neslovenski, i učenika čiji je maternji jezik slovenski. Ove razlike je neophodno uzeti u obzir prilikom izbora tekstova za obradu i pri izradi udžbenika. Stoga se preporučuje autorima udžbenika i nastavnicima da neka od predloženih dela adaptiraju, skrate i prilagode jezičkom znanju i mogućnostima učenika čiji je maternji jezik neslovenski. Nastavnici koji rade s učenicima čiji maternji jezik pripada grupi slovenskih jezika, mogu se opredeljivati za autentična dela.

Bavljenje književnometričkim tekstom podrazumeva različite metodičke postupke koji će biti usmereni na njegovo što bolje razumevanje i tumačenje. Rad na tekstu sastoji se iz nekoliko etapa: uvodnog razgovora sa semantizacijom manje poznatih reči i izraza (ova etapa je posebno važna za učenike čiji jezik nije slovenski); prostorne i vremenske lokalizacije teksta; izražajnog čitanja; kratke provere umetničkog doživljaja i razumevanja teksta; razgovora o tekstu i njegovog tumačenja (različitih analitičko-sintetičkih postupaka kojima će se otkrivati estetske vrednosti

dela, važne pojedinosti u njemu i mesta s posebnom ekspresivnošću); povezivanja dela s ličnim doživljajima i iskustvima učenika. Svaka od navedenih etapa zavisi od prirode teksta kao i od predznanja i mogućnosti učenika.

Uvodni razgovor i semantizacija manje poznatih reči i izraza biće za neke učenike od izuzetne važnosti za razumevanje dela i stoga im je potrebno posvetiti posebnu pažnju. O izboru reči za semantizaciju odlučuje nastavnik uvažavajući predznanja svojih učenika. Leksiku je najbolje semantizovati tokom uvodnog razgovora i pre prvog čitanja teksta kako bi se obezbedilo razumevanje sadržaja teksta nakon prvog čitanja. Reči se mogu semantizovati na različite načine - vizuelnim nastavnim sredstvima, demonstracijom, posredstvom sinonima i antonima, različitim opisnim definicijama i, ukoliko je to neophodno, reč se može i prevesti na maternji jezik učenika. Nije potrebno da sve reči koje se semantizuju uđu u aktivan leksički fond učenika, pojedine mogu ostati u pasivnom fondu. Leksika za koju se proceni da treba da uđe u aktivan leksički fond učenika, treba da bude zastupljena tokom razgovora o tekstu i njegove interpretacije, a korisno je osmisliti i različite leksičke vežbe koje će doprineti ostvarivanju ovog cilja. Učenike ovog uzrasta treba uvoditi i u korišćenje rečnika jer je ono sastavni deo čitanja. Važno je da se služe i dvojezičnim i jednojezičnim rečnicima i da ovladaju tehnikom pronalazača reči i značenja koje reč ostvaruje u datom kontekstu. Rečnici predstavljaju veliku pomoć za čitanje i razumevanje tekstova različitih žanrova, naročito su korisni prilikom samostalnog čitanja.

Mnogi tekstovi, posebno odlomci iz obimnijih književnih dela, zahtevaće i lokalizaciju kako bi bili pravilno shvaćeni i doživljeni. Lokalizacija će u nekim slučajevima podrazumevati prepričavanje sadržaja koji prethode odlomku koji se obrađuje ili, na primer, davanje podataka o autoru. Nekad će biti neophodno delo smestiti u prostorne i vremenske okvire i protumačiti društvene, istorijske i druge okolnosti u kojima se radnja odvija.

Čitanje teksta je od velike važnosti za njegovo razumevanje i doživljavanje. U nastavi književnosti javljaju se različiti oblici čitanja. Razumevanje, doživljavanje i tumačenje teksta uslovljeno je kvalitetom čitanja. Važno je da prvo interpretativno čitanje teksta obavi nastavnik ili da učenici poslušaju kvalitetan zvučni zapis. Ovakvo će se obezbediti pravilno razumevanje i bolji umetnički doživljaj teksta. Mnoga dela zahtevaće jedno ili više ponovljenih čitanja naglas ili u sebi, usmerenih ka određenom cilju. Potrebno je da učenici ovladaju tehnikama glasnog čitanja i čitanja u sebi. Čitanje u sebi može biti u funkciji boljeg razumevanja teksta i ono uvek treba da bude usmereno od strane nastavnika, istraživačko. Učenici će, čitajući u sebi, pronalaziti u tekstu različite informacije kojima će potkrepljivati i svoje mišljenje i stavove, uvećavaće brzo čitanje i osposobljavaće se za samostalno učenje. Cilj čitanja naglas jeste ovladavanje tehnikom čitanja i savlađivanje važnih činilaca glasnog čitanja (izgovora i intonacije reči i rečenice, jačine glasa, pauza). Ovim putem učenici se postepeno uvode u izražajno čitanje. Ono se uvećava na pažljivo odabranim epskim, lirskim i dramskim tekstovima. Izražajno čitanje uvećava se na prethodno obrađenim tekstovima, planski i uz dobru pripremu. Nastavnik treba da osposobi učenike da usklade jačinu glasa, intonaciju, ritam, tempo, pauze s prirodom i sadržinom teksta kako bi izražajno čitanje bilo što uspešnije.

Jedan od važnih oblika rada jeste učenje napamet i izražajno kazivanje kratkih odlomaka iz odabranih književnoumetničkih tekstova u stihu i prozi (lirskih pesama, odlomaka iz proznih i dramskih tekstova). Učenike treba postepeno voditi od glasnog čitanja ka izražajnom čitanju i kazivanju napamet naučenih odlomaka.

Tumačenje teksta umnogome će zavistiti od sredine u kojoj se nastava realizuje, predznanja učenika i njihovog maternjeg jezika. S učenicima koji savlađuju program za srednji nivo, tumačenje teksta imaće više obeležja razgovora o važnim pojedinostima u njemu - događajima, likovima, mestu i vremenu odvijanja radnje. Razgovori o tekstu treba da obezbede pravilno razumevanje događaja, uočavanje veza između događaja i likova, tumačenje postupaka glavnih junaka i njihovih osobina. Bez obzira na to što za ove razgovore nije nužno da učenici znaju stručnu terminologiju (osnovni motiv, epitet, opisna lirski pesma), oni se ne smeju svesti na puko prepričavanje sadržaja teksta. Razgovor o tekstu nastavnik treba da vodi tako da omogući učenicima da u njemu ispolje što veću kreativnost, da im postavlja problemske zadatke, navodi ih da razmišljaju o uzročno-posledničnim vezama u delu, podstiče ih da slobodno maštaju i iznose svoje utiske o umetničkim slikama u delu.

S naprednijim učenicima nastavnik može ostvariti kompleksniju analizu i interpretaciju dela tokom koje će učenici izvoditi složenije zaključke o događajima i likovima, otkrivati ekspresivna mesta u delu i iznositi svoje utiske o njima služeći se osnovnom terminologijom teorije književnosti. U nastavi *srpskog kao nematernjeg jezika* nastavnik treba da se oslanja na književnoteorijska znanja koje su učenici stekli na svom maternjem jeziku i da ih aktivira kad god je to moguće. Tako, na primer, prilikom obrade književnih dela i odlomaka, treba računati na to da su učenici u maternjem jeziku usvojili osnovne književnoteorijske pojmove: tema, motiv, glavni lik i dr. U skladu sa Opštim standardima postignuća za Srpski kao nematernji jezik; poznavanje terminologije iz teorije književnosti očekuje se samo od učenika naprednog nivoa. Oni će, na primerima izabranih dela i odlomaka iz srpske književnosti, proširivati saznanja koja su stekli na svom maternjem jeziku i bogatiti ih novim primerima.

Nakon razgovora o sadržaju dela i njegove interpretacije, potrebno je s učenicima razgovarati i o ličnim doživljajima koji su izazvani delom - podsticati ih da dovedu u vezu delo sa svojim ličnim iskustvima, dopustiti im da postavljaju pitanja, stvoriti u učionici uslove u kojima će se razvijati dijalog i diskusija.

Veoma je važno da učenici aktivno učestvuju u svim etapama rada, da iznose svoja osećanja, zapažanja, mišljenja, zaključke i da ih obrazlažu. Učeničke aktivnosti ne smeju biti ograničene samo na rad na času. U obradu teksta učenike treba uvoditi zadavanjem različitih pripremnih zadataka, koje će oni rešavati kod kuće. Nakon obrade teksta važno je da učenici stečena znanja funkcionalno primenjuju u daljem radu - prilikom izrade domaćih zadataka, samostalnog čitanja i usvajanja znanja iz drugih nastavnih predmeta. Nastavniku i učenicima će stečena znanja i veštine biti dragocena za interpretaciju novih književnih dela.

Kad god je to moguće, nastavu književnosti potrebno je povezivati s nastavom jezika, uspostavljati unutarpredmetnu i međupredmetnu korelaciju. Ona će doprineti svestranijem sagledavanju sadržaja, a učenici će steći kvalitetnija i trajnija znanja.

JEZIČKA KULTURA

Realizacija nastavnih sadržaja *srpskog kao nematernjeg jezika* podrazumeva kontinuitet u bogaćenju učeničke jezičke kulture. To je jedna od primarnih metodičkih obaveza nastavnika. Nastavnik treba da proceni sposobnosti svakog učenika za odgovarajući nivo komunikativne kompetencije i u skladu sa tim prilagodi jezički materijal. Ovo treba da dovede do funkcionalne upotrebe jezika u nastavi, ali i u svim ostalim životnim okolnostima, u školi i van nje, gde je valjano jezičko komuniciranje uslov za potpuno sporazumevanje. Jezička komunikacija podrazumeva vladanje receptivnim i produktivnim jezičkim veštinama, a to su: slušanje, čitanje, pisanje i govorenje. Osnovno obeležje savremenog metodičkog pristupa nastavi jezika i jezičke kulture jeste razvijanje učeničkih sposobnosti u sve četiri aktivnosti uporedo i njihovo prilagođavanje kognitivnim sposobnostima i jezičkom okruženju učenika. Ishodi u oblasti Jezička kultura koncipirani su tako da, s jedne strane, obezbede ostvarivanje minimuma jezičkih kompetencija, ali i da, s druge strane, ne ograniče učenike koji su u mogućnosti da ostvare veći napredak. Zbog specifičnosti ove nastave, predviđene ishode (pre svega kada su u pitanju homogene jezičke sredine) potrebno je ostvarivati kroz jezičke aktivnosti (kompetencije) koje su, s metodičkog aspekta, sličnije nastavi stranog nego maternjeg jezika.

Slušanje je prva jezička aktivnost s kojom se učenici susreću u nastavi *srpskog kao nematernjeg jezika*. Ona omogućava učeniku da upozna melodiju jezika, a zatim i njegov glasovni sistem, intonaciju reči i rečenice. Konačni cilj slušanja treba da bude razumevanje, kao preduslov za verbalnu produkciju, odnosno - komunikaciju.

Govorenje je najstroženija jezička veština, koja podrazumeva vladanje svim elementima jezika (fonetsko-fonološkim, morfološkim, sintaksičkim i leksičkim). Govorenje se najčešće realizuje u dijaloškoj formi, te prema tome podrazumeva razumevanje (sagovornika). Pored toga, govorenje je veština koja zahteva određenu brzinu i pravovremenu reakciju. Kao produktivna veština, zajedno sa pisanjem, omogućava učeniku da se izrazi na srpskom jeziku, postavi pitanje, interpretira neki sadržaj i učestvuje u komunikaciji sa drugima.

Čitanje je jezička aktivnost koja podrazumeva poznavanje grafičkog sistema jezika (slova), njihove glasovne realizacije, povezivanje glasova u reči i spajanje reči u rečenicu, uz poštovanje odgovarajućih ritmičkih i prozodijskih pravila. Cilj čitanja mora da bude razumevanje pročitanog jer samo tako ono predstavlja jezičku kompetenciju, a ne puku verbalizaciju slovnih karaktera.

Pisanje je produktivna jezička veština koja podrazumeva iskazivanje jezičkog sadržaja pisanim putem, upotrebom odgovarajućih slovnih karaktera i poštovanjem pravopisnih pravila. Posebnu pažnju potrebno je posvetiti grafemama za koje ne postoje ekvivalenti u maternjim jezicima učenika. Takođe je važno obratiti pažnju na pravila fonetskog pravopisa (pisanje ličnih imena stranog porekla itd.). Pored toga, srpski jezik ima dva pisma - cirilicu i latinicu, a učenik, još u prvom ciklusu obrazovanja, treba da usvoji oba. Cilj pisanja je jezičko izražavanje pisanim putem, te, prema tome, podrazumeva razumevanje.

Ove četiri veštine su kroz ishode dva programa vertikalno povezane tako da jasno opisuju gradaciju postignuća učenika u oblasti Jezička kultura.

Sadržaji po temama predstavljaju leksičko-semantički okvir unutar koga se funkcionalno realizuju jezički sadržaji. Tematske jedinice prezentuju realne, svakodnevnne okolnosti u kojima se ostvaruje komunikacija. Za svaku tematsku jedinicu predložene su tematske grupe koje treba da se popune odgovarajućom leksikom, u okviru preporučenog broja novih reči.

Npr. u drugoj tematskoj jedinici, *Porodica i ljudi u okruženju*, u sadržaju A programa predviđeno je da učenici u prvom razredu ovladaju rečima kojima se imenuju članovi uže porodice i upotrebe ih u odgovarajućoj komunikativnoj situaciji. U svakom sledećem razredu ova tematska jedinica se proširuje novom leksikom i novim komunikativnim situacijama. Tako u sledećim razredima učenici ovladavaju nazivima za članove šire porodice, daju osnovne informacije o njima, njihovim fizičkim i karakternim osobinama, zanimanjima, međusobnim odnosima itd.

Ovakva horizontalna vrsta gradacije primenjena je u svim tematskim jedinicama.

Izbor leksike je delimično uslovljen sadržajem iz oblasti Jezik i Književnost, ali zavisi i od procene nastavnika o potrebnosti odgovarajućih leksema i njihove frekventnosti, radi postizanja informativnosti i prirodnosti u komunikaciji. Mnoge reči nisu vezane samo za jednu tematsku jedinicu već se preklapaju i povezuju u nove semantičke nizove, što nastavnik treba da podstiče dobro osmišljenim govornim i pismenim vežbama.

Tematske jedinice se uglavnom ponavljaju u svim razredima, ali se u svakom sledećem razredu broj leksema u okviru tematskih grupa ponavlja i proširuje. Pored selektivnog pristupa leksici, treba voditi računa i o broju leksema koje se usvajaju u jednoj nastavnoj jedinici. Na jednom času ne bi trebalo uvoditi više od pet novih reči, čije značenje će se objasniti i provežbati u tipičnim realizacijama unutar rečenice (kontekstualizacija leksike). Najefikasnije bi bilo da za novu reč svaki učenik osmisli (minimalni) kontekst, odnosno rečenicu. Na ovaj način nastavnik ima uvid u učenikovo razumevanje značenja reči, pored novih sadržaja podstiče upotrebu i ranije stečenih znanja iz leksike i gramatike, a učenici stiču samopouzdanje jer mogu da izgovore ili napišu rečenice na srpskom jeziku.

Pored datih tematskih jedinica, u prva četiri razreda osnovne škole navodi se i netematizovana leksika koja je potrebna za komunikaciju, nezavisno od teme. U svakodnevnoj komunikaciji veliki značaj imaju ustaljene komunikativne forme kojima učenici postepeno i kontinuirano treba da ovladavaju od prvog razreda osnovne škole. One su izdvojene u posebnu oblast jezičke kulture i usklađene su potrebama i uzrastom učenika. Tako u prvom razredu učenici usvajaju modele za pozdravljanje i predstavljanje, zatim se dalje usvajaju modeli za čestitanje, zahvaljivanje, iskazivanje želje, molbe itd. do najsloženijih modela kao što su iskazivanje psihološkog stanja i raspoloženja i davanje saveta.

Funkcionalno i ekonomično povezivanje podoblasti predmeta *srpski kao nematernji jezik* (Jezik, Književnost i Jezička kultura) omogućava savladavanje njihovih sadržaja i ostvarivanje predviđenih ishoda na prirodan i spontan način, čineći da jedni sadržaji proizlaze iz drugih, dopunjuju se i preklapaju. Na odabranim delovima književnoumetničkih, neumetničkih i konstruisanih tekstova mogu se razvijati različite komunikativne veštine; govornim vežbama se definišu smernice za izradu pismenih sastava; kreativne aktivnosti u nastavi doprinose razvoju usmenog i pismenog izražavanja, čitanje s razumevanjem utiče na bogaćenje leksike i fluentnost govora, itd. Usklađenost ishoda s jezičkim kompetencijama omogućava nastavniku ne samo kumulativno praćenje napretka svakog učenika nego i uočavanje problema u razvijanju pojedinih kompetencija, što umnogome olakšava proces nastave i učenja jezika.

III. PRAĆENJE I VREDNOVANJE NASTAVE I UČENJA

Na početku procesa učenja, odnosno na početku školske godine, neophodno je sprovesti dijagnostičko vrednovanje kompetencija učenika. Ovo je izuzetno važan zadatak nastavnika, budući da postoje velike razlike u vladanju srpskim jezikom učenika jednog odeljenja. Dijagnostičko ocenjivanje se može realizovati pomoću inicijalnog testiranja koje služi da se ustanove veštine, sposobnosti, interesovanja, iskustva, nivoi postignuća ili poteškoće pojedinačnog učenika ili čitavog odeljenja. Inicijalno testiranje osmišljava nastavnik na osnovu ishoda i sadržaja programa iz prethodnih razreda. Na osnovu toga moguće je efikasno planirati i organizovati proces učenja i individualizovati pristup učenju.

Pored standardnog, sumativnog vrednovanja koje još uvek dominira u našem sistemu obrazovanja (procenjuje znanje učenika na kraju jedne programske celine i sprovodi se standardizovanim mernim instrumentima - pismenim i usmenim proverama znanja, esejima, testovima, što za posledicu ima kampanjsko učenje orijentisano na ocenu), savremeni pristup nastavi pretpostavlja formativno vrednovanje - procenu znanja tokom savladavanja nastavnog programa i sticanja odgovarajuće kompetencije. Rezultat ovakvog vrednovanja daje povratnu informaciju i učeniku i nastavniku o tome koje kompetencije su dobro savladane, a koje ne (npr. učenik zadovoljavajuće razume pročitani tekst, ali slabo razume govoreni tekst; zadovoljavajuće piše u skladu s pravilima, ali u govoru ne poštuje pravila kongruencije itd.), kao i o efikasnosti odgovarajućih metoda koje je nastavnik primenio za ostvarivanje cilja. Formativno merenje podrazumeva prikupljanje podataka o učeničkim postignućima, a najčešće tehnike su: realizacija praktičnih zadataka, posmatranje i beleženje učenikovih aktivnosti tokom nastave, neposredna komunikacija između učenika i nastavnika, registar za svakog učenika (mapa napredovanja) itd. Rezultati formativnog vrednovanja na kraju nastavnog ciklusa treba da budu iskazani i sumativno - brojčanom ocenom. Ovakva ocena ima smisla ako su u njoj sadržana sva postignuća učenika, redovno praćena i objektivno i profesionalno beležena.

Rad svakog nastavnika sastoji se od planiranja, ostvarivanja, praćenja i vrednovanja. Važno je da nastavnik kontinuirano prati i vrednuje, osim postignuća učenika, i proces nastave i učenja, kao i sebe i sopstveni rad. Sve što se pokaže dobrim i korisnim nastavnik će koristiti i dalje u svojoj nastavnoj praksi, a sve što se pokaže kao nedovoljno efikasnim i efektivnim trebalo bi unaprediti.

Pri vrednovanju učeničkih postignuća nastavnik se rukovodi ishodima definisanim za svaki razred vodeći računa o individualnom napredovanju učenika u skladu sa njihovim mogućnostima i sposobnostima. Pri ocenjivanju pažnja treba da bude usmerena na nivo razvoja reproduktivnih sposobnosti učenika, obim proširivanja leksičkog fonda, nivo smanjivanja različitih tipova grešaka.

Treba imati u vidu nivo poznavanja jezika: učenici homogene sredine sporadično ostvaruju direktan kontakt s govornicima kojima je srpski maternji jezik, sa srpskim jezikom se sreću samo na časovima srpskog kao nematernjeg jezika. Rezultat je da učenici srpski jezik koriste na elementarnom nivou. Jezičke modele usvajaju sporije, gramatičke kategorije koriste uz mnogo grešaka, imaju problema pri slušanju, odnosno razumevanju srpskog jezika čak i onda kada su im sve reči govornog teksta poznate.

STRANI JEZIK

(zajednički deo programa)

Prva godina učenja

Cilj

Cilj nastave stranog jezika na mlađem školskom uzrastu je da osposobi učenika da na stranom jeziku komunicira na osnovnom nivou u usmenom i pisanom obliku o temama iz njegovog neposrednog okruženja. Nastava stranih jezika treba da:

- podstakne potrebu za učenjem stranih jezika;
- podstakne razvijanje svesti o sopstvenom napredovanju radi jačanja motivacije za učenje jezika;
- olakša razumevanje drugih i različitih kultura i tradicija;
- stimuliše maštu, kreativnost i radoznalost;
- podstiče upotrebu stranog jezika u lične svrhe i iz zadovoljstva.

Opšti standardi

Kroz nastavu stranih jezika učenik bogati sebe upoznavajući drugog, stiče svest o značaju sopstvenog jezika i kulture u kontaktu sa drugim jezicima i kulturama. Učenik razvija radoznalost, istraživački duh i otvorenost prema komunikaciji sa govornicima drugih jezika. Pored toga, učenik uočava značaj ličnog zalaganja u procesu učenja stranog jezika.

Posebni standardi

Razumevanje govora

Učenik razume i reaguje na kratak usmeni tekst¹ u vezi sa poznatim temama.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik čita sa razumevanjem kratke (najviše do 50 reči) pisane i ilustrovane tekstove u vezi sa poznatim temama.

Usmeno izražavanje

Učenik usmeno izražava sadržaje u vezi sa poznatim temama, samostalno ili uz pomoć nastavnika.

Pismeno izražavanje

Učenik u pisanoj formi izražava kratke poruke (do 30 reči) prema poznatom uzoru, poštujući pravila pisanog koda.

Interakcija

Učenik ostvaruje komunikaciju i razmenjuje sa sagovornicima kratke informacije u vezi sa poznatim temama.

Znanja o jeziku

Prepoznaje osnovne principe gramatičke i sociolingvističke kompetencije.

¹ Savremena nauka o nastavi i učenju jezika pod pojmom teksta podrazumeva svaku vrstu usmene i pisane poruke.

Zadaci na nivou jezičkih veština

Razumevanje govora

Učenik treba da:

- prepoznaje glasove (posebno one kojih nema u maternjem jeziku) u govornom lancu, akcenat, ritam i intonaciju;
- razume verbalni sadržaj uz pomoć oblika neverbalne komunikacije;
- razume kratke dijaloge, priče i pesme o poznatim temama, koje čuje uživo, ili sa audio-vizuelnih zapisa.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- prepoznaje slova, napisane reči i rečenice u vezi sa poznatim pojmovima;
- poštuje pravopisne znake prilikom čitanja;
- razume osnovna značenja kratkih pisanih i ilustrovanih tekstova o poznatim temama.

Usmeno izražavanje

Učenik treba da:

- razgovetno izgovara glasove, akcentuje reči, poštuje ritam i intonaciju pri spontanom govoru i čitanju;
- daje osnovne informacije o sebi i svom okruženju, samostalno i uz nastavnikovu pomoć;
- opisuje kratkim i jednostavnim iskazima sebe i druge u poznatim situacijama;
- reprodukuje, sam ili u grupi, kratke recitacije i brojalice i peva poznate pesmice.

Interakcija

Učenik treba da:

- reaguje verbalno i neverbalno na uputstva i postavljena pitanja;
- postavlja jednostavna pitanja;
- izražava dopadanje i nedopadanje;
- učestvuje u zajedničkim aktivnostima na času (u paru, u grupi, itd.);
- postavlja pitanja i traži razjašnjenja kada nešto ne razume.

Pismeno izražavanje

Učenik treba da:

- poštujući pravopis prepisuje, dopunjava i piše reči i kraće rečenice u vezi sa poznatim pisanim tekstom ili vizuelnim podsticajem;
- piše lične podatke (ime, prezime i adresu);
- dopunjava čestitku.

Znanja o jeziku²

- prepoznaje šta je novo naučio;
- shvata značaj poznavanja jezika;
- koristi jezik u skladu sa nivoom formalnosti komunikativne situacije (npr. forme učtivosti);
- razume vezu između sopstvenog zalaganja i postignuća u jezičkim aktivnostima.

² Pod znanjem o jeziku podrazumeva se funkcionalno znanje, odnosno sposobnost učenika da jezičke strukture pravilno upotrebi u datoj komunikativnoj situaciji.

TEMATIKA**Škola:**

školski pribor, prostor i aktivnosti

Ja i moji drugovi:

Drugovi i osobe iz neposrednog okruženja

igre (u skladu sa godišnjim dobima)

Porodica i blisko okruženje:

Uža i šira porodica i prijatelji

Praznici:

Božić, Nova godina, Uskrs, rođendan

i drugi važni praznici;

Moj dom:

Prostorije i delovi nameštaja

Ishrana:

Obroci, izbor hrane i pića, voće i povrće

navike u ishrani u zemlji/ama čiji se jezik uči

Odeća:

Odevni predmeti po godišnjim dobima

Okruženje:

Mesto i ulica gde stanujem

važne ustanove u okruženju (bioskop, škola, pozorište, pošta, muzej)

Ostalo:

Godišnja doba, meseci, dani u nedelji i delovi dana

KOMUNIKATIVNE FUNKCIJE**Engleski jezik**

Funkcije	Primeri
Pozdravljanje	Hello. Hello everybody. Hi. Good morning/afternoon/evening. Good morning, Ms/ Mr Smith. Good bye./Bye! Good night.
Upoznavanje. Predstavljanje sebe i drugih (kazivanje imena, uzrasta, mesta stanovanja).	Who's this? It's Daisy. This is Mary. What's your name? Peter./ I'm Peter. Hi, I'm Peter. My name's Peter. How old are you? Nine./ I'm nine. I live in... This is Adrian. He's from England. He likes playing with the computer/his dog.
Imenovanje i opisivanje lica, delova tela, drugih živih bića, predmeta, prostorija i sl. U odnosu na njihova fizička svojstva (veličina, boja, oblik).	This is Bob's sister. She's tall. She's got fair hair and a small nose. My dog is black. I call him Blacky. The table is round. My room isn't big.
Traženje i davanje obaveštenja o drugom licu, predmetu i sl.	Who's the girl over there? What's her name? She's Ann. She's Adrian's sister. What colour is John's new T-shirt? Blue./It's blue.

Opisivanje položaja i mesta gde se lice, predmet i sl. Nalaze.	Peter is in the kitchen. Is your bedroom upstairs? The picture's on the wall. The cat's under the bed.
Traženje i davanje obaveštenja.	Where's the sweet shop / supermarket? It's on the left / right. Where are your roller skates? My roller skates are here, Mary's are behind the bookcase.
Traženje i davanje obaveštenja o onome što se događa u trenutku govora. ¹	Where's Robert? He's playing in the garden. She's wearing her new trainers now.
Traženje i davanje dozvole.	Can I go out? * Yes./Yes, you can. No./ Not now/ No, you can't. Can I take the book, please? Can I have an apple, please? Yes./ Yes, of course. Here you are.
Zahvaljivanje.	Thank you./Thank you, Mary. Thanks.
Izvinjenje. Prihvatanje izvinjenja.	Sorry. I'm sorry I'm late. It's all right. That's OK.
Davanje jednostavnih uputstava i naredbi.	Draw a dog. Colour the flower red. Stop talking! Go to the board. Turn to page 10./ Page 10.
Iskazivanje molbe, učtivog zahteva.	Shut the door, please. Will you sit here. You sit over there. Will you come here, please.
Izricanje zabrane.	You can't play ball here. Don't do that!
Izražavanje pripadanja i posedovanja.	Whose computer is this? It's Meg's. I've got a big red school bag? This is my book. The cat's tail is long. Jill's skirt is orange. Have you got a pet? Yes, I have. / No, I haven't.
Kazivanje brojeva.	Will you count from 1 to 10. What number is your house? Number 17./ It's number 17.
Kazivanje broja telefona.	What's your phone number? 2434 609. / My phone number is...
Izražavanje broja.	Is there a poster in your room? Yes, there is./ No there isn't. How many boys are there in your class? Ten.
Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku - kazivanje punih sati.	What's the time? / What time is it? Seven./ It's seven o' clock.
Kazivanje delova dana, dana u nedelji, meseci, godišnjih doba. Opisivanje vremenskih prilika vezanih za godišnja doba.	It's eight in the morning. Today is Monday. It's sunny / hot in August. My birthday is in January. It's cold in winter. I like spring.
Izražavanje sposobnosti/nesposobnosti.	Can you sing the alphabet song? Yes./Yes, I can. No./ No, I can't. The frog can run but it can't jump.
Izražavanje dopadanja/nedopadanja.	I like.../ I don't like... Do you like playing hide and seek? Yes./ Yes, I do. No./ No, I don't.
Izražavanje lepih želja (čestitanje rodendana, praznika i sl.)	Happy New Year! Merry Christmas! Happy birthday. Super!
Predlaganje da se nešto zajedno uradi. Prihvatanje predloga.	Let's sing! Let's play! Let's go to the Zoo. Yes! Super! Great!
Nuđenje. Prihvatanje ponuđenog.	Do you want an orange? Yes, please. / No, thank you.
Opisivanje uobičajenih aktivnosti. ²	I get up at six. I go to school by bus. I have lunch at two. I watch cartoons in the evening.
Postavljanje jednostavnih pitanja i davanje kratkih odgovora.	Is it your dog? Yes./ No. Who's in the picture? Mag./My friend. Who can ski? I can. / Sarah can. Where's the cat? Under the table./ It's under the table. Is this your bicycle? Are these your crayons? Yes./ Yes, it is. No./ No, they aren't.

Privlačenje pažnje.	Look! Listen! Watch out!
---------------------	--------------------------

* Colloquially CAN is used more than MAY.

U situacijama kada se engleski jezik uvodi prvi put:

¹ Na receptivnom nivou, osim glagola *wear* da bi mogla da se obradi leksika vezana za odevne predmete.

² Na receptivnom nivou, osim glagola *get up, go to school/bed* i *have* uz nazive obroka.

Jezik komunikacije na času

Hello/Hi. Good morning/ afternoon. Good night.

Good bye / Bye, Ms..., See you tomorrow.

Stand up everyone. Sit down, please. Who's absent / missing today?

What do you say when you are late?

Sorry. I'm sorry I'm late.

Let's start now. Has everybody got a book? Take out your work books. Open your books, please. Look at the picture on page... Page... Close your books/notebooks, please.

Go to the board. Come out to the board, please. Stand up! Turn around! Touch your nose! Point to the ... Count the .../ Count to... / Count from ... to...

Draw a/an... Colour the (apple)... red.

Is everything clear? Are you ready? Ready? Have you finished?

Hands up/down.

Listen carefully. Say it after me. Say that again, please. Watch my lips/my mouth.

Will you repeat it, please.

Close the door/window. Will you open the window, please.

Come here. Go back to your place. Hurry up! Quick!

Right. Good. Very good. Fine. That's better/much better now. That's not bad. Well done.

Let's sing a song! Do you want to sing now? Once again, all together. Let's play a game!

Don't do that! Be quiet, please! Quiet, please. Silence, please! Stop talking! Stop now! You are very noisy today.

Can I have...?

Have you got a/an...?

Get into lines! Get into groups of four. Make groups of four, please.

In pairs, please. Get into pairs. Work in twos. Work with your neighbour/partner.

Have you got a partner? Who's your partner? Your turn now.

Where is...?

Do you like...? Who likes...?

Here you are. Thank you. / Thanks.

Can I go out, please?

What have you learnt? What can you say? What can you do?

That's all for today, thank you. We'll finish this next time. Finish this off at home.

See you on ... Have a nice weekend.

Nemački jezik

Funkcije	Primeri
1. Predstavljanje sebe i drugih	1. Ich bin/heiße Maria. Das ist meine Freundin Claudia/mein Freund Bernd.
2. Pozdravljanje	2. Hallo! Grüß dich! Guten Morgen! Guten Tag! Guten Abend! Auf Wiedersehen! Gute Nacht! Tschüs.
3. Identifikovanje i imenovanje osoba, objekata, delova tela, životinja, boja, brojeva, itd. (u vezi sa temama)	3. Das ist mein Bruder Christian. Er ist klein. Das ist die Nase. Das ist ein Hund. Der Hund ist schwarz.
4. Razumevanje i davanje jednostavnih uputstava i komandi	4. Schreibe! Schreib! Zeichne! Malt! Bemale! Schau mal!
5. Molbe i izrazi zahvalnosti	5. Bitte! Danke (sehr)! Vielen Dank!
6. Primanje i davanje poziva za učešće u igri/grupnoj aktivnosti	6. Komm, wir spielen/ singen/malen? Möchtest du/Möchtet ihr...? Gern! Ich möchte.....

7. Izražavanje dopadanja/nedopadanja	7. Ich mag es. Ich mag es nicht. Das gefällt mir./Das gefällt mir nicht.
8. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba	8. Ich habe Hunger/Durst. Es ist mir kalt/heiß. Mein Kopf tut (mir) weh....
9. Iskazivanje prostornih odnosa i veličina (<i>Idem, dolazim iz..., Levo, desno, gore, dole...</i>)	9. Ich gehe in/zu.... Ich komme aus/von. Nach rechts/links/oben/unten...
10. Davanje i traženje informacija o sebi i drugima	10. Ich gehe in die dritte Klasse. Ich wohne....Wo wohnst du? Sie ist Peters Schwester.
11. Traženje i davanje obaveštenja	11. Wo ist meine grüneHose? Im Schrank.
12. Opisivanje lica i predmeta	12. Michael ist groß und blond. Sein Ball ist blau.
13. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu	13. Nein, du darfst nicht ausgehen. Das ist verboten. Rauchen verboten.
14. Izražavanje pripadanja i posedovanja	14. Mein Buch. Dein Bruder. Die Tante von Maria. Ich habe einen Hund.
15. Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku - puni sati	15. Wie spät ist es? Wie viel Uhr ist es? Es ist drei Uhr. Es ist halb zehn.
16. Skretanje pažnje	16. Vorsicht! Pass auf! Hör zu! Entschuldigung!
17. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja/neslaganja	17. Wie findest du...? Was denkst du darüber? Ich bin dafür/dagegen. Ich stimme zu. / Ich stimme nicht zu.
18. Čestitanje	18. Frohe Weihnachten! Alles Gute zum Neujahr! Alles Gute zum Geburtstag!

Francuski jezik

Funkcije	Primeri
1. Predstavljanje sebe i drugih	1. Je m'appelle Juliette. C'est mon amie/ma copine Marie / mon copain Philippe.
2. Pozdravljanje	2. Salut! Bonjour! Bonsoir! Bonne nuit! Au revoir! A demain. A bientôt.
3. Identifikovanje i imenovanje osoba, objekata, delova tela, životinja, boja, brojeva, itd. (u vezi sa temama)	3. C'est Marie. Ce sont les mains. C'est la tête. Ce sont des chats.
4. Razumevanje i davanje jednostavnih uputstava i komandi	4. Ecris! Ecrivez! Dessine! Dessinez! Regarde! Regardez!
5. Molbe i izrazi zahvalnosti	5. S'il te/vous plaît... Merci.
6. Primanje i upućivanje poziva za učešće u igri/grupnoj aktivnosti	6. On joue/dessine/chante? Tu veux.../ Vous voulez jouer? D'accord!
7. Izražavanje dopadanja/nedopadanja	7. Je veux/on veut bien. Ça me plaît. Ça ne me plaît pas.
8. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba	8. J'ai faim/soif/froid/sommeil. J'ai mal à la tête...
9. Iskazivanje prostornih odnosa i veličina (<i>Idem, dolazim iz..., Levo, desno, gore, dole...</i>)	9. Je viens de... Je vais à... A gauche, à droite, en haut, en bas...
10. Davanje i traženje informacija o sebi i drugima	10. Je suis élève de/en troisième (classe). J'habite à ... Tu viens d'où?
11. Traženje i davanje obaveštenja	11. Où est mon pantalon vert? Dans l'armoire.
12. Opisivanje lica i predmeta	12. Michel est grand et brun. La balle de Marie est bleue..
13. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu	13. Non, tu ne peux pas sortir. Il est défendu de marcher sur l'herbe.
14. Izražavanje pripadanja i posedovanja	14. Mon livre. Ton frère. Sa tante. J'ai un lapin/chien.
15. Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku - puni sati i pola	15. Quelle heure est-il? Il est une heure/deux/trois heures/ Il est deux heures et demie...
16. Skretanje pažnje	16. Attention! Ecoute! Pardon, Madame / Monsieur...
17. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja/neslaganja	17. Comment tu trouves...? Qu'est-ce que tu penses de...? Je suis / Je ne suis pas d'accord...
18. Čestitanje	18. Joyeux Noël! Bonne année! Bon anniversaire!

Italijanski jezik

Funkcije	Primeri
1. Predstavljanje sebe i drugih	1. Sono Maria/ Questa è la mia amica Anna
2. Pozdravljanje	2. Ciao! Buon giorno/ Buona sera/ Buona notte/ Arrivederci/ Salve
3. Identifikovanje i imenovanje osoba, objekata, delova tela, životinja, boja, brojeva, itd. (u vezi sa temama)	3. Chi è?/ E' Maria/ Che cos'è?/ E' la mano/ E' la testa/ E' il gatto/ Di che colore è?/ E' bianco.
4. Razumevanje i davanje jednostavnih uputstava i komandi	4. Scrivi/ Scrivete/ Apri/ Aprite/ Chiudi/ Chiudete...
5. Molbe i izrazi zahvalnosti	5. Per favore/ Scusa/ Scusi/ Grazie/ Grazie mille
6. Primanje i upućivanje poziva za učešće u igri/grupnoj aktivnosti	6. Andiamo a giocare/ scrivere/ cantare/ D'accordo/ Va bene
7. Izražavanje dopadanja/nedopadanja	7. Mi piace/ Non mi piace...
8. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba	8. Ho fame/ sete/ freddo/mal di gola/Mi fa male la pancia
9. Iskazivanje prostornih odnosa i veličina (<i>Idem, dolazim iz..., Levo, desno, gore, dole...</i>)	9. Vengo da... /Vado a... /A sinistra... /A destra... /Su... /Giù...
10. Davanje i traenje informacija o sebi i drugima	10. Sono scolaro/ Vivo a Belgrado/ Di dove sei?
11. Traženje i davanje obaveštenja	11. Dove è la mia camicia verde? La tua camicia verde è nell'armadio.
12. Opisivanje lica i predmeta	12. Maria è alta e bionda./La palla è rossa.
13. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu	13. No, non puoi salire./Non parlare/ Fate silenzio!
14. Izražavanje pripadanja i posedovanja	14. Questo è il mio libro/ il tuo quaderno/ la sua palla.
15. Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku - puni sati i pola	15. Che ore sono? Sono le due/ tre/ dieci./ Che ora è?/ E' l'una./Sono le due e mezzo.
16. Skretanje pažnje	16. Attenzione! Scusi! Mi scusi! Scusate!
17. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja/neslaganja	17. Cosa dici?/ Cosa pensi?/ Sei d'accordo?/ Non sei d'accordo?
18. Čestitanje	18. Buon compleanno! Buon Natale! Felice Anno Nuovo!

Španski jezik

Funkcije	Primeri
1. Predstavljanje sebe i drugih	1. Soy Manuela/Ella es mi amiga Juana, etc.
2. Pozdravljanje	2. ¡Hola! ¡Qué tal! ¡Buenos días/Buenas tardes/Buenas noches/Hasta luego/Adiós, etc.
3. Identifikovanje i imenovanje osoba, objekata, delova tela, životinja, boja, brojeva, itd. (u vezi sa temama)	3. Es María/Las manos/La cabeza/Los gatos, etc.
4. Razumevanje i davanje jednostavnih uputstava i komandi	4. Escribe/Escriban/Escribid/Sal/Salgan/Salid, etc.
5. Molbe i izrazi zahvalnosti	5. Por favor/ perdón/gracias, etc.
6. Primanje i upućivanje poziva za učešće u igri/grupnoj aktivnosti	6. Vamos a jugar/escribir/cantar.../Vale/De acuerdo, etc.
7. Izražavanje dopadanja/nedopadanja	7. Me gusta/No me gusta...
8. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba	8. Tengo hambre/sed/frío/sueño/Me duele la cabeza, etc.
9. Iskazivanje prostornih odnosa i veličina (<i>Idem, dolazim iz..., Levo, desno, gore, dole...</i>)	9. Vengo de... Voy a... A la izquierda, a la derecha, arriba, abajo...
10. Davanje i traenje informacija o sebi i drugima	10. Soy estudiante/Vivo en Belgrado/¿De dónde eres?
11. Traženje i davanje obaveštenja	11. ¿Dónde está mi camisa verde? Está en el armario.

12. Opisivanje lica i predmeta	12. Miguel es alto y moreno./La pelota es roja.
13. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu	13. No, no puedes salir/Está prohibido hablar...
14. Izražavanje pripadanja i posedovanja	14. Mi libro/Tu hermano/Su mochila
15. Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku - puni sati i pola	15. ¿Qué hora es? Es la una/Son las dos, tres/Son las dos y media.
16. Skretanje pažnje	16. ¡Atención! ¡Escucha! ¡Cuidado!
17. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja/neslaganja	17. ¿Qué te parece? /¿Qué piensas de...?/Estoy de acuerdo/No estoy de acuerdo...
18. Čestitanje	18. ¡Feliz Navidad! / ¡Feliz Año Nuevo! ¡Cumpleaños feliz!

Ruski jezik

Komunikativna nastava smatra jezik sredstvom komunikacije. Primena ovog pristupa u nastavi stranih jezika zasniva se na nastojanjima da se dosledno sprovede i primenjuju sledeća načela:

- ciljni jezik upotrebljava se u učionici u osmišljenim kontekstima od interesa za učenike;
- govor nastavnika prilagođen je uzrastu i znanjima učenika;
- učenici u početku većinom slušaju i reaguju a tek potom počinju i da govore;
- jezička građa je kumulativna i nadovezuje se na već obrađenu;
- bitno je značenje jezičke poruke, a ne gramatička preciznost iskaza;
- znanja učenika mere se jasno određenim *relativnim* kriterijumima tačnosti i zato uzor nije izvorni govornik;
- sa ciljem da unapredi kvalitet i kvantitet jezičkog materijala, nastava se zasniva i na socijalnoj interakciji (rad u učionici sprovodi se putem grupnog ili individualnog rešavanja problema, potragom za informacijama i manje ili više složenim zadacima sa jasno određenim kontekstom, postupkom i ciljem).

Komunikativno-interaktivni pristup u nastavi stranih jezika uključuje i sledeće:

- usvajanje jezičkog sadržaja kroz ciljano i osmišljeno učestvovanje u društvenom činu;
- poimanje nastavnog programa kao dinamične, zajednički pripremljene i prilagođene liste zadataka i aktivnosti;
- nastavnik je tu da omogući pristup i prihvatanje novih ideja;
- učenici se tretiraju kao odgovorni, kreativni, aktivni učesnici u društvenom činu;
- udžbenici postaju izvori aktivnosti;
- učionica postaje prostor koji je moguće prilagođavati potrebama nastave iz dana u dan;
- rad na projektu kao zadatku koji ostvaruje korelaciju sa drugim predmetima i podstiče učenike na studiozni i istraživački rad.

Tehnike (aktivnosti)

- Slušanje i reagovanje na komande nastavnika ili sa audio zapisa (uglavnom fizičke aktivnosti: ustani, sedi, hodaj, skoči, igray, ali i aktivnosti u vezi sa radom u učionici: crtaj, seci, boji, otvori/zatvori svesku, itd.);
- Rad u parovima, malim i velikim grupama (mini-dijalozi, igra po ulogama itd.);
- Manualne aktivnosti (seckanje, bojenje, pravljenje predmeta od glinamola ili slanog testa; izrada postera za učionicu ili roditelje i sl.);
- Vežbe slušanja (prema uputstvima nastavnika ili sa trake povezati pojmove u vežbanki, dodati delove slike koji nedostaju i sl.);
- Igre;
- Pevanje u grupi;
- Klasiranje i upoređivanje (po količini, obliku, boji, godišnjim dobima, volim/ne volim, komparacije...);
- Pogađanje predmeta ili lica;
- Rešavanje "tekućih problema" u razredu, tj. dogovori i mini-projekti;
- Igra po ulogama (simulacija);
- Crtanje po diktatu;
- "Prevođenje" iskaza u gest i gesta u iskaz;
- Povezivanje zvučnog materijala sa ilustracijom;
- Zajedničko pravljenje ilustrovanih materijala (album fotografija odeljenja, plan nedeljnih aktivnosti);
- Razumevanje pisanog jezika:
  - a) prepoznavanje veze između slova i glasova
  - b) povezivanje reči i slike
  - v) odgovaranje na jednostavna pitanja u vezi sa tekstem
  - g) izvršavanje pročitanih uputstava i naredbi
- Pismeno izražavanje:
  - a) povezivanje glasova i slova
  - b) zamenjivanje reči crtežom ili slikom
  - v) pronalaženje nedostajuće reči (upotpunjavanje niza, pronalaženje "uljeza", osmosmerke, ukrštene reči, i slično)
  - g) povezivanje reči i kratkih rečenica sa slikama.

STRANI JEZIK

(zajednički deo programa)

Treća godina učenja

Cilj

Cilj nastave stranog jezika na mlađem školskom uzrastu je da osposobi učenika da na stranom jeziku komunicira na osnovnom nivou u usmenom i

pisanom obliku o temama iz njegovog neposrednog okruženja. U isto vreme, nastava stranih jezika treba da:

- podstakne razvijanje svesti o sopstvenom napredovanju radi jačanja motivacije za učenje jezika;
- olakša razumevanje drugih i različitih kultura i tradicija;
- stimuliše maštu, kreativnost i radoznalost;
- podstiče upotrebu stranog jezika u lične svrhe i iz zadovoljstva.

Opšti standardi

Kroz nastavu stranih jezika učenik bogati sebe upoznavajući drugog, stiče svest o značaju sopstvenog jezika i kulture u kontaktu sa drugim jezicima i kulturama. Učenik razvija radoznalost, istraživački duh i otvorenost prema komunikaciji sa govornicima drugih jezika.

Posebni standardi

Razumevanje govora

Učenik razume i reaguje na kraći usmeni tekst u vezi sa poznatim temama.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik čita sa razumevanjem kratke pisane i ilustrovane tekstove u vezi sa poznatim temama.

Usmeno izražavanje

Učenik usmeno izražava sadržaje u vezi sa poznatim temama samostalno ili uz pomoć nastavnika.

Pismeno izražavanje

Učenik u pisanoj formi izražava kraće poruke prema poznatom uzoru, poštujući pravila pisanog koda.

Interakcija

Učenik ostvaruje komunikaciju i sa sagovornicima razmenjuje kratke informacije u vezi sa poznatim temama.

Znanja o jeziku³

Prepoznaje osnovne principe gramatičke i sociolingvističke kompetencije uočavajući značaj ličnog zalaganja u procesu učenja stranog jezika.

³ Pod znanjem o jeziku podrazumeva se funkcionalno znanje, odnosno sposobnost učenika da jezičke strukture pravilno upotrebi u datoj komunikativnoj situaciji.

Zadaci na nivou jezičkih veština

Razumevanje govora

Učenik treba da:

- prepoznaje glasove (posebno one kojih nema u maternjem jeziku) u govornom lancu, akcenat, ritam i intonaciju
- razume kratke dijaloge, priče i pesme o poznatim temama, koje čuje uživo, ili sa audio-vizuelnih zapisa
- razume i reaguje na odgovarajući način na kratke usmene poruke u vezi sa ličnim iskustvom i sa aktivnostima na času (poziv na igru, zapovest, uputstvo itd.).

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- prepoznaje slova, napisane reči i rečenice koje je usmeno već usvojio i poštuje pravopisne znake prilikom čitanja
- razume osnovna značenja kratkih pisanih i ilustrovanih tekstova o poznatim temama.

Usmeno izražavanje

Učenik treba da:

- razgovetno izgovara glasove, akcentuje reči, poštuje ritam i intonaciju
- daje osnovne informacije o sebi i svom okruženju, samostalno i uz nastavnikovu pomoć
- opisuje u nekoliko rečenica poznatu radnju ili situaciju, koristeći usvojene reči i rečenične modele.

Interakcija

Učenik treba da:

- sa sagovornicima razmenjuje nekoliko osnovnih iskaza u vezi sa konkretnom situacijom
- razmenjuje informacije o hronološkom i meteorološkom vremenu
- učestvuje u komunikaciji (u paru, u grupi, itd.)
- prepoznaje kad nešto ne razume, postavlja pitanja i traži razjašnjenja.

Pismeno izražavanje

Učenik treba da:

- poštujući pravopis prepisuje, dopunjava i piše reči i kraće rečenice u vezi sa poznatim pisanim tekstom ili vizuelnim podsticajem.
- piše svoje lične podatke (ime, prezime i adresu)
- pravi spiskove sa različitim namenama (kupovina, proslava rođendana, obaveze u toku dana...)
- dopunjava čestitku.

Znanja o jeziku⁴

- prepoznaje osnovne gramatičke elemente
- koristi jezik u skladu sa nivoom formalnosti komunikativne situacije (npr. forme učtivosti)
- razume vezu između sopstvenog zalaganja i postignuća u jezičkim aktivnostima.

⁴ Pod znanjem o jeziku podrazumeva se funkcionalno znanje, odnosno sposobnost učenika da jezičke strukture pravilno upotrebi u datoj komunikativnoj situaciji.

Sadržaji programa

Teme i situacije

Škola:

- školski prostor, aktivnosti, izleti

Ja i moji drugovi:

- druženje
- sport

Porodica i blisko okruženje:

- šira porodica, susedi i prijatelji
- kućni ljubimci i obaveze prema njima

Praznici:

- Božić, Nova godina, Uskrs i drugi važni praznici

Moj dom:

- obaveze u kući

Ishrana:

- obroci, omiljena hrana, zdrava hrana
- navike u ishrani u zemlji/ama čiji se jezik uči

Odeća:

- odevni predmeti
- prikladno odevanje

Okruženje:

- mesto i ulica gde stanujem
- važne ustanove u okruženju (bioskop, škola, pozorište, pošta, muzej, banka, bolnica)
- posete ustanovama

Ostalo:

- godišnja doba, meseci, dani u nedelji i delovi dana
- osnovni podaci o zemlji/zemljama čiji se jezik uči

KOMUNIKATIVNE FUNKCIJE

Engleski jezik

Govorne situacije	Primeri
Pozdravljanje	Hello. Hello everybody. Hi. Good morning/afternoon/evening. Good morning, Ms/ Mr Smith. Good bye./Bye! Good night.
Upoznavanje. Predstavljanje sebe i drugih (kazivanje imena, uzrasta, mesta stanovanja).	Who's this? It's Daisy. This is Mary. What's your name? Peter./ I'm Peter. Hi, I'm Peter. My name's Peter. How old are you? Nine./ I'm nine. I live in... This is Adrian. He's from England. He likes playing with the computer/his dog.
Imenovanje i opisivanje lica, delova tela, drugih živih bića, predmeta, prostorija i sl. U odnosu na njihova fizička svojstva (veličina, boja, oblik).	This is Bob's sister. She's tall. She's got fair hair and a small nose. My dog is black. I call him Blacky. The table is round. My room isn't big.

Traženje i davanje obaveštenja o drugom licu, predmetu i sl.	Who's the girl over there? What's her name? She's Ann. She's Adrian's sister. What colour is John's new T-shirt? Blue./It's blue.
Opisivanje položaja i mesta gde se lice, predmet i sl. nalaze.	Peter is in the kitchen. Is your bedroom upstairs? The picture's on the wall. The cat's under the bed.
Traženje i davanje obaveštenja.	Where's the sweet shop / supermarket? It's on the left / right. Where are your roller skates? My roller skates are here, Mary's are behind the bookcase.
Traženje i davanje obaveštenja o onome što se događa u trenutku govora.	Where's Robert? He's playing in the garden. She's wearing her new trainers now.
Traženje i davanje dozvole.	Can I go out? * Yes./Yes, you can. No./ Not now/ No, you can't. Can I take the book, please? Can I have an apple, please? Yes./ Yes, of course. Here you are.
Zahvaljivanje.	Thank you./Thank you, Mary. Thanks.
Izvinjenje. Prihvatanje izvinjenja.	Sorry, I'm sorry I'm late. It's all right. That's OK.
Davanje jednostavnih uputstava i naredbi.	Draw a dog. Colour the flower red. Stop talking! Go to the board. Turn to page 10./ Page 10.
Iskazivanje molbe, učtivog zahteva.	Shut the door, please. Will you sit here. You sit over there. Will you come here, please.
Izricanje zabrane.	You can't play ball here. Don't do that!
Izražavanje pripadanja i posedovanja.	Whose computer is this? It's Meg's. I've got a big red school bag? This is my book. The cat's tail is long. Jill's skirt is orange. Have you got a pet? Yes, I have. / No, I haven't.
Kazivanje brojeva.	Will you count from 1 to 10. What number is your house? Number 17./ It's number 17.
Kazivanje broja telefona.	What's your phone number? 2434 609. / My phone number is...
Izražavanje broja.	Is there a poster in your room? Yes, there is./ No there isn't. How many boys are there in your class? Ten.
Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku - kazivanje punih sati.	What's the time? / What time is it? Seven./ It's seven o' clock.
Kazivanje delova dana, dana u nedelji, meseci, godišnjih doba. Opisivanje vremenskih prilika vezanih za godišnja doba.	It's eight in the morning. Today is Monday. It's sunny / hot in August. My birthday is in January. It's cold in winter. I like spring.
Izražavanje sposobnosti/nesposobnosti.	Can you sing the alphabet song? Yes./Yes, I can. No./ No, I can't. The frog can run but it can't jump.
Izražavanje dopadanja/nedopadanja.	I like.../ I don't like... Do you like playing hide and seek? Yes./ Yes, I do. No./ No, I don't.
Izražavanje lepih želja (čestitanje rođendana, praznika i sl.)	Happy New Year! Merry Christmas! Happy birthday. Super!
Predlaganje da se nešto zajedno uradi. Prihvatanje predloga.	Let's sing! Let's play! Let's go to the Zoo. Yes! Super! Great!
Nuđenje. Prihvatanje ponuđenog.	Do you want an orange? Yes, please. / No, thank you.
Opisivanje uobičajenih aktivnosti.	I get up at six. I go to school by bus. I have lunch at two. I watch cartoons in the evening.
Postavljanje jednostavnih pitanja i davanje kratkih odgovora.	Is it your dog? Yes./ No. Who's in the picture? Mag./My friend. Who can ski? I can. / Sarah can.

	Where's the ball? Under the table./ It's under the table. Is this your bicycle? Are these your crayons? Yes./ Yes, it is. No./ No, they aren't.
Privlačenje pažnje.	Look! Listen! Watch out!

* Colloquially CAN is used more than MAY.

Jezik komunikacije na času

Hello/Hi. Good morning/ afternoon. Good night.

Good bye / Bye, Ms..., See you tomorrow.

Stand up everyone. Sit down, please. Who's absent / missing today?

What do you say when you are late?

Sorry. I'm sorry I'm late.

Let's start now. Has everybody got a book? Take out your work books. Open your books, please. Look at the picture on page... Page... Close your books/notebooks, please.

Go to the board. Come out to the board, please. Stand up! Turn around! Touch your nose! Point to the ... Count the .../ Count to... / Count from ... to...

Draw a/an... Colour the (apple)... red.

Is everything clear? Are you ready? Ready? Have you finished?

Hands up/down.

Listen carefully. Say it after me. Say that again, please. Watch my lips/my mouth.

Will you repeat it, please.

Close the door/window. Will you open the window, please.

Come here. Go back to your place. Hurry up! Quick!

Right. Good. Very good. Fine. That's better/much better now. That's not bad. Well done.

Let's sing a song! Do you want to sing now? Once again, all together. Let's play a game!

Don't do that! Be quiet, please! Quiet, please. Silence, please! Stop talking! Stop now! You are very noisy today.

Can I have...?

Have you got a/an...?

Get into lines! Get into groups of four. Make groups of four, please.

In pairs, please. Get into pairs. Work in twos. Work with your neighbour/partner.

Have you got a partner? Who's your partner? Your turn now.

Where is...?

Do you like...? Who likes...?

Here you are. Thank you. / Thanks.

Can I go out, please?

What have you learnt? What can you say? What can you do?

That's all for today, thank you. We'll finish this next time. Finish this off at home.

See you on ... Have a nice weekend.

Nemački jezik

Funkcije	Primeri
1. Predstavljanje sebe i drugih	1. Ich bin/heiße Maria. Das ist meine Freundin Claudia/mein Freun Bernd.
2. Pozdravljanje	2. Hallo! Grüß dich! Guten Morgen! Guten Tag! Guten Abend! Auf Wiedersehen! Gute Nacht! Tschüs.
3. Identifikacija i imenovanje osoba, objekata, delova tela, životinja, boja, brojeva, itd. (u vezi sa temama)	3. Das ist mein Bruder Christian. Er ist kein. Das ist die Nase. Das ist ein Hund. Der Hund ist schwarz.
4. Razumevanje i davanje jednostavnih uputstava i komandi	4. Schreibe! Schreibt! Zeichne! Malt! Bemale! Schau mal!
5. Postavljanje i odgovaranje na pitanja	5. Wo ist dein Heft? Es ist in meiner Schultasche.
6. Molbe i izrazi zahvalnosti	6. Bitte! Danke (sehr)! Vielen Dank!
7. Primanje i davanje poziva za učešće u igri/grupnoj aktivnosti	7. Komm, wir spielen/ singen/malen? Möchtest du/Möchtet ihr...? Gern! Ich möchte....

8. Izražavanje dopadanja/nedopadanja	8. Ich mag es. Ich mag es nicht. Das gefällt mir./Das gefällt mir nicht.
9. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba	9. Ich habe Hunger/Durst. Es ist mir kalt/heiß. Mein Kopf tut (mir) weh....
10. Imenovanje aktivnosti (u vezi sa temama)	10. Sprechen, schreiben, singen, tanzen, spielen,..
11. Iskazivanje prostornih odnosa i veličina (<i>Idem, dolazim iz..., Levo, desno, gore, dole...</i>)	11. Ich gehe in/zu....Ich komme aus/von. Nach rechts/links/oben/unten...
12. Davanje i traženje informacija o sebi i drugima	12. Ich gehe in die dritte Klasse. Ich wohne....Wo wohnst du? Sie ist Peters Schwester.
13. Traženje i davanje obaveštenja	13. Wo ist meine grüneHose? Im Schrank.
14. Opisivanje lica i predmeta	14. Michael ist groß und blond. Sein Ball ist blau.
15. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu	15. Nein, du darfst nicht ausgehen. Das ist verboten. Rauchen verboten.
16. Izražavanje pripadanja i posedovanja	16. Mein Buch. Dein Bruder. Die Tante von Maria. Ich habe einen Hund.
17. Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku - puni sati	17. Wie spät ist es? Wie viel Uhr ist es? Es ist drei Uhr. Es ist halb zehn.
18. Skretanje pažnje	18. Vorsicht! Hör zu! Entschuldigung! Entschuldigen Sie!
19. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja/neslaganja	19. Wie findest du...? Was denkst du darüber? Ich bin dafür/dagegen. Ich stimme zu. / Ich stimme nicht zu.

Francuski jezik

Funkcije	Primeri
1. Predstavljanje sebe i drugih	1. Je m'appelle Juliette. C'est mon amie/ma copine Marie / mon copain Philippe.
2. Pozdravljanje	2. Salut! Bonjour! Bonsoir! Bonne nuit! Au revoir! A demain. A bientôt.
3. Identifikacija i imenovanje osoba, objekata, delova tela, životinja, boja, brojeva, itd. (u vezi sa temama)	3. C'est Marie. Ce sont les mains. C'est la tête. Ce sont des chats.
4. Razumevanje i davanje jednostavnih uputstava i komandi	4. Ecris! Ecrivez! Dessine! Dessinez! Regarde! Regardez!
5. Postavljanje i odgovaranje na pitanja	5. Où est ton cahier? Il est dans mon sac/cartable.
6. Molbe i izrazi zahvalnosti	6. S'il te/vous plaît... Merci.
7. Primanje i davanje poziva za učešće u igri/grupnoj aktivnosti	7. On joue/dessine/chante? Tu veux.../ Vous voulez jouer? D'accord!
8. Izražavanje dopadanja/nedopadanja	8. Je veux/on veut bien. Ça me plaît. Ça ne me plaît pas.
9. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba	9. J'ai faim/soif/froid/sommeil. J'ai mal à la tête...
10. Imenovanje aktivnosti (u vezi sa temama)	10. Parler, écrire, chanter, danser, jouer, etc.
11. Iskazivanje prostornih odnosa i veličina (<i>Idem, dolazim iz..., Levo, desno, gore, dole...</i>)	11. Je viens de... Je vais à... A gauche, à droite, en haut, en bas...
12. Davanje i traženje informacija o sebi i drugima	12. Je suis élève de/en troisième (classe). J'habite à ... Tu viens d'où?
13. Traženje i davanje obaveštenja	13. Où est mon pantalon vert? Dans l'armoire.
14. Opisivanje lica i predmeta	14. Michel est grand et brun. La balle de Marie est bleue..
15. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu	15. Non, tu ne peux pas sortir. Il est défendu de marcher sur l'herbe.
16. Izražavanje pripadanja i posedovanja	16. Mon livre. Ton frère. Sa tante. J'ai un lapin/chien.
17. Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku - puni sati	17. Quelle heure est-il? Il est une heure/deux/trois heures/ Il est deux heures et demie...
18. Skretanje pažnje	18. Attention! Ecoute! Pardon, Madame / Monsieur...
19. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja/neslaganja	19. Comment tu trouves...? Qu'est-ce que tu penses de...? Je suis / Je ne suis pas d'accord...

Italijanski jezik

Funkcije	Primeri
1. Predstavljanje sebe i drugih	1. Sono Maria/ Questa è la mia amica Anna
2. Pozdravljanje	2. Ciao! Buon giorno/ Buona sera/ Buona notte/ Arrivederci/ Salve
3. Identifikacija i imenovanje osoba, objekata, delova tela, životinja, boja, brojeva, itd. (u vezi sa temama)	3. Chi è?/ E' Maria/ Che cos'è?/ E' la mano/ E' la testa/ E' il gatto/ Di che colore è?/ E' bianco.
4. Razumevanje i davanje jednostavnih uputstava i komandi	4. Scrivi/ Scrivete/ Apri/ Aprite/ Chiudi/ Chiudete...
5. Postavljanje i odgovaranje na pitanja	5. Dove è la penna?/ E' nel mio zaino.
6. Molbe i izrazi zahvalnosti	6. Per favore/ Scusa/ Scusi/ Grazie/ Grazie mille
7. Primanje i davanje poziva za učešće u igri/grupnoj aktivnosti	7. Andiamo a giocare/ scrivere/ cantare/ D'accordo/ Va bene
8. Izražavanje dopadanja/nedopadanja	8. Mi piace/ Non mi piace...
9. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba	9. Ho fame/ sete/ freddo/mal di gola/Mi fa male la pancia
10. Imenovanje aktivnosti (u vezi sa temama)	10. parlare, scrivere, cantare, ballare, giocare
11. Iskazivanje prostornih odnosa i veličina (<i>Idem, dolazim iz..., Levo, desno, gore, dole...</i>)	11. Vengo da... /Vado a... /A sinistra... /A destra... /Su... /Giù...
12. Davanje i traenje informacija o sebi i drugima	12. Sono scolaro/ Vivo a Belgrado/ Di dove sei?
13. Traženje i davanje obaveštenja	13. Dove è la mia camicia verde? La tua camicia verde è nell'armadio.
14. Opisivanje lica i predmeta	14. Maria è alta e bionda./La palla è rossa.
15. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu	15. No, non puoi salire./Non parlare/ Fate silenzio!
16. Izražavanje pripadanja i posedovanja	16. Questo è il mio libro/ il tuo quaderno/ la sua palla.
17. Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku - puni sati	17. Che ore sono? Sono le due/ tre/ dieci./ Che ora è?/ E' l'una./Sono le due e mezzo.
18. Skretanje pažnje	18. Attenzione! Scusi! Mi scusi! Scusate!
19. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja/neslaganja	19. Cosa dici?/ Cosa pensi?/ Sei d'accordo?/ Non sei d'accordo?

Španski jezik

Funkcije	Primeri
1. Predstavljanje sebe i drugih	1. Soy Manuela/Ella es mi amiga Juana, etc.
2. Pozdravljanje	2. ¡Hola! ¡Qué tal! ¡Buenos días/Buenas tardes/Buenas noches/Hasta luego/Adiós, etc.
3. Identifikacija i imenovanje osoba, objekata, delova tela, životinja, boja, brojeva, itd. (u vezi sa temama)	3. Es María/Las manos/La cabeza/Los gatos, etc.
4. Razumevanje i davanje jednostavnih uputstava i komandi	4. Escribe/Escriban/Escribid/Sal/Salgan/Salid, etc.
5. Postavljanje i odgovaranje na pitanja	5. ¿Dónde está la carpeta?/ Está en mi bolsa.
6. Molbe i izrazi zahvalnosti	6. Por favor/ perdón/gracias, etc.
7. Primanje i davanje poziva za učešće u igri/grupnoj aktivnosti	7. Vamos a jugar/escribir/cantar.../Vale/De acuerdo, etc.
8. Izražavanje dopadanja/nedopadanja	8. Me gusta/No me gusta...
9. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba	9. Tengo hambre/sed/frío/sueño/Me duele la cabeza, etc.
10. Imenovanje aktivnosti (u vezi sa temama)	10. hablar, escribir, cantar, bailar, jugar, etc.
11. Iskazivanje prostornih odnosa i veličina (<i>Idem, dolazim iz...</i>)	11. Vengo de... Voy a... A la izquierda, a la derecha, arriba, abajo...

iz..., Levo, desno, gore, dole...)	
12. Davanje i traenje informacija o sebi i drugima	12. Soy estudiante/Vivo en Belgrado/¿De dónde eres?
13. Traženje i davanje obaveštenja	13. ¿Dónde está mi camisa verde? Está en el armario.
14. Opisivanje lica i predmeta	14. Miguel es alto y moreno./La pelota es roja.
15. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu	15. No, no puedes salir/Está prohibido hablar...
16. Izražavanje pripadanja i posedovanja	16. Mi libro/Tu hermano/Su mochila
17. Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku - puni sati	17. ¿Qué hora es? Es la una/Son las dos, tres/Son las dos y media.
18. Skretanje pažnje	18. ¡Atención! ¡Escucha! ¡Cuidado!
19. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja/neslaganja	19. ¿Qué te parece? /¿Qué piensas de...?/Estoy de acuerdo/No estoy de acuerdo...

Ruski jezik

Načinostvarivanjaprograma

Treća godina učenja stranog jezika ima zadatak da utvrdi prethodno stečena znanja i uvede učenike u veštine razumevanja pisanog teksta i pisanja već usvojenih sadržaja. Komunikativna nastava jezik smatra sredstvom komunikacije. Primena ovog pristupa u nastavi stranih jezika zasniva se na nastojanjima da se dosledno sprovode i primenjuju sledeći stavovi:

- ciljni jezik upotrebljava se u učionici u dobro osmišljenim kontekstima od interesa za učenike;
- govor nastavnika prilagođen je uzrastu i znanjima učenika;
- učenici u početku većinom slušaju i reaguju a tek potom počinju i da govore;
- bitno je značenje jezičke poruke, a ne gramatička preciznost iskaza;
- znanja učenika mere se jasno određenim *relativnim* kriterijumima tačnosti i zato uzor nije izvorni govornik;
- sa ciljem da unapredi kvalitet i količinu jezičkog materijala, nastava se zasniva i na socijalnoj interakciji (rad u učionici sprovodi se putem grupnog ili individualnog rešavanja problema, potragom za informacijama i manje ili više složenim zadacima sa jasno određenim kontekstom, postupkom i ciljem).

Komunikativno-interaktivni pristup u nastavi stranih jezika uključuje i sledeće:

- usvajanje jezičkog sadržaja kroz ciljano i osmišljeno učestvovanje u društvenom činu;
- poimanje nastavnog programa kao dinamične, zajednički pripremljene i prilagođene liste zadataka i aktivnosti;
- nastavnik je tu da omogući pristup i prihvatanje novih ideja;
- učenici se tretiraju kao odgovorni, kreativni, aktivni učesnici u društvenom činu;
- udžbenici postaju izvori aktivnosti;
- učionica postaje prostor koji je moguće prilagođavati potrebama nastave iz dana u dan.

Tehnike (aktivnosti)

- Slušanje i reagovanje na komande nastavnika ili sa trake (uglavnom fizičke aktivnosti: ustani, sedi, hodaj, skoči, igraj, ali i aktivnosti u vezi sa radom u učionici: crtaj, seci, boji, otvori/zatvori svesku, itd.)
- Rad u parovima, malim i velikim grupama (mini-dijalozi, igra po ulogama itd.)
- Manualne aktivnosti (seckanje, bojenje, pravljenje predmeta od glinamola ili slanog testa; izrada postera za učionicu ili roditelje i sl.)
- Vežbe slušanja (prema uputstvima nastavnika ili sa trake povezati pojmove u vežbanki, dodati delove slike koji nedostaju, i sl.)
- Igre
- Pevanje u grupi
- Klasiranje i upoređivanje (po količini, obliku, boji, godišnjim dobima, volim/ne volim, komparacije...)
- Pogađanje predmeta ili lica
- Rešavanje "tekućih problema" u razredu, tj. dogovori i mini-projekti
- Igra po ulogama (simulacija)
- Crtanje po diktatu
- "Prevođenje" iskaza u gest i gesta u iskaz
- Povezivanje zvučnog materijala sa ilustracijom
- Zajedničko pravljenje ilustrovanih materijala (album fotografija odeljenja sa izleta ili proslava, izveštaj/plan nedeljnih aktivnosti sa izleta ili druženja i slično)
- Razumevanje pisanog jezika:
  - a) prepoznavanje veze između slova i glasova
  - b) povezivanje reči i slike
  - v) odgovaranje na jednostavna pitanja u vezi sa tekstom
  - g) izvršavanje pročitanih uputstava i naredbi
- Pismeno izražavanje:
  - a) povezivanje glasova i slova
  - b) zamenjivanje reči crtežom ili slikom
  - v) pronalaženje nedostajuće reči (upotpunjavanje niza, pronalaženje "uljeza", osmosmerke, ukrštene reči, i slično)
  - g) povezivanje reči i kratkih rečenica sa slikama

MATEMATIKA

Cilj i zadaci

Cilj nastave matematike u osnovnoj školi jeste: da učenici usvoje elementarna matematička znanja koja su potrebna za shvatanje pojava i zavisnosti u životu i društvu; da osposobi učenike za primenu usvojenih matematičkih znanja u rešavanju raznovrsnih zadataka iz životne prakse, za uspešno nastavljanje matematičkog obrazovanja i za samooobrazovanje; kao i da doprinose razvijanju mentalnih sposobnosti, formiranju naučnog pogleda na svet i svestranom razvitku ličnosti učenika.

Zadaci nastave matematike jesu:

- da učenici stiču znanja neophodna za razumevanje kvantitativnih i prostornih odnosa i zakonitosti u raznim pojavama u prirodi, društvu i svakodnevnom životu;
- da učenici stiču osnovnu matematičku kulturu potrebnu za otkrivanje uloge i primene matematike u različitim područjima čovekove delatnosti (matematičko modelovanje), za uspešno nastavljanje obrazovanja i uključivanje u rad;
- da razvija učenikovu sposobnost posmatranja, opažanja i logičkog, kritičkog, stvaralačkog i apstraktnog mišljenja;
- da razvija kulturne, radne, etičke i estetske navike učenika, kao i matematičku radoznalost u posmatranju i izučavanju prirodnih pojava;
- da učenici stiču naviku i obučavaju se u korišćenju raznovrsnih izvora znanja;
- da učenicima omogući razumevanje odgovarajućih sadržaja prirodnih nauka i doprinese radnom i politehničkom vaspitanju i obrazovanju;
- da izgrađuje pozitivne osobine učenikove ličnosti, kao što su: istinoljubivost, upornost, sistematičnost, urednost, tačnost, odgovornost, smisao za samostalni rad;
- da interpretacijom matematičkih sadržaja i upoznavanjem osnovnih matematičkih metoda doprinese formiranju pravilnog pogleda na svet i svestranom razvitku ličnosti učenika;
- da učenici stiču sposobnost izražavanja matematičkim jezikom, jasnoću i preciznost izražavanja u pismenom i usmenom obliku;
- da učenici usvoje osnovne činjenice o skupovima, relacijama i preslikavanjima;

- da učenici savladaju osnovne operacije s prirodnim, celim, racionalnim i realnim brojevima, kao i osnovne zakone tih operacija;
- da učenici upoznaju najvažnije ravne i prostorne geometrijske figure i njihove uzajamne odnose;
- da osposobi učenike za preciznost u merenju, crtanju i geometrijskim konstrukcijama.

Treći razred

Operativni zadaci

Učenici treba da:

- savladaju čitanje, pisanje i upoređivanje prirodnih brojeva do 1000;
- upoznaju rimske cifre (I, V, X, L, C, D, M) i princip čitanja i pisanja brojeva pomoću njih;
- uspešno obavljaju sve četiri računске operacije do 1000;
- upoznata svojstva operacija koriste za racionalnije (lakše) računanje;
- upoznaju zavisnost rezultata od komponenata operacije;
- znaju da izračunaju vrednost brojevnog izraza sa najviše tri operacije;
- umeju da pročitaju i zapišu pomoću slova svojstva računskih operacija;
- znaju da odrede vrednost izraza sa slovima iz date vrednosti slova;
- znaju da rešavaju jednostavnije jednačine u skupu brojeva do 1000;
- upoznaju i pravilno zapisuju razlomke čiji je brojilac 1, a imenilac manji ili jednak 10;
- uspešno rešavaju tekstualne zadatke;
- formiraju predstave o pravoj i polupravoj;
- uočavaju i umeju da crtaju prav, oštar i tup ugao;
- znaju da crtaju paralelne i normalne prave, kvadrat, pravougaonik, trougao i kružnicu (pomoću lenjira, trougaonika i šestara);
- stiču predstave o podudarnosti figura (preko modela i crtanja);
- znaju da odrede obim pravougaonika, kvadrata i trougla;
- upoznaju merenje mase tela i zapremine tečnosti, kao i nove jedinice za vreme (godina, vek).

Sadržaji programa

Blok brojeva do 1000

Dekadno zapisivanje i čitanje brojeva do 1000. Upoređivanje brojeva prema njihovim dekadnim zapisima. Pisanje brojeva rimskim ciframa.

Sabiranje i oduzimanje brojeva u bloku do 1000. Deljenje sa ostatkom u bloku brojeva do 100 (uključujući i usmene vežbe). Množenje i deljenje trocifrenog broja jednocifrenim.

Izrazi. Korišćenje zagrada i njihovo izostavljanje. Svojstva računskih operacija i njihova primena na transformisanje izraza i za računске olakšice.

Upotreba znakova za skup i pripadnost skupu: { }, ∈

Jednačine oblika poput: $x \pm 13 = 25$, $125 - x = 25$, $5 \cdot x = 225$. Nejednačine oblika poput:

$x > 15$, $x < 245$. Skup rešenja nejednačine.

Tekstualni zadaci

Razlomci oblika	1
	2

Geometrijski objekti i njihovi međusobni odnosi

Kružnica (kružna linija) i krug. Crtanje pomoću šestara. Ugao. Vrste uglova - oštar, prav, tup. Paralelne i normalne prave i njihovo crtanje pomoću običnog i trougaonog lenjira.

Pravougaonik i kvadrat. Trougao. Crtanje ovih figura pomoću lenjira i šestara.

Poređenje i grafičko nadovezivanje duži. Obim pravougaonika, kvadrata i trougla.

Merenje i mere

Milimetar i kilometar. Kilogram. Litar. Godina i vek. Odnosi između manjih i većih jedinica koji ostaju u okviru bloka brojeva do 1000.

Način ostvarivanja programa

Zbog lakšeg planiranja nastave daje se orijentacioni predlog časova po temama po modelu (ukupno časova za temu; časova za obradu, časova za ponavljanje i uvežbavanje)

Blok brojeva do 1000 (138; 54 + 84)

Geometrijske figure i njihovi međusobni odnosi (32; 12 + 20)

Merenje i mere (10; 4 + 6)

Glavna odlika programa matematike za mlađe razrede jeste što su akcentovani opažajni pojmovi, koji se stvaraju kroz dobro planiranu aktivnost.

Skupovi. Izdvajanjem grupa objekata, koji se posmatraju kao samostalne celine, planski se sistematizuje didaktički materijal. Da bi imenovanje ovakvih raznovrsnih celina i njihovih objekata bilo jednoobraznije i da bi se time podsticala apstrakcija, predviđa se aktivna upotreba reči skup i elemenat, bez pokušaja da se ideja skupa učini eksplicitnom. Pri izdvajanju skupova vodi se računa o tome da je na neki detetu dostupan način jasan ključ po kojem je izvršeno izdvajanje i time u njegovoj svesti potpuno određena realizacija pripadnosti.

Takođe, treba u raznovrsnim primerima i zadacima koristiti simbole za skup i pripadnost elementa skupu.

Grafičko predstavljanje raznih stvarnih situacija pomoću Venovih dijagrama (i na druge prikladne načine) ima izvanrednu saznavnu ulogu: isticanje bitnog i zanemarivanje nebitnog, razvijanje "didaktičke pismenosti" i osposobljavanje deteta za svrsishodno mišljenje. Istovremeno, time se ostvaruju razne korespondencije, što aktivno začinje i podstiče razvoj ideje o funkciji. Zato se često predviđa korišćenje dijagramskih slika i rad sa njima - spajanje, preslaganje elemenata i sl.

Dijagramske slike treba koristiti i u predstavljanju linija. Na podesan vizuelan način ili kroz prigodan jezik treba isticati svojstva relacije, zahtevajući pri tome da ih učenici i sami uočavaju, ispravno predstavljaju i u tom smislu sa njima aktivno rade. Pri tome je izlišno prerano insistiranje na terminima koji izražavaju svojstva relacija, kao i na određivanju pojmova putem definicija.

Brojevi. Program matematike u razrednoj nastavi predviđa da učenici postupno poznaju brojeve prirodnog niza i broj nulu kako bi na kraju IV razreda u potpunosti savladali sistem prirodnih brojeva i njegova svojstva.

Operacije s brojevima, u duhu ovog programa, treba shvatiti po sledećem planu: izdvajati pogodne prirodne i didaktički pripremljene situacije koje daju značenje operacijama i brojevima uz isticanje nepromenljivosti rezultata.

Deljenje jednocifrenim brojem, sa i bez ostatka, zaokružuje minimum sadržaja obaveznih za usmeno računanje i tako čine usmeni fond za algoritme računanja sa brojevima u dekadskom zapisu.

Program predviđa prvo upoznavanje svojstava operacija, a zatim, na toj osnovi, objašnjavanje načina računanja. Time se povećava efikasnost nastave i učenicima znatno olakšava usvajanje tablica sabiranja i množenja, kao i formiranje drugih računskih umenja. Isto tako, blagovremeno izučavanje svojstava operacija i veza između njih podiže teorijski nivo celog rada iz matematike i potpunije otkriva smisao operacije. Usvajanje svakog svojstva operacije prolazi kroz nekoliko etapa: pripremna vežbanja, odgovarajuće operacije na odabranim primerima, formulisanje svojstva, primena svojstva u određivanju vrednosti izraza i načinu računanja.

Pored pismenog računanja, u III razredu treba i dalje poklanjati pažnju usmenom računanju, jer ono često brže i jednostavnije dovodi do rezultata i ima prednost u praktičnom životu kad se računa s malim brojevima. Tako, na primer, umesto da učenici pismeno izračunavaju 8×39 , mnogo je brže i jednostavnije da usmeno izračunavaju 8×40 . Za ovakav rad neophodno je da učenici dobro shvate svojstva računskih operacija. Ovo će biti ostvareno tek kada učenicima postane potpuno jasna zavisnost između komponenata računskih operacija.

Pri izučavanju operacija, treba predvideti dovoljan broj vežbanja čijim će obavljanjem učenici izgrađivati sigurnost i spretnost usmenog i pismenog računanja. Međutim, sama ta tehnika nije dovoljna. Tek razumevanjem šta koja računaska operacija predstavlja u konkretnim zadacima, odnosno svesno odlučivanje, a ne nagađanje, kada koju operaciju treba primeniti, pretvara tu tehniku u stvarno, a ne formalno znanje.

Brojeve treba obrađivati uporedo sa uvećavanjem računskih operacija. Treba insistirati na tome da učenici tekstualno zapisane zadatke prikazuju brojevnim izrazima i da rečima iskazuju brojeve izraze, odnosno da ih čitaju. Ovakvim načinom obrađivanja brojevnih izraza, učenici se sigurno snalaze u redosledu računskih operacija i lako shvataju značaj zagrada u zadacima.

Počeci formiranja matematičkog jezika. Matematički jezik čine osnovni simboli, izrazi i formule. To je jezik tačan, jasan i istovremeno precizan.

Kod učenika se postupno izgrađuje predstava o promenljivoj, pri čemu slovo nastupa u svojstvu simbola promenljive. Učenici najpre određuju vrednosti najprostijih izraza (oblika: $a+3$, $b-4$, $a+b$, $a-b$) za različite brojeve vrednosti slova koja u njima figurišu. Kasnije postepeno upoznaju složenije izraze.

Paralelno sa slučajevima jednakosti dvaju izraza, učenici upoznaju i slučajeve nejednakosti, koji dozvoljavaju ne samo uvođenje mnogih raznovrsnosti u sistem vežbanja, nego i upoznavanje novih slučajeva kada postoji samo neki određeni broj vrednosti slova koje zadovoljavaju postavljeni uslov (npr. određujući vrednost slova za koju je istinit zapis $a + 4 < 8$, učenici se uveravaju da u njima poznatom skupu brojeva datim uslovima udovoljavaju samo vrednosti 0, 1, 2, 3). Korisno je razmatrati i takve slučajeve kada nijedna od mogućih brojevnih vrednosti date oblasti brojeva ne ispunjava zadate uslove (na primer, u vežbanjima tipa: Odrediti vrednosti slova za koje su istiniti zapisi: $a+5 < 5$ i sl.).

Program predviđa da se jednačine i nejednačine, kao specijalne formule, rešavaju paralelno sa vršenjem odgovarajućih računskih operacija. Rešavanje jednačina zasniva se na poznavanju računskih operacija i njihove međusobne povezanosti. Pri rešavanju jednačina s nepoznatim elementom množenja i deljenja, treba uzimati samo primere s celobrojnim rešenjima. Kod rešavanja nejednačina u razrednoj nastavi, treba koristiti način "pogađanja" na pogodno odabranim primerima. Isto tako, uz datu nejednačinu, treba posmatrati i odgovarajuću jednačinu koja se dobija kad se u nejednačini znak nejednakosti zameni znakom jednakosti. Ako odredimo rešenje jednačine, onda je lako odrediti skup rešenja date nejednačine.

Jednačine i nejednačine pružaju velike mogućnosti za još potpunije sagledavanje svojstava računskih operacija i funkcionalne zavisnosti rezultata operacije od njenih komponenata.

Kada određeni broj zadovoljava (ne zadovoljava) datu jednačinu ili nejednačinu, onda to učenici treba da iskazuju i zapisuju rečima "tačno" ("netačno") ili na neki drugi, kraći način.

Ideja funkcije. Ideja funkcije prožima sve programske sadržaje, počevši od formiranja pojma broja i operacije. Najveći značaj na ovom planu pridaje se otkrivanju ideje preslikavanja (npr. svakoj duži, pri određenoj jedinici merenja, odgovara jedan određeni broj itd.). Izgrađivanju pojma preslikavanja pomaže uvođenje tablica i dijagrama. Na primer, u vidu tablice pregledno se može zapisati rešenje zadatka: "U dvema kutijama nalazi se ukupno 8 olovaka. Koliko olovaka može biti u jednoj, a koliko u drugoj kutiji?" Pri tome učenici uočavaju sve odnose (u prvoj kutiji broj olovaka povećava se za 1, u drugoj se smanjuje za 1, a ukupan broj olovaka u obe kutije se ne menja).

Tablični način izražavanja preslikavanja koristi se za utvrđivanje promene rezultata operacija, u zavisnosti od promene jedne od komponenata, kao i za ustanovljavanje proporcionalnosti promena pojedinih elemenata operacije.

U procesu sistematskog rada s tablicama, učenici ovladavaju samim načinom korišćenja tablica za utvrđivanje odgovarajućih zavisnosti između podataka (veličina) što je, samo po sebi, posebno važno.

Otkrivanju ideje funkcije doprinose i raznovrsna vežbanja s brojevnim nizovima. Na primer, može se dati zadatak: "Produžiti niz 10, 15, 20... Koji će broj biti u nizu na osmom (petnaestom) mestu? Da li je u datom nizu broj 45 (ili 44)? Na kojem će mestu u datom nizu biti broj 55 (ili 70)?"

Tekstualni zadaci. Tekstualni zadaci koriste se kao sadržaji raznih vežbanja, pri čemu učenici u raznim životnim situacijama uočavaju odgovarajuće matematičke relacije, i obratno - matematičke apstrakcije primenjuju u odgovarajućim životnim odnosima: oni predstavljaju sredstvo povezivanja nastave matematike sa životom. U procesu rešavanja zadataka učenici izgrađuju praktična umenja i navike koje su im neophodne u životu i upoznaju našu društvenu stvarnost. Sam proces rešavanja tekstualnih zadataka na najbolji način doprinosi matematičkom i opštem razviku učenika. Treba nastojati da se u procesu rešavanja potpuno iskoriste sve mogućnosti koje postoje u zadacima.

Pri razmatranju svake nove operacije, prvo se uvode prosti zadaci koji su usmereni na otkrivanje smisla te operacije (zadaci za određivanje zbira, razlike, proizvoda, količnika), a zatim se uvode zadaci pri čijem se rešavanju otkriva novi smisao operacija (zadaci povezani s pojmovima razlike i količnika); na kraju se razmatraju prosti zadaci koji se odnose na otkrivanje uzajamnih veza između direktnih i obratnih operacija (zadaci za određivanje nepoznate komponente). Složene zadatke treba rešavati postupno, prema njihovoj komplikovanosti: prvo zadatke sa dve, a zatim i sa tri operacije.

Upotreba izraza predviđa se i pri rešavanju složenih zadataka. Pri rešavanju zadataka s prethodnim sastavljanjem izraza, pažnja se usredsređuje na analizu uslova zadataka i sastavljanje plana njegovog rešenja. U strukturi izraza prikazuje ceo tok rešenja zadataka: operacije koje treba obaviti, brojevi nad kojima se obavljaju operacije i redosled kojim se izvršavaju te operacije.

Sastavljanje izraza predstavlja dobru pripremu za sastavljanje najprostijih jednačina prema uslovu zadatka. U svakoj konkretnoj situaciji zadatak treba rešavati najracionalnijim načinom, uz upotrebu dijagrama, shema i drugih sredstava prikazivanja. Neophodno je, takođe, da učenik prethodno procenjuje rezultat i da proverava tačnost samog rezultata. Proveri treba posvećivati veliku pažnju; ukazati učenicima na njenu neophodnost, na razne načine proveravanja i navikavati ih da samostalno vrše proveru rezultata. Nijedan zadatak ne treba smatrati završnim dok nije izvršena provera. Pri računanju, koje se mora obavljati tačno, treba razvijati brzinu, s tim da ona nikada ne ide na štetu tačnosti.

Geometrijski sadržaji. Osnovna intencija programa u oblasti geometrije sastoji se u tome što se insistira i na geometriji oblika, kao i na geometriji merenja (merenje duži, površi, tela). Izučavanje geometrijskog gradiva povezuje se s drugim sadržajima početne nastave matematike. Koriste se geometrijske figure u procesu formiranja pojma broja i operacija s brojevima; i obratno, koriste se brojevi za izučavanje svojstva geometrijskih figura. Na primer: pojam razlomka daje se pomoću deljenja duži i kruga na jednake delove; distributivno svojstvo množenja ilustruje se izračunavanjem obima pravougaonika (ili površine pravougaonika podeljenog na dva manja pravougaonika); komutativno svojstvo množenja prikazuje se na pravougaoniku koji je rastavljen na jednake kvadrate, zadaci o kretanju ilustruju se na dužima itd.

Početna nastava geometrije mora biti eksperimentalna, tj. najprostije geometrijske figure i neka njihova svojstva poznaju se praktičnim radom, preko raznovrsnih modela figura u toku posmatranja, crtanja, rezanja, presavijanja, merenja, procenjivanja, upoređivanja, poklapanja itd. Pri tome učenici uočavaju najbitnija i najopštija svojstva određenih figura koja ne zavise od vremena, materijala, boje, težine i dr. Tako učenici stiču elementarne geometrijske predstave, apstrahujući nebitna konkretna svojstva materijalnih stvari.

Iako osnovu nastave geometrije u mlađim razredima čine organizovano posmatranje i eksperiment, ipak je neophodno da se učenici navikavaju, u skladu sa uzrastom, ne samo da posmatraju i eksperimentišu već da i sve više rasuđivanjem otkrivaju geometrijske činjenice.

Sistematski rad na razvijanju elementarnih prostornih predstava kod učenika u razrednoj nastavi treba da stvori dobru osnovu za šire i dublje izučavanje geometrijskih figura i njihovih svojstava u starijim razredima osnovne škole.

Merenje i mere. Za upoznavanje metarskog sistema mera treba koristiti očigledna sredstva i davati učenicima da mere predmete iz okoline (u učionici, školskom dvorištu, kod kuće itd.). Isto tako, neophodno je i da se učenici vežbaju da procenjuju "odoka" (npr. razdaljinu između dva predmeta i sl.), pa da po završenom takvom merenju, utvrđuju izračunavanjem koliko su grešku učinili. Prilikom obrade mera za površinu treba koristiti modele u veličini kvadratnog metra, kvadratnog decimetra, kvadratnog centimetra kao i crteže ovih modela. Mere za površinu treba obrađivati uporedo sa odgovarajućim gradivom iz geometrije.

Pretvaranje jedinica u manje i veće jedinice treba pokazivati i uvežbavati na primerima, ali u zadacima ne treba preterivati s velikim brojem raznih jedinica. Blagovremenim uvođenjem metarskog sistema mera, otpada potreba da se višeiimeni brojevi izdvajaju u poseban odeljak, odnosno računске operacije sa višeiimenim brojevima treba izvoditi uporedo s računanjem s prirodnim brojevima na taj način što će se višeiimeni brojevi pretvarati u jednoimene brojeve najnižih jedinica.

Osnovni zahtevi u pogledu matematičkih znanja i umenja učenika

Znati:

- niz brojeva do 1000;
- tablične slučajeve operacija (napamet); tablicu sabiranja jednocifrenih brojeva i odgovarajuće slučajeve oduzimanja, tablicu množenja jednocifrenih brojeva i odgovarajuće slučajeve deljenja;
- jedinice za dužinu, masu i zapreminu tečnosti;
- svojstva računskih operacija.

Umeti:

- čitati, zapisivati i upoređivati brojeve prve hiljade;
- vršiti četiri osnovne računске operacije u okviru prve hiljade;
- koristiti pri obavljanju računskih operacija upoznata svojstva operacija, kao i specijalne slučajeve operacija (sa nulom i jedinicom);
- izračunati vrednost brojevnog izraza sa najviše tri operacije;
- koristiti znake za skup i pripadnost elementa skupu;
- rešavati jednačine (navedene u programu) na osnovu zavisnosti između rezultata i komponenata operacija;
- rešavati nejednačine (navedene u programu) metodom probanja;
- rešavati jednostavnije zadatke sa najviše tri operacije;
- zapisivati razlomke (navedene u programu);
- crtati uglove (prav, oštar i tup); paralelne i normalne prave, pravougaonik i kvadrat, trougao i krug (pomoću odgovarajućeg geometrijskog pribora);
- izračunati obim pravougaonika, kvadrata i trougla;
- koristiti udžbenik.

PRIRODA I DRUŠTVO

Cilj i zadaci

Cilj nastavnog predmeta *priroda i društvo* jeste upoznavanje sebe, svog prirodnog i društvenog okruženja i razvijanje sposobnosti za odgovoran život u njemu.

Zadaci ovog nastavnog predmeta su:

- razvijanje sposobnosti zapažanja osnovnih svojstava objekata, pojava i procesa u okruženju i uočavanje njihove povezanosti;
- razvijanje osnovnih pojmova o prirodnom i društvenom okruženju i povezivanje tih pojmova;
- razvijanje osnovnih elemenata logičkog mišljenja;
- razvijanje radoznalosti, interesovanja i sposobnosti za aktivno upoznavanje okruženja;

- osposobljavanje za samostalno učenje i pronalaženje informacija;
- integrisanje iskustvenih i naučnih saznanja u sistem pojmova iz oblasti prirode i društva;
- sticanje elementarne naučne pismenosti i stvaranje osnova za dalje učenje;
- usvajanje civilizacijskih tekovina i upoznavanje mogućnosti njihovog čuvanja, racionalnog korišćenja i dograđivanja;
- razvijanje ekološke svesti i razumevanje osnovnih elemenata održivog razvoja.

Treći razred

(2 časa nedeljno, 72 časa godišnje)

Zadaci

- razvijanje sposobnosti zapažanja osnovnih svojstava objekata, pojava i procesa u okruženju i uočavanje njihove povezanosti;
- razvijanje osnovnih naučnih pojmova iz prirodnih i društvenih nauka;
- razvijanje osnovnih pojmova o širem prirodnom i društvenom okruženju - zavičaju;
- razvijanje radoznalosti, interesovanja i sposobnosti za aktivno upoznavanje okruženja;
- razvijanje osnovnih elemenata logičkog mišljenja;
- sticanje elementarne naučne pismenosti, njena funkcionalna primenljivost i razvoj procesa učenja;
- osposobljavanje za snalaženje u prostoru i vremenu;
- razumevanje i uvažavanje sličnosti i razlika među pojedincima i grupama;
- korišćenje različitih socijalnih veština, znanja i umenja u neposrednom okruženju;
- razvijanje odgovornog odnosa prema sebi, okruženju i kulturnom nasleđu.

Sadržaji programa

PRIRODA ↔ ČOVEK ↔ DRUŠTVO

Moj zavičaj*

Oblici reljefa u okruženju: nizije, kotline i planine (podnožje, strane, obronci, vrh planine).

Oblici pojavljivanja vode u okruženju (reka i njene pritoke, bara, jezero...).

Životne zajednice (sastav zemljišta, vlažnost, uticaj svetlosti i toplote, biljni i životinjski svet) i međusobni uticaji u životnoj zajednici.

Kopnene životne zajednice (šume i *travnate oblasti*).

Kultivisane životne zajednice: obradivo zemljište (voćnjaci, povrtnjaci, njive...) i parkovi.

Karakteristični biljni i životinjski svet kopnenih životnih zajednica. Lanac ishrane.

Značaj i zaštita reljefa (zemljišta i kopnenih životnih zajednica).

Vodene životne zajednice (bare, jezera, reke...).

Karakteristični biljni i životinjski svet vodenih životnih zajednica. Lanac ishrane.

Značaj i zaštita voda i vodenih životnih zajednica.

Neživa priroda

Razlike i sličnosti vode i drugih tečnosti (providnost, gustina, voda i druge tečnosti kao rastvarači).

Ponašanje tela (materijala) u vodi i različitim tečnostima (pliva - tone, rastvara se - ne rastvara se; zavisnost brzine rastvaranja od usitnjenosti materijala, temperature i mešanja).

Promene pri zagrevanju i hlađenju tečnosti (promena temperature, isparavanje - brže, sporije, zamrzavanje...).

Osnovne karakteristike tečnosti (promenljivost oblika, prostor koji zauzima - zapremina, slobodna površina, uslovi toka ...).

Vazduh pritiska i pokreće. Promenljivost oblika i zapremine.

Promene koje nastaju pri zagrevanju i hlađenju vazduha (promena temperature, zapremine, strujanje vazduha...).

Čvrsto, tečno, gasovito - razlike i sličnosti (oblik, zapremina, ponašanje pri mehaničkim i toplotnim uticajima).

Promene materijala i objekata: povratne (isparavanje, kondenzovanje, elastičnost) i nepovratne (sagorevanje, rđanje).

Veza žive i nežive prirode

Svojstva zemljišta i njihov značaj za živi svet.

Svojstva vode i vazduha koja su značajna za živi svet i ljudsku delatnost (uticaj vode i vazduha na zemljište, biljni i životinjski svet, snaga vode i vetra ...).

Kruženje vode u prirodi.

Vremenske prilike i njihov značaj za život u okruženju.

Različiti zvuci u prirodi kao posledica kretanja.

Povezanost životnih zajednica i uloga čoveka u njihovoj održivosti.

KRETANJE U PROSTORU I VREMENU

Različiti oblici kretanja i njihove osnovne karakteristike (kretanje po pravoj liniji, kružno kretanje, kretanje tela na opruzi, klatna, talasanje... ; uočavanje uzroka nastanka nekih kretanja i periodičnog ponavljanja).

Kretanje proizvodi zvuk (treperenje zategnute žice, gumice, zategnute kože...).

Kada i kako tela padaju, klizaju se i kotrljaju naniže.

Orijentacija prema Suncu i određivanje glavnih strana sveta.

Orijentacija pomoću plana naselja.

Orijentacija na geografskoj karti Republike Srbije (uočavanje oblika reljefa, voda, naselja, saobraćajnice, granice ... zavičaj na karti Srbije).

Vremenske odrednice (datum, godina, decenija, vek - bliža i dalja prošlost).

NAŠE NASLEDE

Kako otkrivamo prošlost (svedoci bliže i dalje prošlosti).

Tragovi prošlosti: materijalni, pisani, usmeni i običajni.

Čuvamo i negujemo ostatke prošlosti.

Nekad i sad

Određivanje bliže i dalje prošlosti (život u porodici, školi, naselju, zavičaju).

Moj zavičaj i njegova prošlost - kulturna i istorijska (način života, proizvodnja i razmena dobara, zanimanja, odevanje, ishrana, tradicionalne svetkovine, igre, zabave...).

Likovi iz naših narodnih pesama, pripovedaka i bajki - povezanost događaja iz prošlosti sa mestom i vremenom događanja.

Znameniti ljudi našeg kraja (prosvetitelji, pesnici, pisci, slikari, naučnici...).

MATERIJALI I NJIHOVA UPOTREBA

Specifične promene materijala pod toplotnim i mehaničkim uticajima (metal, plastelin, voda, plastika različite tvrdoće, drvo, vosak, alkohol, krzno...).

Električna provodljivost vode, vodenih rastvora i vazduha (provera pomoću strujnog kola sa baterijom i malom sijalicom).

Vazduh - toplotni izolator.

Magnetna svojstva materijala (prirodni magneti, mogućnost namagnetisanja tela i osobine koje tada ispoljavaju).

Svojstva materijala određuju njihovu upotrebu.

Značaj i neophodnost recikliranja materijala i racionalne potrošnje proizvoda od stakla, plastike, metala.

LJUDSKA DELATNOST

Stanovništvo našeg kraja (sličnosti, razlike, suživot).

Dečija prava, pravila grupa (poznavanje, uvažavanje i življenje u skladu sa njima).

Proizvodne i neproizvodne delatnosti ljudi i njihova međuzavisnost.

Selo i grad, sličnosti i razlike (zagađenost...), njihova povezanost, zavisnost i međuslovljenost.

Saobraćajnice u okruženju (ponašanje na saobraćajnicama: prelazak preko ulice, puta, kretanje duž puta, istrčavanje na kolovoz, korišćenje javnog prevoza, vožnja biciklom, igra pored saobraćajnica; imenovanje i prepoznavanje na geografskoj karti).

Međusobni uticaji čoveka i okruženja (način na koji čovek menja okruženje), uticaj na zdravlje i život kroz pravila ponašanja koja doprinose održivom razvoju.

Načinostvarivanja programa

Nastavni predmet *priroda i društvo* predstavlja programski kontinuitet nastavnog predmeta *svet oko nas* iz prva dva razreda osnovnog obrazovanja i vaspitanja. On nastavlja razvojnu koncepciju uzlaznih spiralnih krugova u građenju pojmova, usvajanju znanja, veština, stavova i vrednosti iz integrativnih oblasti prirode i društva. Postupno se razvija princip zavičajnosti koji se proteže kroz ceo prvi ciklus:

I razred *Moja okolina* (neposredno okruženje)

II razred *Moje mesto* (naselje sa okolinom)

III razred *Moj zavičaj* (prirodno i društveno okruženje, kraj)

IV razred *Moja domovina* (država Srbija, deo sveta).

Struktura programa ukazuje na kontinuitet u pojačanom razvijanju znanja iz prirodnih nauka što se ogleda u izboru sadržaja programa. Takođe, postoji nov pristup pri izučavanju prošlosti, koji je oslobođen sadržaja iz šire istorije jer ih učenici teže usvajaju na ovom uzrastu.

Kao i u prethodna dva razreda potrebno je obezbediti integrisanost gradiva koje se obrađuje, kako među različitim sadržajima programa, tako i sa drugim predmetima i realnim životom. Sistemizovanjem, dopunjavanjem i restrukturiranjem iskustvenih saznanja učenika i njihovim dovodenjem u vezu sa naučnim saznanjima, znanja se nadograđuju, proveravaju i primenjuju. Zapažanje osnovnih svojstava objekata, pojava i procesa u okruženju i uočavanje njihove povezanosti treba da budu u osnovi svih aktivnosti u realizaciji ovog programa, što na ovom uzrastu predstavlja odličan podsticaj za razvoj sazajnih sposobnosti i kognitivnih procesa učenika.

Znanja koja se stiču u okviru ovog predmeta treba da budu u funkciji odgovornog odnosa prema sebi, drugima i prirodi, odnosno treba da budu osnov za formiranje pravilnih navika, stavova i vrednosti. Za učenike je važno da mesto i ulogu čoveka u okruženju ne posmatraju po antropocentričnom modelu već da razvijaju ekocentrični pogled na svet, jer je čovek deo prirode i u skladu sa njom treba da se ponaša.

Program sadrži pet tematskih celina: *Priroda ↔ čovek ↔ društvo, Kretanje u prostoru i vremenu, Naše nasleđe, Materijali i njihova upotreba, Ljudska delatnost*. Svaka od tematskih celina strukturirana je tako da ukazuje na aspekt sa kog treba razmatrati navedene sadržaje.

I tema: *Priroda ↔ čovek ↔ društvo* određuje prirodni prostor sa njegovim osnovnim karakteristikama i uzajamnim vezama u okviru koga će se razmatrati navedeni sadržaji. Životne zajednice, dominantni sadržaji ove teme obrađuju se u osnovnim obeležjima ovog pojma dok se karakteristične životne zajednice u okruženju (zavičaju) izučavaju temeljnije kroz razne forme aktivnog i ambijentalnog učenja.

* *Moj zavičaj*, odnosno okruženje, predstavlja geografski prostor kraja, odnosno krajine, u čijim granicama se kreće svih pet programskih tema.

* *Kraj* - dva ili više susednih predela koji se međusobno razlikuju, ali zajedno predstavljaju određenu teritorijalnu celinu (Mačva sa Pocerinom,

Podrinje, Polimlje, Gruža, Pešter...).

* *Krajina* - dva ili više krajeva sličnih geografskih karakteristika koji zajedno sačinjavaju određenu teritorijalnu celinu (Srem, Banat, Bačka, Šumadija, Negotinska krajina...).

U okviru *nežive prirode* nastavlja se sa razvojem pojmova sa kojima su se učenici susreli u prva dva razreda. Sistematizuju se znanja o objektima, vodi i vazduhu i vrši se transfer pri građenju i razumevanju pojmova čvrsto, tečno, gasovito. To podrazumeva i razmatranje fenomena povratnih i nepovratnih procesa.

Čovek kao živo i društveno biće dat je kao okosnica od koje zavise odnosi koji vladaju u životnim zajednicama. On je odlučujući faktor u održanju prirodne ravnoteže ili uzrok poremećene ekološke ravnoteže unutar životne zajednice. Često je regulator u odnosima različitih životnih zajednica, što se ne sme gubiti iz vida pri obradi sadržaja prve teme, ali i svih ostalih tema u okviru programa predmeta *priroda i društvo*.

II *Kretanje u prostoru i vremenu* - U okviru ove teme dati su sadržaji koji tumače osnovne karakteristike nekih realnih oblika kretanja (pravolinijsko, kružno..., kao i kretanje koje nastaje kao posledica sile Zemljine teže - padanje, klizanje i kotrljanje naniže). Sadržaje koji se odnose na kretanje potrebno je razmatrati fenomenološki odnosno, pored spoznavanja osnovnih karakteristika kretanja, bitno je uočiti uzroke i posledice navedenih oblika kretanja. Najpogodnije aktivnosti za realizaciju ovih sadržaja jesu: istraživanje, eksperimentisanje, ogledi, praćenje, procenjivanje, posmatranje, opisivanje i beleženje na razne načine. Tema obuhvata i sadržaje za simboličko predstavljanje prostora i vremena, kao i snalaženje (orijentacija) pomoću navedenih simbola. Ove sadržaje neophodno je obraditi radi sticanja funkcionalnih znanja i umenja potrebnih za procese daljeg učenja i radi snalaženja u svakodnevnom životu.

III *Naše nasleđe* - Ova tema u svom uvodnom delu ukazuje na tragove prošlosti (materijalne, pisane, usmene i običajne) koji nas vode u bližu i dalju prošlost i omogućuju nam da upoznamo svoje kulturno nasleđe, odnosno materijalnu i duhovnu tradiciju. Podtema *Nekad i sad* određuje vreme i prostor na putu koji sledimo, istražujući prošlost u njenim raznim pojavnim formama i obeležjima života: nekad i nekad davno, u poređenju sa ovim, sad i ovde. Nastava koja obrađuje sadržaje i teme *Naše nasleđe* ima dva vida: teorijski i praktični, podjednako zastupljen. Teorijski vid nastave daje tumačenje određenih tragova prošlosti, postavlja ih u jasno definisan kontekst, i tamo gde je to moguće prikazuje njen hronološki razvoj od nekad davno (sedam, osam vekova), nekad (jedan do dva veka), ne tako davno (nekoliko decenija ili godina unazad), pa sve do sadašnjeg vremena. Računanje davne, daleke i bliže prošlosti na vremenskoj lenti treba povezati sa nastavom matematike u trećem razredu. Praktični vid nastave podrazumeva aktivan dodir sa objektima koji čine materijalnu komponentu tradicijske kulture: obilazak etnografskih postavki.

IV *Materijali i njihova upotreba* - Ova tema obuhvata sadržaje čije izučavanje ukazuje na specifična svojstva materijala koji se prvo moraju fenomenološki obraditi, a tek potom povezati sa njihovom funkcionalnom primenljivošću u svakodnevnom životu. Jedna od preporučenih aktivnosti u ovoj tematskoj oblasti, u kojoj učenici mogu lično da se angažuju i daju doprinos zaštiti životne sredine i istovremeno se ponašaju u skladu sa konceptom održivog razvoja, može biti *sakupljanje i razdvajanje otpada za reciklažu (papir, plastika, limenke...)*.

V *Ljudska delatnost* je završna tema koja proizilazi iz svih prethodnih. Ona naglašava čoveka kao intelektualno, kreativno i društveno biće koje je sposobno da menja svoje okruženje, prilagođava ga sopstvenim potrebama i potrebama grupa kojima pripada. Ovde se moraju naglasiti pravila koje čovek donosi i kojih se mora pridržavati da bi zaštitio sebe, druge i svoje okruženje (zdravstveno-higijenska i saobraćajna pravila, dečja i ljudska prava koja uvažavaju različitosti i omogućuju suživot, pravila koja obezbeđuju ekološku ravnotežu u okruženju i održivi razvoj za buduće generacije). U realizaciji sadržaja ove teme moraju se imati u vidu cilj i zadaci predmeta koji omogućuju formiranje stavova i vrednosti iz sfere zdravlja, ekologije, održivog razvoja, demokratije i tehnologije.

Ovaj nastavni predmet predstavlja osnovu za izučavanje sadržaja u okviru nastavnih predmeta biologija, geografija, istorija, fizika i hemija. Ako se ima u vidu da će se učenici susresti sa tim predmetima tek za nekoliko godina važno je postepeno graditi mrežu pojmova i obezbediti pozitivan transfer znanja. Predmet ne bi trebalo opterećivati preteranom faktografijom, već se fokusirati na sticanje osnovnih znanja koja treba da budu dobro integrisana kako ne bi ostala izolovana i samim tim manje razumljiva i još manje primenljiva.

Uz navedene tematske celine nije predložen broj časova već je ostavljeno nastavniku da kroz operativne planove odredi dinamiku imajući u vidu postavljene ciljeve i zadatke predmeta i konkretne uslove u kojima se odvija nastavni proces.

Prilikom realizacije nastavnih tema poželjno je ostvariti integrisan tematski i multidisciplinarni pristup. *Priroda i društvo* kao nastavni predmet ima mogućnosti za korelaciju sa obavezanim predmetima kao i sa znatnim brojem izbornih predmeta (*čuvari prirode, ruka u testu, narodna tradicija, građansko vaspitanje...*) jer su im sadržaji međusobno kompatibilni.

Za izučavanje prirodnih pojava vrlo je značajno problemsko strukturiranje sadržaja kao podsticaj radoznalosti i intelektualne aktivnosti učenika. U trećem razredu prednost i dalje imaju istraživačke aktivnosti zasnovane na čulnom saznanju, stečene praktičovanjem kroz eksperimente u osmišljenoj obrazovnoj aktivnosti, kao i u svakodnevnom životu. Poželjne su aktivnosti koje omogućuju interakciju sa fizičkom i socijalnom sredinom, jer doprinose spoznavanju sveta oko nas, tako što se otkrivaju odnosi i upoznavaju svojstva i karakteristike predmeta, bića, pojava i procesa uz razvijanje socijalnih veština.

Izabrane aktivnosti treba da angažuju kako pojedina čula, tako i više čula istovremeno. Sinhronizacija čulnih utisaka daje celovitu sliku objekata, procesa, pojava i njihovu integraciju u kompleksnu sliku sveta, a uvažava različitosti u sklonostima dece pri upoznavanju sveta i procesu učenja. Dobra integracija čulnih utisaka uslov je za pravilno iskustveno saznanje i otvoren put za transformaciju predstava i opažajno-praktičnog mišljenja u pojmovno.

Kad god je to moguće, u procesu učenja treba omogućiti učenicima izbor različitih aktivnosti i sadržaja, shodno njihovim subjektivnim sklonostima, radi postizanja željenih ciljeva. Aktivnosti treba osmisliti tako da (uz oprez) dete isprobava svoje mogućnosti. Neophodno je pružiti mu priliku da kroz aktivnosti pokaže svoju osposobljenost u praktičnoj primeni usvojenih znanja.

Značajne aktivnosti učenika u okviru predmeta *priroda i društvo* jesu:

- **Posmatranje** - sa usmerenom i koncentrisanom pažnjom radi jasnog zapažanja i uočavanja sveta u okruženju (uočavanje vidnih karakteristika);
- **Opisivanje** - verbalno ili likovno izražavanje spoljašnjih i unutrašnjih zapažanja;
- **Procenjivanje** - samostalno odmeravanje;
- **Grupisanje** - uočavanje sličnosti i različitosti radi klasifikovanja;
- **Praćenje** - kontinuirano posmatranje radi zapažanja promena;
- **Beleženje** - zapisivanje grafičko, simboličko, elektronsko beleženje opažanja;
- **Praktikovanje** - u nastavi, svakodnevnom životu i spontanoj igri i radu;
- **Eksperimentisanje** - namerno modifikovane aktivnosti, ogledi koje izvodi sam učenik;
- **Istraživanje** - ispitivanje svojstava i osobina, veza i uzročno-posledičnih odnosa;
- **Sakupljanje** - pravljenje kolekcija, zbirki, albuma iz prirodnog i društvenog okruženja;
- **Stvaranje** - kreativna produkcija;

- **Aktivnosti u okviru mini-projekta** - osmišljavanje, realizacija i prezentacija;

- **Igranje** - didaktičke, edukativne i spontane igre.

Postavljeni ciljevi i zadaci predmeta realizuju se kroz nastavni proces u školi, obogaćen ostalim oblicima aktivnosti u okviru školskog programa. Za potrebe ovog predmeta posebno su pogodni: organizovane posete, šetnje, izleti, nastava u prirodi, osmišljene ekskurzije, osmišljeni časovi u prirodi, zimovanja i letovanja učenika i svi ostali oblici ambijentalnog učenja, kao i učešće u odgovarajućim akcijama u saradnji sa lokalnom sredinom, roditeljima, društvima za zaštitu životne sredine, za zaštitu životinja....

Pored korišćenja zvanično odobrenih udžbeničkih kompleta za treći razred, u realizaciji programa za predmet *priroda i društvo* preporučuje se i korišćenje šire literature i ostalih izvora informacija: štampanih, audio-vizuelnih i elektronskih medija; posebno autentičnih prirodnih i društvenih izvora, kao najverodostojnijih pokazatelja stvarnosti, pojava i procesa u svetu u kome živimo. Učenike treba podsticati da samostalno prikupljaju podatke i da ih kritički razmatraju.

Praćenje i vrednovanje treba obavljati kontinuirano, uvažavajući interesovanja i aktivnosti učenika u procesu učenja, a u skladu sa individualnim razvojnim sposobnostima. U procesu praćenja ostvarivanja postavljenih ciljeva i zadataka, kao i postizanju postavljenih standarda, poželjno je što manje koristiti klasične pismene provjere znanja - kontrolne i pismene vežbe. Pored motivacionog značaja, ocena bi trebalo da predstavlja i odraz kvaliteta ispunjenosti postavljenih standarda (znanja, umjenja, stavova i vrednosti) u okviru predmeta.

DODATNI SADRŽAJI PROGRAMU PRIRODA I DRUŠTVO U NASTAVI NA MAĐARSKOM JEZIKU

III NAŠE NASLEDE III. A MI ÖRÖKSÉGÜNK

Dolazak Mađara u Karpatski basen i poreklo Mađara;

A honfoglalás és a magyarok eredete;

Prva država Mađara i prvi kralj Mađara (Sveti) Istvan;

Az első magyar állam és I. (Szent) István, az első magyar király;

Događaji posle osnivanja države i prestanak vladavine Arpada;

Az államalapítás utáni történések és az Árpád-ház kihalása;

Vreme turske imperije; senčanska bitka.

A török hódoltság ideje; A zentai csata.

Ujedinjavanje države.

Az ország egyesítése.

Istorijskih objekti:

Történelmi objektumok:

Srednjovekovna crkva Arač u Banatu i u Baču kraj Bačke Palanke; Petrovaradinska tvrđava.

Aracsi pusztatemplom, Bácsi vár, Péterváradí vár;

Lokalne crkve: Katedrala u Zrenjaninu, Crkva svete Terezije u Subotici, Svetište Marija u Doroslovu (kod Sombora).

A helyi templomok: Nagybecskerek székesegyház, Szent Teréz templom Szabadkán, Doroszló- Szentkút.

Zgrade: Gradska kuća u Subotici, zgrada Osnovnog suda u Zrenjaninu, Narodno pozorište u Somboru, Dvorac Kaštel Ečka, Dvorac Fantast Bečej.

Épületek: Szabadka Városháza, Nagybecskereken a törvényszék épülete, zombori színház, Lázár-kastély Écskán, Dungserszki-kastély Becsén.

Muzeji: Muzej Vojvodine u Novom Sadu, Gradski muzej u Subotici, Gradski muzej u Somboru, Narodni muzej Zrenjanin.

Múzeumok: Vajdasági Múzeum Újvidéken, Szabadkai Városi Múzeum, Zombori Városi Múzeum, Nagybecskerek Nemzeti Múzeum.

Etno kuće u Vojvodini: "Torontal" u Ruskom selu kod Kikinde, u Bezdanu kod Sombora, u Budisavi kod Novog Sada.

Vajdasági tájházak: Torontál Tájház Kisoroszon, Nagykikindánál; Bezdáni Tájház Zombornál és Tiszakálmánfalvi Tájház Újvidéknél.

Nekad i sad

Egykor és ma

Istaknuti likovi iz istorije Mađara u predanjima: Predanje o belom konju, Arpad osnivač države, Krštenje Istvana, Kralj Matija i čobanin.

A magyar történelem szereplői a mondákban: A fehér ló mondája, Árpád a honalapító, István megkeresztelése, Mátyás király meg a juhász.

Značajni mađarski stvaraoči iz Vojvodine: pisci - Roža Jodal, Istvan Nemet, Nandor Gion; pesnik - Ferenc Feher, kompozitor i sakupljač narodnih pesama - Erne Kiralj, slikari: Jožef Ač, Ferenc Maurits.

Vajdasági magyar alkotók: írók - Jodal Rózsa, Németh István, Gion Nándor; költő - Fehér Ferenc, népdalgyűjtő és zeneszerző - Király Ernő, képzőművészek: Ács József, Maurits Ferenc.

Spomen kuća Nandor Gion u Srbobranu.

Gion Nándor Emlékház Szenttamáson.

DODATNI SADRŽAJI PROGRAMU PRIRODA I DRUŠTVO U NASTAVI NA HRVATSKOM JEZIKU

Tema: Naše nasleđe

- *Ovako je bilo nekada* (Izgled hrvatskih kuća, salaš, Stari zanati kod Hrvata, Život u obitelji, odjevanje, prehrana, dječje igre, škole i poslovi nekada, blagdani i običaji u Hrvata, Znameniti Hrvati moga zavičaja)

Sledeći